

Nr
1/2013

ANALIZY
RAPORTY
EKSPERTYZY

Katarzyna Słubik

OCHRONA MIGRANTEK
PRZED PRZEMOCĄ
W POLSCE I WYBRANYCH KRAJACH
UNII EUROPEJSKIEJ.
ANALIZA PRAWNOPORÓWNAWcza

Stowarzyszenie
Interwencji
Prawnej

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
I. ZAGADNIENIA OGÓLNE	5
1. Definicja przemocy	5
2. Instrumenty międzynarodowe w walce z przemocą ze względu na płeć	6
3. Przemoc wobec kobiet cudzoziemskiego pochodzenia	7
4. Szkodliwe tradycyjne praktyki i przestępstwa popełniane w imię honoru	10
4.1 Małżeństwa przymusowe	12
4.2 Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych (FGM/C)	13
II. AUSTRIA	15
1. Cudzoziemcy w Austrii	15
1.1 Legalizacja pobytu	15
1.2 Prawo do łączenia z rodziną	16
1.3 Ochrona międzynarodowa	17
2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym	17
2.1 Izolacja sprawcy od ofiary przemocy	18
2.1.1 Policyjne usunięcie sprawcy z lokalu i zakaz powrotu do lokalu	18
2.1.2 Sądowy nakaz opuszczenia lokalu	19
2.1.3 Sądowy zakaz zbliżania	19
2.2 Prawnokarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym	20
2.3 Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym	20
2.4 Schronienie i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą	21
2.4.1 Centrum przeciwdziałania przemocy i ośrodek interwencyjny	21
2.4.2 Domy dla kobiet	22
2.5 Legalizacja pobytu migrantek dotkniętych przemocą	23
3. Przymusowe małżeństwa	23
4. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych (FGM/C)	25
III. SZWECJA	26
1. Cudzoziemcy w Szwecji	26
1.1 Legalizacja pobytu	26
1.2 Prawo do łączenia z rodziną	27
1.3 Ochrona międzynarodowa	27
2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym	28
2.1 Prawnokarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym	28
2.2 Uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym	29
2.3 Izolacja sprawcy od ofiary przemocy	30

2.4 Schronienie i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą	31
2.5 Legalizacja pobytu migrantek dotkniętych przemocą	32
3. Przymusowe małżeństwa	32
4. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych	33
5. Ochrona migrantek przymusowych	34
IV. WIELKA BRYTANIA	35
1. Cudzoziemcy w Wielkiej Brytanii	35
1.1 Legalizacja pobytu	35
1.2 Prawo do łączenia z rodziną	36
1.3 Ochrona międzynarodowa	36
2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym	36
2.1. Izolacja sprawcy od ofiary przemocy	36
2.1.1 Tymczasowe prawo wyłącznego użytkowania lokalu	36
2.1.2 Zakaz nękania	37
2.1.3 Policijny nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego	38
2.2 Prawnokarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym	39
2.3 Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym	40
2.4 Schronienie i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą	40
2.5 Legalizacja pobytu migrantek dotkniętych przemocą	41
3. Dobre praktyki w brytyjskiej polityce antyprzemocowej	42
4. Przymusowe małżeństwa	43
5. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych (FGM/C)	44
6. Ochrona migrantek przymusowych	44
7. Prawo szariatu a prawo brytyjskie	46
V. POLSKA	48
1. Cudzoziemcy w Polsce	48
1.1 Legalizacja pobytu	48
1.2 Prawo do łączenia z rodziną	49
1.3 Ochrona międzynarodowa	49
2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym	50
2.1 Ochrona przed przemocą a status migracyjny cudzoziemki	51
2.2 Prawnokarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym	53
2.3. Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą	55
2.3.1. Uprawnienia w postępowaniu karnym	55
2.3.2. Procedura Niebieskiej Karty	56
2.3.3. Prawo do otrzymania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego	58
2.4. Izolacja sprawcy od ofiary przemocy	58
2.4.1. Nakaz opuszczenia przez oskarżonego lokalu mieszkalnego jako środek zapobiegawczy	58
2.4.2. Nakaz opuszczenia lokalu jako obowiązek w ramach dozoru policyjnego	59

2.4.3 Nakaz opuszczenia lokalu jako środek karny	60
2.4.4 Nakaz opuszczenia lokalu jako środek probacyjny	60
2.4.5. Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego w postępowaniu cywilnym	61
2.4.6. Nakaz opuszczenia lokalu w wyroku rozwodowym	61
2.5. Instrumenty polityki antyprzemocowej	61
2.5.1 Gminny zespół interdyscyplinarny	61
2.5.2 Programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie	62
2.6 Schronienie i wsparcie dla ofiar przemocy	63
2.7 Legalizacja pobytu migrantek dotkniętych przemocą	65
3. Przymusowe małżeństwa	66
4. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych (FGM/C)	68
5. Ochrona migrantek przymusowych	69
PODSUMOWANIE	71
SUMMARY	72

WSTĘP

Niniejszy raport stanowi analizę regulacji prawnych czterech krajów Unii Europejskiej: Austrii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Polski w zakresie ochrony przed przemocą kobiet pochodzenia cudzoziemskiego. Przedstawiono w nim przepisy chroniące ofiary przemocy domowej, osoby przymuszane do zawarcia małżeństwa oraz zagrożone zabiegiem okaleczania narządów płciowych. Raport skupia się na przepisach obowiązujących go prawa, z tego względu pomija – poza kilkoma wyjątkami – inicjatywy rządów i organów administracji publicznej mające na celu prewencję, rozpowszechnianie informacji i monitorowanie zjawisk przemocy – o ile nie znajdują one odzwierciedlenia w legislacji poszczególnych krajów. Również przemoc wobec dzieci – jako temat bardzo obszerny – została pominięta jako wykraczająca poza ramy niniejszego opracowania.

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Definicja przemocy

Przemoc wobec kobiet już od lat 90. XX wieku jest uznawana za poważne naruszenie praw człowieka, a zarazem dyskryminację ze względu na płeć. Aby zdefiniować zjawisko przemocy wobec kobiet, posłużę się definicją zawartą w najnowszym dokumencie prawa europejskiego – Konwencji w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (dalej: CAHVIO)¹: „Przemoc wobec kobiet oznacza wszelkie akty przemocy uwarunkowanej płcią, które prowadzą lub mogą prowadzić do krzywdy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej bądź do cierpienia kobiet, w tym groźby takich aktów, przymusu lub samowolnego pozbawienia wolności w życiu publicznym lub prywatnym”. Dodatkowo Konwencja definiuje przemoc domową jako „wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej w rodzinie lub w domu albo między byłymi lub obecnymi małżonkami bądź partnerami, bez względu na to, czy sprawca dzieli lub dzielił to samo miejsce zamieszkania z ofiarą”.

Uzupełniająco można również posiłkować się definicją Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (dalej: przewodnik UNHCR)², który w przewodniku w sprawie przemocy ze względu na płeć oraz przemocy seksualnej z 2003 roku – korzystając z wcześniejszych aktów prawa międzynarodowego – wymienia formy, jakie może przybierać przemoc wobec kobiet. Wyróżnia zatem:

- przemoc w środowisku rodzinnym, która może przybierać formę: przemocy fizycznej, wykorzystania seksualnego (w tym również małoletnich), wymuszania posagu, gwałtu małżeńskiego, okaleczenia żeńskich narządów płciowych i innych niebezpiecznych, tradycyjnych praktyk krzywdzących kobiety, przemocy w związku pozamałżeńskim oraz przemocy powiązanej z wyzyskiem seksualnym;
- przemoc w ramach wspólnoty społecznej, która może przybierać formę gwałtu, wykorzystania seksualnego, molestowania seksualnego i zastraszenia w miejscu pracy, w instytucjach oświatowych i innych miejscach publicznych, handel kobietami i zmuszanie do prostytucji;
- przemoc popełnianą bądź tolerowaną przez państwo, zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej.

¹ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej otwarta do podpisu w dniu 11 maja 2011 r. w Istanbule. Podpisana przez Polskę w dniu 18 grudnia 2012 r.

² Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, *Przemoc seksualna i przemoc na tle płciowym wobec uchodźców, uchodźców-repatriantów oraz osób przesiedlonych wewnątrz*, Przewodnik po metodach zapobiegania i przeciwdziałania (2003), <http://www.unhcr.org/3f696bcc4.html>.

2. Instrumenty międzynarodowe w walce z przemocą wobec kobiet

Niektóre z międzynarodowych instrumentów odnoszą się bezpośrednio do przemocy wobec kobiet i zobowiązują bądź wzywają społeczność międzynarodową do jej eliminacji. Są to m.in. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku (dalej: CEDAW)³, Zalecenie ogólne nr 19 Komitetu CEDAW w sprawie przemocy wobec kobiet, Deklaracja ONZ o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet z 1993 roku (pierwszy instrument międzynarodowy odnoszący się wyłącznie do zjawiska przemocy wobec kobiet)⁴, Deklaracja Pekijska oraz Pekijska Platforma Działania⁵ oraz powiązane z nimi rezolucje Parlamentu Europejskiego⁶, a ponadto inne akty ONZ dotyczące walki z przemocą ze względu na płeć, jak rezolucja w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z 2003 roku⁷ czy rezolucja w sprawie środków przeciwdziałania przestępczości i środków prawa karnego mająca na celu eliminację przemocy wobec kobiet z 1998 roku⁸. Również na szczeblu europejskim powstają dokumenty – niemające charakteru wiążącego – potępiające zjawisko przemocy wobec kobiet, m.in. Zalecenie Komitetu Ministrów Rec (2002)5 do państw członkowskich w sprawie ochrony kobiet przed przemocą⁹. W 2002 roku był to pierwszy międzynarodowy instrument prawny określający regionalną strategię przeciwdziałania przemocy i ochrony ofiar z uwzględnieniem wszystkich form przemocy ze względu na płeć.

Z bardziej znaczących rezolucji Parlamentu Europejskiego w przedmiocie przemocy ze względu na płeć należy wymienić Rezolucję PE w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet¹⁰ oraz Rezolucję PE w sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki Unii Europejskiej w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet¹¹. Determinację Unii Europejskiej w zwalczaniu przemocy ze względu na płeć potwierdza również Komisja Europejska, m.in. w swojej „Strategii na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015”¹².

Obecnie na poziomie europejskim najbardziej kompleksowym instrumentem walki z przemocą wobec kobiet ma szansę stać się Konwencja CAHVIO (podpisana przez wszystkie kraje będące przedmiotem

³ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. 1982, Nr 10, poz. 71).

⁴ Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego ONZ o eliminacji przemocy wobec kobiet z dnia 20 grudnia 1993 r. (A/RES/48/104).

⁵ Deklaracja Pekijska oraz Platforma Działania przyjęte na IV Światowej Konferencji Kobiet, która odbyła się w Pekinie w dniu 15 września 1995 r. – dokument końcowy konferencji, w którym wskazano dwanaście obszarów, które mają kluczowe znaczenie dla walki z dyskryminacją kobiet, oraz określono zadania, które mają zostać podjęte przez rządy, instytucje międzynarodowe, organizacje pozarządowe oraz sektor prywatny.

⁶ Rezolucja PE z dnia 18 maja 2000 r. w sprawie realizacji pekińskiej platformy działania (Dz. U. C 59 E z 23.2.2001, s. 258), rezolucja PE z dnia 10 marca 2005 r. dotycząca dalszych działań w sprawie pekińskiej platformy działania (Pekin+10) (Dz. U. C 320 E z 15.12.2005, s. 247.), rezolucja PE z dnia 25 lutego 2010 r. w sprawie realizacji pekińskiej platformy działania (Pekin + 15) (Dz. U. C 348 E z 21.12.2010, s. 11).

⁷ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie eliminacji przemocy domowej wobec kobiet z dnia 22 grudnia 2003 r. (A/RES/58/147).

⁸ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 2 lutego 1998 r. w sprawie środków przeciwdziałania przestępczości i środków prawa karnego mających na celu eliminację przemocy wobec kobiet (A/RES/52/86).

⁹ Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy (2002)5 do państw członkowskich w sprawie ochrony kobiet przed przemocą CM/Rec 2002/5.

¹⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 2 lutego 2006 r w sprawie obecnej sytuacji oraz przyszłych działań w zakresie zwalczania przemocy wobec kobiet (Dz. U. C288 E z 25.11.2006, s. 66).

¹¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki UE w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet (2010/2209(INI)).

¹² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 21 września 2010 r. – Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015 (COM(2010) 491).

niniejszej analizie, w tym przez Polskę). Akt ten tworzy prawne ramy do przeciwdziałania wszelkim formom przemocy wobec kobiet, a także do zapobiegania, ścigania i likwidowania przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej, wprowadzając jednocześnie specjalny mechanizm monitoringu w celu efektywnego wdrożenia przepisów Konwencji przez strony. Konwencja nakłada na państwa-strony m.in. poniższe obowiązki:

- zapewnienia oficjalnej infolinii dla ofiar przemocy działającej 24 godziny na dobę oraz portalu z informacjami dla ofiar przemocy;
- zapewnienia odpowiedniej liczby schronisk dla ofiar przemocy oraz ośrodków wsparcia;
- przygotowania procedur przesłuchań policyjnych, chroniących przed wtórną wiktymizacją;
- monitorowania i zbierania danych na temat przestępstw, z uwzględnieniem płci;
- przeprowadzenia szeroko zakrojonych akcji informacyjnych w zakresie przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, w tym szkoleń i informacji dla chłopców i mężczyzn;
- przeszkolenia osób zajmujących się wsparciem dla ofiar przemocy oraz pracujących ze sprawcami przemocy;
- zapewnienia trybu ścigania z urzędu za przestępstwo zgwałcenia oraz izolacji sprawcy przemocy od ofiary (eksmisja z mieszkania, zakaz zbliżania)¹³.

3. Przemoc wobec kobiet cudzoziemskiego pochodzenia

Jedną z grup najbardziej narażonych na przemoc, a zarazem najłabiej przed nią chronionych, są migrantki, kobiety pochodzące z rodzin migranckich lub wywodzące się z mniejszości etnicznych. Doświadczają one w wielu dziedzinach podwójnej dyskryminacji – jako kobiety i jako cudzoziemki. Słaba znajomość języka i prawa kraju, w którym mieszkają, presja ze strony rodziny bądź brak wsparcia dalszych krewnych mieszkających w kraju pochodzenia, zależność statusu migracyjnego od partnera czy męża, bariery kulturowe, wcześniejsze doświadczenia związane z przemocą w kraju pochodzenia – to dodatkowe czynniki ryzyka, które czynią z kobiet cudzoziemskiego pochodzenia grupę szczególnie wrażliwą. Imigrantki są bardziej narażone na przemoc domową – może być ona instrumentem opresji ze strony partnera, który próbuje utrzymać w nowych warunkach pozycję głowy rodziny, zwłaszcza w sytuacji gdy utracił status jedynej jej żywiciela bądź gdy w integracji ze społeczeństwem kraju przyjmującego odnosi mniej sukcesów niż partnerka. Niektóre cudzoziemki znajdują pracę łatwiej i szybciej od mężczyzn, jeśli szukają zatrudnienia jako opiekunki czy pomoce domowe. Może to prowadzić do odwrócenia tradycyjnych ról w rodzinie, a w konsekwencji przyczynić się do agresji partnera. Często migrantki wywodzą się z patriarchalnych kultur, w których kobiecie wyznaczono podrzędną rolę, a przemoc domowa jest zjawiskiem szeroko akceptowanym. Dodatkowo migrantki są w większym stopniu narażone na przemoc ze strony państwa – policjantów, strażników granicznych, celników. Ze względu na silną zależność od pracodawców w kraju przyjmującym, migrantki są w większym stopniu narażone na przemoc i molestowanie seksualne w miejscu pracy, jak również często stają się ofiarami pracy przymusowej¹⁴.

Oddzielną grupą ryzyka są migrantki przymusowe, które często doświadczyły już przemocy – w tym przemocy seksualnej – w kraju swojego pochodzenia, a w kraju przyjmującym ubiegają się o ochronę mię-

¹³ Materiały informacyjne Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, <http://www.rownetraktowanie.gov.pl>.

¹⁴ International Organization for Migration, *Taking Action against Violence and Discrimination Affecting Migrant Women and Girls* (2010).

dzynarodową. Migrantki przymusowe wymagają szczególnej ochrony przed przemocą, zwłaszcza przed powtórnią wiktymizacją. Nierzadko postępowanie o nadanie im statusu uchodźcy jest automatycznie połączone z postępowaniem członka rodziny, który może być jednocześnie sprawcą przemocy. Również automatycznie w ramach takiego postępowania mogą odbywać się przesłuchania w obecności członka rodziny płci męskiej. Automatyzm w takim przypadku z co najmniej z dwóch powodów może działać na niekorzyść przesłuchiwanej: kobieta może obawiać się ujawnić mężowi lub ojcu, że została zgwałcona, ponieważ może zostać uznana za przynoszącą hańbę rodzinie i spotkać się z wykluczeniem, a nawet dalszą przemocą w imię honoru – tym razem ze strony rodziny. Ponadto osoba uczestnicząca w przesłuchaniu może być sprawcą przemocy, którego przesłuchiwana w dalszym ciągu się obawia. Rodziny, ubiegające się w kraju przyjmującym o ochronę międzynarodową, zostają zazwyczaj zakwaterowane razem, w lokalach finansowanych ze środków publicznych (ośrodki dla cudzoziemców, lokale socjalne itd.) – nieznajomość swoich praw i obawa przed utratą dachu nad głową, jakkolwiek by nie był, mogą powstrzymywać kobietę przed złożeniem wniosku o oddzielne zakwaterowanie. Nierzadko również kobiety wnioskujące o status uchodźcy mogą nie zdać sobie sprawy, że ich własne przejścia w kraju pochodzenia mogą być podstawą do udzielenia im ochrony międzynarodowej – stają się wówczas zależne od partnera, który, w ich ocenie, ma „prawdziwą” podstawę, by uzyskać ochronę (np. udział w konflikcie zbrojnym). Kobiety ubiegające się o ochronę są również bardziej narażone na przemoc ze strony podmiotów publicznych – straży granicznej, pracowników ośrodków dla uchodźców, urzędników decydujących o przyznaniu ochrony – jak i ze strony innych cudzoziemców w placówkach zakwaterowania zbiorowego (np. w ośrodkach dla uchodźców).

Spośród instrumentów międzynarodowych, które odnoszą się bezpośrednio do kobiet pochodzenia cudzoziemskiego jako grupy szczególnie narażonej na przemoc ze względu na płeć, należy wymienić m.in. Deklarację o Eliminacji Przemocy Wobec Kobiet z 1993 roku. W jej preambule po raz pierwszy zwraca się uwagę na to, że pewne grupy kobiet zaliczające się do mniejszości narodowych, uchodźców, przesiedleńców są szczególnie narażone na przemoc. Podobne stanowisko zajęło Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w rezolucji z 2009 roku w sprawie migrantek narażonych na przemoc domową¹⁵, stwierdzając, że migrantki – ze względu na dotykającą je podwójną dyskryminację, jak i ze względu na patriarchalność kultur, z których się wywodzą – są szczególnie narażone na przemoc w środowisku rodzinnym. Tym samym parlamentarzyści zachęcają kraje członkowskie Rady Europy do m.in. wdrażania rządowych planów działania adresowanych do tych grup kobiet, gromadzenia szczegółowych danych dotyczących przemocy z podziałem na płeć i narodowość, jak również zapewnienia migrantkom dotkniętym przemocą odpowiedniego wsparcia instytucjonalnego, łącznie z pomocą tłumacza¹⁶. Warto również wspomnieć o rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki Unii Europejskiej w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet z 2011 roku, która w pkt 7 podkreśla, że migrantki, w tym o nieudokumentowanym pobycie, a także kobiety ubiegające się o azyl, są dwiema podkategoriami kobiet szczególnie narażonych na przemoc uwarunkowaną płcią.

¹⁵ Rezolucja 1697(2009) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie szczególnego narażenia kobiet-imigrantek na przemoc domową z dnia 20 listopada 2009 r.

¹⁶ Rezolucja powstała w toku prac nad kompleksową konwencją w sprawie zapobiegania przemocy względem kobiet (obecnie: CAHVIO).

W sprawie ochrony przed przemocą migrantek zarobkowych wypowiedziało się Zgromadzenie Parlamentarne Narodów Zjednoczonych rezolucji 49/165¹⁷, wzywając państwa członkowskie m.in. do podjęcia działań w celu zapewnienia – za pośrednictwem swoich organów – jak najefektywniejszej ochrony migrantkom zarobkowym zagrożonym przemocą, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony przed nieuczciwymi praktykami rekrutacyjnymi. W Konwencji o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników Migrujących i Członków ich Rodzin¹⁸ – niestety nieratyfikowanej przez żadne z państw Unii Europejskiej – podkreśla się natomiast, że wszyscy migrujący pracownicy i członkowie ich rodzin (również ci bez udokumentowanego pobytu) mają prawo do efektywnej ochrony przez państwo przyjmujące przed przemocą, obrażeniami cielesnymi i groźbami ze strony funkcjonariuszy lub osób prywatnych, grup lub instytucji.

Dyrektywa Rady 2003/9/WE, ustanawiająca minimalne normy dotyczące przyjmowania osób ubiegających się o azyl¹⁹, nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku stosowania na ich terytorium specjalnych środków ochrony przed przemocą dla migrantek przymusowych. Możliwe jest jednak uznanie niektórych kobiet za tzw. osoby wrażliwe, jeśli są matkami samotnie wychowującymi dziecko, kobietami ciężarnymi bądź zostały poddane torturom, są ofiarami gwałtu lub innych poważnych form przemocy fizycznej, psychicznej lub seksualnej. Wówczas taka osoba może korzystać z uprzywilejowanego traktowania w zakresie materialnych warunków przyjmowania i opieki zdrowotnej (art. 17). W razie potrzeby osobom torturowanym, ofiarom gwałtu lub innych poważnych aktów przemocy zapewnia się również niezbędne leczenie szkód uszczerbków na zdrowiu spowodowanych wymienionymi aktami (art. 20).

W szerszym zakresie nad przemocą wobec kobiet uciekających przed prześladowaniami w kraju pochodzenia i tych, które otrzymały ochronę międzynarodową, zajął się Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców. W przewodniku UNHCR wyczerpująco ujęto zalecane strategie zapobiegania przemocy ze względu na płeć w tej szczególnej grupie kobiet, systemy zwalczania przemocy oraz zasady ogólne, na których powinny się opierać wszelkie działania zapobiegające i przeciwdziałające przemocy na tle płciowym i seksualnym.

W zakresie pomocy w jednostkowych przypadkach przemocy przewodnik określa następujące główne zasady postępowania: zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom przemocy/osobom doświadczonym przemocą, zagwarantowanie poufności procedur, poszanowanie potrzeb, praw i godności ofiar przemocy, jak również działanie na rzecz najlepszego zabezpieczenia interesu dziecka oraz zapobieganie dyskryminacji. W kwestii działań i programów systemowych w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania przemocy za podstawowe uznaje się: pełne zaangażowanie społeczności uchodźców – na zasadzie równoprawnego uczestnictwa kobiet i mężczyzn – w planowanie tych działań, ich realizację, monitorowanie i ocenę, zapewnienie skoordynowanych, wielosektorowych działań wszystkich zaangażowanych w walkę z przemocą podmiotów (policji, pomocy społecznej, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych i UNHCR), dążenie do priorytetyzowania działań antyprzemocowych w ramach polityki społecznej i migracyjnej (*main-*

¹⁷ Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Narodów Zjednoczonych z dnia 23 grudnia 1994 r. w sprawie przemocy wobec migrantek zarobkowych (A/RES/49/165).

¹⁸ Międzynarodowa Konwencja o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników Migrujących i Członków ich Rodzin z dnia 18 grudnia 1990 r. (A/RES/45/158).

¹⁹ Dyrektywa Rady 2003/9/WE ustanawiająca minimalne normy dotyczące przyjmowania osób ubiegających się o azyl z dnia 27 stycznia 2003 r. (Dz. Urz. UE. L 2003, Nr 31, s. 18).

streaming) oraz budowę poczucia odpowiedzialności za działania mające na celu zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy ze względu na płeć podejmowane na wszystkich szczeblach²⁰.

W przypadku wszystkich cudzoziemek Konwencja CAHVIO wprowadza najdalej idące regulacje chroniące je przed przemocą. Przede wszystkim w Konwencji zaznaczono, że jej postanowienia, a w szczególności środki na rzecz ochrony praw ofiar, muszą być wdrażane bez dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn, takich jak m.in: rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowych, status migranta, uchodźcy lub inny (art. 4 CAHVIO). Ponadto Konwencja nakłada na państwa-strony obowiązek dostarczenia ofiarom odpowiednich i aktualnych informacji na temat dostępnego wsparcia i środków prawnych w zrozumiałym dla nich języku (art. 19 CAHVIO).

Jednym z najistotniejszych postanowień Konwencji jest obowiązek udzielenia niezależnego pozwolenia na pobyt ofiarom przemocy – cudzoziemkom, których status rezydenta zależy od statusu ich małżonka lub partnera, w przypadku rozwiązania ich małżeństwa lub związku z uwagi na wystąpienie w nim przemocy (art. 59 CAHVIO). Konwencja gwarantuje również uzyskanie pozwolenia na pobyt ofiarom małżeństwa przymusowego, które zostały przywiezione do innego kraju w celu zawarcia małżeństwa, lub osobom, które w wyniku takiego małżeństwa utraciły status rezydenta w kraju swojego stałego pobytu.

Konwencja rozszerza również katalog przyczyn prześladowania kwalifikujących do uzyskania statusu uchodźcy, wymienionych enumeratywnie w art. 1 ust. A pkt 2 Konwencji Genewskiej²¹, o przemoc wobec kobiet uwarunkowaną płcią. Jest to przesłanka, która funkcjonuje już w systemach prawnych niektórych krajów, niekiedy wywiedziona jedynie z orzecznictwa organów lub sądów migracyjnych. W zakresie procedury uchodźczej, Konwencja zobowiązuje ponadto państwa-strony do opracowania procedur przyjmowania wniosków z uwzględnieniem płci oraz usług wsparcia dla osób ubiegających się o azyl, jak również procedur udzielania azylu uwzględniających płeć (art. 60 CAHVIO). Rozszerza się również zakres stosowania zasady *non-refoulement* (m.in. art. 33 Konwencji Genewskiej) o ofiary przemocy wobec kobiet, których życie w kraju, do którego mają być odesłane, mogłoby być zagrożone lub które mogłyby zostać poddane torturom lub nieludzko bądź degradowo traktowane lub ukarane.

Istotne znaczenie dla ochrony imigrantek przed przemocą, zwłaszcza w kontekście ich udziału w postępowaniu karnym, powinna mieć – po jej implementacji do krajowych porządków prawnych – dyrektywa 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw²², która nakłada na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia, by uprawnienia w niej przewidziane nie były uzależnione od prawa do pobytu ofiary na ich terytorium ani od jej obywatelstwa czy narodowości.

4. Szkodliwe tradycyjne praktyki

Wspólną cechą szkodliwych tradycyjnych praktyk są stanowiące ich podstawę patriarchalne struktury i postawy. Wynikają one z konwencji rodzinnych i społecznych stawiających kobiety i dziewczynki na dole hierarchii, pozwalając mężczyznom – członkom ich rodziny lub przywódcom społeczności – na podejmowanie za nie decyzji, traktowanie ich w sposób krzywdzący i kontrolowanie ich seksualności oraz „czystości”.

²⁰ Wysoki Komisarz NZ ds. Uchodźców, *op.cit.*, s. 32.

²¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. 1991, Nr 119, poz. 515 i 517).

²² Dyrektywa PE i RE 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. U. L 315 E, s. 57).

Szkodliwe tradycyjne praktyki są zróżnicowane w zależności od kultury i kraju, a dodatkowo ciągle się zmieniając z uwagi na procesy modernizacyjne, globalizacyjne i ruchy migracyjne. Stąd też nie ma wyczerpującego katalogu szkodliwych praktyk mających oparcie w tradycji. Przewodnik UNHCR wymienia jedynie przykłady niebezpiecznych praktyk tradycyjnych: okaleczenie kobiecych narządów płciowych, przedwczesny związek małżeński²³, wymuszenie małżeństwa, zabójstwa i okaleczanie w imię honoru, zabijanie i/lub zaniechanie niemowląt, uniemożliwianie kobietom i dziewczętom nauki. Zabójstwa honorowe kobiet uznanych za „nieczyste” (ofiary gwałtów, kobiet utrzymujących pozamałżeńskie kontakty seksualne) są niekiedy uważane za odrębną formę przemocy, najczęściej jednak zalicza się je do szkodliwych tradycyjnych praktyk.

Przemoc wobec kobiet jako element niebezpiecznych praktyk tradycyjnych przeważa w krajach takich jak Turcja, Indie, Bangladesz, Pakistan, Jordania, Egipt, Izrael, Maroko i Uganda. Tym samym państwa europejskie, zamieszkiwane przez duży odsetek migrantów z tych krajów (spośród omawianych: Szwecja, Wielka Brytania), stają przed zadaniem uwzględnienia tego problemu w swoich politykach antyprzemocowych.

Spółeczność międzynarodowa już od kilkadziesiąt lat potępia szkodliwe tradycyjne praktyki. W Zaleceniach Ogólnych Komitetu²⁴ CEDAW nr 19 z 1992 roku stwierdza się, że tradycyjne i stereotypowe postrzeganie kobiet jako podrzędnych w stosunku do mężczyzn przyczynia się do rozprzestrzeniania praktyk stosowania przemocy i przymusu, takich jak przemoc domowa, przymusowe małżeństwa, wymuszanie posagu, oblewanie kwasem czy kobiece „obrzezanie”. Tego rodzaju przemoc wpływa na fizyczną i psychiczną integralność kobiet, utrzymując je w podrzędnej w stosunku do mężczyzn roli i przyczyniając się do niskiego poziomu uczestnictwa kobiet w życiu politycznym, niższego wykształcenia i mniejszych szans na znalezienie zatrudnienia. W Zaleceniu wskazuje się również na ograniczenia dietetyczne dla kobiet ciężarnych, preferowanie męskich potomków i okaleczenie żeńskich narządów płciowych jako praktyki szkodliwe dla zdrowia oraz życia kobiet i dziewcząt.

W Deklaracji ONZ o Eliminacji Wszelkich Form Przemocy Wobec Kobiet szkodliwe tradycyjne praktyki stanowią już element definicji zjawiska przemocy ze względu na płeć. Za przemoc bowiem (zgodnie z art. 2) uznaje się m.in. przemoc związaną z obowiązkiem wniesienia posagu, okaleczanie genitalne kobiet, jak też i inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet. Od 1999 roku na szczeblu ONZ powstało wiele dokumentów potępiających szkodliwe tradycyjne praktyki i zabójstwa honorowe: m.in. rezolucje o wpływie tradycyjnych i zwyczajowych praktyk na zdrowie kobiet i dziewcząt²⁵ oraz rezolucje wzywające do eliminacji przestępstw popełnianych w imię honoru²⁶.

Na szczeblu europejskim przełomowym dokumentem było wspomniane już Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy Rec(2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą, w którym po raz pierwszy w definicji przemocy w dokumencie europejskim ujęto „przestępstwa popełniane w imię honoru, okaleczanie

²³ Narzucony ślub poniżej wieku, w którym możliwe jest wyrażenie świadomej zgody na zawarcie związku.

²⁴ Określenie „CEDAW” jest używane zarówno w znaczeniu „Komitet”, jak i „Konwencja”.

²⁵ United Nations General Assembly Resolution on traditional or customary practices affecting the health of women and girls (1999), A/Res/53/117, United Nations General Assembly Resolution on traditional or customary practices affecting the health of women and girls (2000) A/Res/54/133; United Nations General Assembly Resolution on Traditional or Customary Practices Affecting the Health of Women and Girls (2002), A/Res/56/128.

²⁶ United Nations General Assembly Resolution Working towards the elimination of crimes against women committed in the name of honour (2003) A/RES/57/179, United Nations General Assembly Resolution Working towards the elimination of crimes against women committed in the name of honour (2005), A/RES/59/165.

seksualne i okaleczanie genitaliów kobiet oraz inne tradycyjne praktyki wymierzone przeciwko kobietom, jak przymusowe zamążpójście”.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy włączyło się w walkę z przestępstwami popełnianymi w imię honoru, wydając m.in. rezolucję o tzw. przestępstwach popełnianych w imię honoru²⁷ (wzywając m.in. państwa członkowskie do umożliwienia osobom zagrożonym przestępstwami honorowymi w kraju swojego pochodzenia pozostanie w kraju przyjmującym) i zalecenie w sprawie pilnej potrzeby przeciwdziałania tzw. przestępstwom popełnianym w imię honoru²⁸.

Również Konwencja CAHVIO nakłada na państwa-strony obowiązek „czuwania nad tym, by kultura, zwyczaj, religia, tradycja lub tzw. »honor« nie były wykorzystywane jako usprawiedliwienie dla żadnych aktów przemocy objętych zakresem Konwencji”. Dodatkowo Konwencja określa precyzyjnie obowiązki państw w zakresie penalizowania niektórych szkodliwych tradycyjnych praktyk – m.in. przymusowych małżeństw i okaleczenia genitaliów, a dodatkowo zastrzega, by w toku postępowań karnych w tych sprawach kultura, zwyczaj, religia, tradycja lub tzw. honor nie były traktowane jako usprawiedliwienie dla tego typu aktów. Ponadto państwa zobowiązują się do wprowadzenia legislacji penalizującej nie tylko popełnienie samego czynu (przymuszania do małżeństwa, dokonania zabiegu okaleczenia), ale i pomocnictwa, podżegania i usiłowania jego popełnienia (art. 41 CAHVIO). Mając na względzie specyfikę niektórych tradycyjnych praktyk, Konwencja nakłada na państwa obowiązek objęcia jurysdykcją sądów krajowych również przestępstw popełnionych poza ich terytorium, jednak związanych z nimi poprzez osobę sprawcy lub ofiary (art. 44 CAHVIO).

4.1. Małżeństwa przymusowe

Instrumenty prawa międzynarodowego nie definiują jednoznacznie zjawiska małżeństwa przymusowego. Określa się je jako małżeństwo zawarte bez swobodnej zgody jednej lub dwóch stron bądź małżeństwo zawarte pod przymusem. Najczęściej do tej kategorii przemocy zalicza się również małżeństwa przedwczesne, tj. zawierane przez dzieci (osoby poniżej 18 roku życia).

Małżeństwo zawarte pod przymusem należy odróżnić od małżeństwa aranżowanego, do którego dochodzi, gdy nupturienci wyrażają swobodną wolę zawarcia związku małżeńskiego, jednak wybór małżonka pozostawiają rodzicom bądź innym członkom rodziny. Szacuje się, że jedna na siedem kobiet na świecie wychodzi za mąż przed ukończeniem 15 roku życia. W krajach takich jak Niger, Czad, Mali, Bangladesz, Gwinea i Republika Środkowoafrykańska odsetek przedwczesnych i przymusowych małżeństw wynosi ponad 60% wszystkich zawieranych małżeństw. W południowej Azji i Afryce Subsaharyjskiej odsetek ten to około 40%²⁹.

Z punktu widzenia migrantek zamieszkujących w Europie, dużym problemem jest zapewnienie im ochrony w przypadku małżeństwa zawartego za granicą. Rodziny często wysyłają swoje niepełnoletnie córki (ale również i synów) do kraju pochodzenia pod pretekstem wypoczynku czy odwiedzin dalszych krewnych. Na miejscu małoletni są pozbawiani paszportów, kontaktu ze światem zewnętrznym i przymuszani do zawarcia związku. Pobudki członków rodziny mogą być różne. Niekiedy jest to przekonanie, że córka powinna wyjść za mąż, zanim osiągnie dojrzałość płciową ze względu na potrzebę ochrony jej „czystości”, niekiedy

²⁷ Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 1327 (2003) So-called “honour crimes” (2003).

²⁸ Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 1881(2009) Urgent need to combat so-called “honour crimes”, (2009).

²⁹ J. Myers, R. Harvey, *Breaking Vows: Early and Forced Marriage and Girls' Education*, Plan UK (2011).

jednak małżeństwo jest tylko sposobem na sprowadzenie do Europy małżonka bądź jego rodziny. Aby ograniczyć powyższe praktyki, kraje europejskie zaostrzają ustawodawstwo karne, rozszerzając jurysdykcję w sprawach przymusowych małżeństw również na czyny popełnione poza ich terytorium (po ratyfikacji CAHVIO będą do tego zobowiązane na mocy art. 44 tej Konwencji) oraz podwyższają granicę wieku uprawniającego do wnioskowania o prawo do połączenia z małżonkiem na podstawie postanowień dyrektywy 2003/86/WE o prawie do łączenia rodzin³⁰.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku³¹ stanowi, że do zawarcia związku małżeńskiego niezbędna jest swobodna i pełna zgoda obojga nupturientów. Konwencja ONZ w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw³² wymaga, by zgoda była nie tylko swobodna i pełna, ale również wyrażona osobiście przez nupturientów w obecności uprawnionego urzędnika i świadka. Zarówno wspomniana Konwencja, jak i Konwencja CEDAW wymagają, by państwa-strony wyznaczyły dolną granicę wieku, poniżej której nie jest możliwe zawarcie uznawanego przez prawo krajowe małżeństwa, oraz by prowadziły urzędowe rejestry małżeństw.

Konwencja CEDAW nakłada dodatkowo na państwa-strony obowiązek likwidacji dyskryminacji kobiet i mężczyzn we wszystkich sprawach wynikających z zawarcia małżeństwa i stosunków rodzinnych, a w szczególności w zakresie prawa zawarcia małżeństwa i swobodnego wyboru małżonka (art. 16 CEDAW). Ponadto, zgodnie z postanowieniami Konwencji, zaręczyny i małżeństwa dzieci są uznawane za nieważne. Dalej idącą ochronę wprowadza CAHVIO – poza omówionymi wyżej obowiązkami w zakresie legislacji dotyczącej ścigania i sądenia sprawców przymusowych małżeństw – nakłada na państwa-strony obowiązek zapewnienia możliwości unieważnienia, anulowania lub rozwiązania małżeństw zawieranych pod przymusem bez niepotrzebnego obciążenia finansowego lub administracyjnego ofiary (art. 32 CAHVIO).

4.2 Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych³³

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wyróżnia cztery typy okaleczeń kobiecych genitaliów. Typ I (*klitoridektomia*) obejmuje usunięcie napletka łechtaczki, a czasami również całej łechtaczki lub jej części. Typ II (*ekscyzja*) to forma najczęściej praktykowana, która obejmuje usunięcie łechtaczki i części lub całości małych warg sromowych. Typ III (*infibulacja*) obejmuje usunięcie genitaliów zewnętrznych (łechtaczki, mniejszych warg sromowych, większych warg sromowych), a następnie zaszywanie rany lub zawężenie ujścia pochwy w taki sposób, by pozostawić jedynie otwór niewielkiej średnicy umożliwiający oddawanie moczu i odprowadzanie krwi menstruacyjnej. Typ IV (nieklasyfikowany) obejmuje inne zabiegi, takie jak nakłuwanie, przekłuwanie lub wycinanie łechtaczki lub warg sromowych, przyżeganie (*kauteryzacja*), wyskrobywanie

³⁰ Dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin (Dz. U. L 251, s. 12).

³¹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) z dnia 10 grudnia 1948 r. – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.

³² Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 10 grudnia 1962 r. (Dz. U. 1965, Nr 9, poz. 53).

³³ Do opisu tej formy okaleczenia często używa się skrótu FGM/C, który oznacza okaleczenie/wycięcie żeńskich genitaliów (*female genital mutilation/cutting/circumcision*). Po wezwaniu Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. Praktyk Tradycyjnych Wpływających na Zdrowie Kobiet i Dzieci do wykazania się wrażliwością wobec kobiet poddanych zabiegowi, które nie chcą być określane mianem „okaleczonych”, dodano literę „C” do wcześniej używanego określenia „FGM”.

ujścia pochwy i wprowadzanie do pochwy substancji żrących (często roślin i ziół) w celu wywołania krwawienia³⁴.

W 28 z 53 państw afrykańskich praktykuje się różne formy okaleczania żeńskich genitaliów. Obecnie szacuje się, że około 140 milionów kobiet żyje z konsekwencjami takich zabiegów³⁵. Zabiegi te są również wciąż przeprowadzane w Europie w niektórych społecznościach imigrantów z Afryki, niektórych rejonów Bliskiego Wschodu i Azji, szczególnie Indonezji i Malezji. Praktyki te są tak głęboko zakorzenione, że w obliczu ich zakazu przez prawodawstwo europejskie niektóre rodziny migrantki zabierają swoje dzieci płci żeńskiej do krajów pochodzenia w celu przeprowadzenia zabiegu, często w ramach ceremonii inicjacji oznaczającej ich wstąpienie w wiek kobiecy³⁶.

Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych jest powszechnie uznawane przez społeczność międzynarodową za naruszenie podstawowych praw człowieka. Jeszcze przed otwarciem do podpisu Konwencji CAHVIO, nakładającej na państwa-strony obowiązek penalizacji tego typu czynów, wiele instrumentów międzynarodowych potępiało tę praktykę, m.in. Konwencja CEDAW, Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie okaleczania żeńskich narządów płciowych³⁷, Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie okaleczenia żeńskich narządów płciowych³⁸, Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie walki z okaleczaniem żeńskich narządów płciowych praktykowanym w UE³⁹ oraz najnowsza Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie położenia kresu okaleczaniu żeńskich narządów płciowych z 2012 roku⁴⁰.

³⁴ World Health Organisation, *Fact sheet N°241 – Female Genital Mutilation*, (2012) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ J. Kane, *Szkodliwe praktyki tradycyjne*, Program Daphne (2008), http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/03_daphne_booklet_3_pl.pdf

³⁷ Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie okaleczania żeńskich narządów płciowych, 1247 (2001).

³⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 20 września 2001 r. w sprawie okaleczania żeńskich narządów płciowych (Dz. U. C 77E, s. 126).

³⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 24 marca 2009 r. w sprawie walki z okaleczaniem żeńskich narządów płciowych praktykowanym w UE (Dz. U. C 117 E z 6.5.2010, s. 52).

⁴⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie położenia kresu okaleczaniu żeńskich narządów płciowych (tekst przyjęty: P7_TA(2012)026).

II. AUSTRIA

1. Cudzoziemcy w Austrii

Austriackie saldo migracji (tj. różnica między liczbą osób imigrujących do i emigrujących z kraju) w 2011 roku wyniosło ponad 35 000 osób – 130 000 osób wjechało do Austrii, a 95 000 z niej emigrowało⁴¹. Austria, mimo że realizuje jedną z najbardziej restrykcyjnych polityk migracyjnych, jest siódmym krajem w Unii Europejskiej pod względem liczby cudzoziemców przypadających na 1 000 mieszkańców. W 2011 roku jedynie 1/3 wszystkich cudzoziemców wjeżdżających do Austrii stanowili obywatele tzw. państw trzecich⁴², ponieważ w ostatnich latach do Austrii migrują głównie obywatele innych krajów europejskich – Polacy, Rumuni, Litwini i Słowacy. Spośród migrantów – obywateli państw trzecich – najliczniejszą grupę stanowią obywatele Serbii i Czarnogóry, Turcji oraz Bośni i Hercegowiny. W sumie imigranci stanowią 6,6% populacji, natomiast obywatele z cudzoziemskim pochodzeniem – 10,30%⁴³. Austria jest też krajem docelowym dla osób uchodzących przed prześladowaniami bądź konfliktem zbrojnym w kraju pochodzenia. W 2011 roku wnioski o status uchodźcy bądź inną formę ochrony międzynarodowej złożyło w Austrii 14 000 osób, głównie obywateli Afganistanu, Federacji Rosyjskiej (narodowości czecheńskiej) i Pakistanu.

Kobiety stanowiły w 2011 roku 48% wszystkich migrantów⁴⁴. Mimo postępującej feminizacji migracji zarobkowej, wciąż bardzo istotną grupę migrantek stanowią kobiety, które dołączyły do swych mężów bądź partnerów – zarówno cudzoziemców przebywających na stałe w Austrii jak i do obywateli austriackich.

1.1. Legalizacja pobytu

Jednym z głównych instrumentów austriackiej polityki migracyjnej jest federalna ustawa o prawie pobytu i osiedleniu z 2005 roku (dalej: NAG)⁴⁵. Od 1993 roku państwo kontroluje migrację, ustalając corocznie liczbę zezwoleń na osiedlenie w Austrii, które mogą zostać udzielone w nadchodzącym roku. System kwot obejmuje również osoby korzystające z prawa do łączenia rodzin (choć nie mogą one oczekiwać na zezwolenie na osiedlenie dłużej niż trzy lata) i małoletnich cudzoziemców urodzonych w Austrii⁴⁶. Od 2011 roku w polityce migracyjnej Austrii następuje jednak odejście od systemu kwotowego na korzyść systemu punktowego, w którym dla uzyskania zezwolenia na osiedlenie imigrant musi wykazać, że zdobył odpowiednią ilość punktów, według kryteriów takich jak: pożądane kwalifikacje, wykształcenie, wiek, doświadczenie zawodowe, znajomość języka, potencjał adaptacyjny, wysokość wynagrodzenia, podjęcie zatrudnienia w określonym regionie, kwalifikacje i doświadczenie zdobyte w kraju imigracji.

Obywatel państwa trzeciego, który ma zamiar przebywać w Austrii dłużej niż 6 miesięcy, jest zobowiązany uzyskać zezwolenie na pobyt (*Aufenthaltsbewilligung*) bądź osiedlenie (*Niederlassungsbewilligung*). W celu uzyskania większości tytułów pobytowych należy wykazać posiadanie

⁴¹ Austriacki Urząd Statystyczny, www.statistik.at.

⁴² Tj. obywateli innych krajów niż państwa członkowskie Unii Europejskiej, państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej.

⁴³ Migrant Integration Policy Index (MIPEX), <http://www.mipex.eu/austria>.

⁴⁴ Eurostat.

⁴⁵ Niederlassungs – und Aufenthaltsgesetz 2005, <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20004242>.

⁴⁶ Beratungszentrum für Migranten und Migrantinnen, *Die rechtliche Stellung von AusländerInnen in Österreich*, Wiedeń 2002.

środków utrzymania i ubezpieczenia (§ 11 NAG). Osoby, które chcą przedłużyć swój pobyt poza oznaczony w pierwszej decyzji okres, są zobowiązane wykazać, że wywiązały się z programu integracyjnego obowiązującego je w trakcie pierwszego okresu pobytowego.

Zezwolenia na pobyt przez określony czas na terytorium Austrii, bez zamiaru osiedlenia się (*Aufenthaltstitel*), można uzyskać w ściśle określonym celu: podjęcia studiów, nauki, prowadzenia badań czy wykonywania pracy zleconej przez międzynarodowego pracodawcę.

Cudzoziemiec, który ma zamiar pozostać w Austrii na dłużej, jest zobowiązany uzyskać zezwolenie na osiedlenie (*Niederlassungsbewilligung*). Prawo przewiduje kilka rodzajów takiego zezwolenia, koncentrując się głównie na przydatności imigranta do rozwoju austriackiej gospodarki, np.: „Karta Czerwono-Biało-Czerwona” dla przedstawicieli zawodów aktualnie niedoreprezentowanych na austriackim rynku pracy, fachowców bądź pracowników szczególnie wysoko wyspecjalizowanych, „Karta Czerwono-Biało-Czerwona Plus” będącą przedłużeniem „Karty Czerwono-Biało-Czerwonej” czy „Niebieska Karta UE” dla pracowników wyspecjalizowanych.

Zezwolenia na osiedlenie są wydawane na czas określony i jedynie niektóre ich rodzaje (np. „Karta Czerwono-Biało-Czerwona Plus”) zapewniają otwarty dostęp do rynku pracy. Cudzoziemiec, który przebywa na terytorium Austrii ponad 5 lat oraz wywiązał się z zawartego z biurem migracyjnym porozumienia integracyjnego i posługuje się w wystarczającym stopniu językiem niemieckim, może uzyskać stały pobyt w postaci zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE bądź stałego pobytu członka rodziny. Powyższe tytuły pobytowe uprawniają do nieograniczonego w czasie pobytu na terytorium Austrii i do dostępu do rynku pracy.

Co do zasady dostęp do rynku pracy dla obywateli Państw Trzecich jest ograniczony zapisami ustawy o zatrudnianiu cudzoziemców z 1975 roku (dalej: AuslBG⁴⁷). Zgodnie z jej zapisami, cudzoziemiec zamierzający podjąć pracę na terytorium Austrii powinien uzyskać jedno z dwóch zezwoleń na wykonywanie pracy *Arbeitserlaubnis* – gwarantujące dostęp do rynku pracy na terenie jednego z landów bądź *Beschäftigungsbewilligung* – dokument wydawany na wniosek pracodawcy, upoważniający go do zatrudnienia cudzoziemca na określonym stanowisku.

Zezwolenie na pracę można wydać wyłącznie po przeprowadzeniu testu rynku pracy, tj. po ustaleniu, czy na danym stanowisku mógłby być w pierwszej kolejności zatrudniony obywatel Austrii bądź inny cudzoziemiec, już aktywny na rynku pracy.

Dodatkowo dostęp do rynku pracy ogranicza ustalona corocznie zarządzeniem Ministra ds. Pracy i Polityki Socjalnej maksymalna liczba cudzoziemców, którzy mogą pozostawać w nadchodzącym roku w stosunku zatrudnienia na terytorium Austrii (tzw. *Bundeshöchstzahl*). W celu uelastycznienia rynku pracy Minister ds. Pracy i Polityki Społecznej ma prawo w swoich rozporządzeniach wymieniać również kategorie pracowników, które są wyłączone spod jego przepisów.

1.2. Prawo do łączenia z rodziną

Małżonkowie bądź zarejestrowani partnerzy, którzy ukończyli 21 lat, jak również małoletnie dzieci cudzoziemca przebywającego na terytorium Austrii na podstawie zezwolenia na osiedlenie bądź posiadającego zezwolenie na pobyt stały, mogą dołączyć do niego na terytorium Austrii, jeśli spełniają

⁴⁷ Ausländerbeschäftigungsgesetz 1975, http://www.jusline.at/Auslaenderbeschaeftigungsgesetz_%28AuslBG%29.html.

ogólne warunki udzielenia zezwolenia na osiedlenie, tj.: znają język niemiecki na poziomie co najmniej A1, posiadają wystarczające środki utrzymania, ubezpieczenie i mają zapewnione miejsce zamieszkania w Austrii.

Członkowie rodziny mają prawo do uzyskania czasowego zezwolenia na osiedlenie, które dodatkowo uprawnia ich do nieograniczonego dostępu do rynku pracy. Systemem kwotowym nie są objęte jedynie zezwolenia dla członka rodziny cudzoziemca posiadającego jedno z zezwoleń wydawanych cudzoziemcom pożądanym na austriackim rynku pracy (np. Niebieską Kartę UE). Jednak okres oczekiwania na zezwolenie dla pozostałych członków rodziny nie może przekroczyć trzech lat.

W przypadku ustania stosunku rodzinnego, który łączył cudzoziemca z osobą, do której dołączył w Austrii, cudzoziemiec może uzyskać prawo do osiedlenia, tylko jeśli samodzielnie spełnia warunki uzyskania zezwolenia, np. jest wysoko wykwalifikowanym pracownikiem bądź wykonuje zawód niedoreprezentowany na austriackim rynku pracy. Jeśli jednak małżeństwo ustało z przyczyn niezależnych od cudzoziemca, prawo przewiduje ułatwienia przy ubieganiu się o kolejne zezwolenie.

1.3. Ochrona międzynarodowa

Wnioski osób ubiegających się w Austrii o ochronę międzynarodową są rozpatrywane na podstawie ustawy o azylu z 2005 roku⁴⁸. Na jej podstawie przyznaje się cudzoziemcowi status uchodźcy, jeśli spełnia on przesłanki art. 1 ust. A pkt 2 Konwencji Genewskiej⁴⁹, tj. był zmuszony opuścić kraj pochodzenia na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej, poglądów politycznych.

Ochronę uzupełniającą na terytorium Austrii przyznaje się, jeśli powrót do kraju pochodzenia stwarza realne ryzyko naruszenia art. 2 lub art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPCz) lub Protokołów nr 6 lub nr 13 do Konwencji albo jeśli istnieje poważne i zindywidualizowane zagrożenie życia lub zdrowia wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego.

W trakcie postępowania azylowego osoby ubiegające się o ochronę międzynarodową mają ograniczony dostęp do austriackiego rynku pracy: po 3 miesiącach od złożenia wniosku o nadanie statusu uchodźcy mogą ubiegać się o zezwolenie na zatrudnienie, którego uzyskanie jest jednak uzależnione od wyniku przeprowadzonego testu rynku pracy i wspomnianej już, ustalonej corocznie przez rząd liczby cudzoziemców, którzy mogą pozostawać w stosunku zatrudnienia w danym roku. Cudzoziemcy, którzy uzyskali w Austrii status uchodźcy bądź ochronę uzupełniającą, mają nieograniczony dostęp do rynku pracy (§ 1 AuslBG).

2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym

Polityka antyprzemocowa Austrii opiera się na założeniu, że przemoc domowa nie jest sprawą prywatną między sprawcą a ofiarą, tylko kwestią bezpieczeństwa publicznego, a tym samym to państwo ma obowiązek chronić osoby dotknięte przemocą. Przemoc w rodzinie i w związku intymnym jest uznawana za naru-

⁴⁸ Asylgesetz 2005,

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20004240>.

⁴⁹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. 1991, Nr 119, poz. 515) wraz z towarzyszącym jej Protokołem sporządzonym w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r. (Dz. U. 91.119.517).

szenie praw człowieka. Obowiązujące przepisy zapewniają ochronę przed przemocą wszystkim jej ofiarom przebywającym na terytorium Austrii bez względu na rasę, narodowość, obywatelstwo czy prawo pobytu.

Głównym aktem prawa regulującym ochronę przed przemocą jest ustawa federalna o przeciwdziałaniu przemocy z 1997 roku⁵⁰, uzupełniona następnie drugą ustawą o przemocy z 2009 roku⁵¹. Ustawy te stały się wzorem dla innych państw europejskich w zakresie legislacji antyprzemocowej (np. dla Polski). Poza tym do zagadnienia przemocy odnoszą się inne przepisy: Kodeks karny (dalej: StGB)⁵², ustawa o policji (dalej: SPG)⁵³ czy ustawa o egzekucji orzeczeń (dalej: EO)⁵⁴.

2.1. Izolacja sprawcy od ofiary

Jednym z najważniejszych instrumentów w walce z przemocą domową są środki mające na celu natychmiastowe odizolowanie sprawcy od ofiary w przypadku stosowania przez niego przemocy. By móc je zastosować, nie jest istotne, komu przysługuje tytuł prawny do lokalu, w którym zamieszkiwał sprawca.

2.1.1. Policyjne usunięcie sprawcy z lokalu i zakaz powrotu do lokalu zajmowanego wraz z osobą dotkniętą przemocą

Policja ma obowiązek niezwłocznie usunąć z mieszkania osobę, co do której zachodzi podejrzenie, że może stanowić zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności pozostałych mieszkających w lokalu osób, zwłaszcza gdy osoba taka stosowała wcześniej przemoc wobec tych osób (§ 38a SPG). Równoległe z usunięciem z mieszkania policja ma prawo – na wniosek osoby dotkniętej przemocą – zakazać sprawcy powrotu do lokalu przez najbliższe 14 dni. Policja odbiera jednocześnie sprawcy klucze do mieszkania i informuje go o skutkach naruszenia zakazu (sprawcy grozi grzywna za popełnienie wykroczenia administracyjnego do 360 euro). Sprawca ma prawo zabrać z mieszkania potrzebne rzeczy osobiste. Jeśli w okresie obowiązywania zakazu będzie konieczne, by sprawca zabrał dodatkowe rzeczy, przekroczenie progu mieszkania będzie mogło odbyć się tylko w asyście policji.

Zastosowanie powyższych środków jest niezależne od prawa własności lokalu, z którego usunięto sprawcę. Można usunąć z lokalu wyłącznego właściciela mieszkania w sytuacji, gdy osoba w ten sposób chroniona nie posiada żadnego tytułu prawnego do zamieszkiwania w lokalu. Wydanie zakazu nie jest zależne od tego, czy ofiara zawiadomiła policję w momencie napaści, czy też zgłosiła zdarzenie na policji już po jego zajściu. Osoba dotknięta przemocą powinna zostać poinformowana o możliwości złożenia do sądu wniosku o orzeczenie środków chroniących ją długofalowo – nakazu opuszczenia mieszkania przez sprawcę bądź ogólnego zakazu zbliżania się. Wówczas okres obowiązywania zakazu ulega przedłużeniu do czterech tygodni. O złożeniu wniosku sąd niezwłocznie informuje policję.

Policja ma obowiązek niezwłocznie poinformować o zastosowanych środkach właściwe miejscowo centrum przeciwdziałania przemocy oraz komendanta policji, który w ciągu pierwszych 48 godzin obowiązywania zakazu, po zebraniu dostępnych informacji (np. od lekarza), może zakaz uchylić, jeśli uzna, że nie

⁵⁰ Gewaltschutzgesetz 1997, http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1996_759_0/1996_759_0.pdf.

⁵¹ Zweites Gewaltschutzgesetz 2009, http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2009_I_40/BGBLA_2009_I_40.pdf.

⁵² Strafgesetzbuch 1974, http://www.jusline.at/Strafgesetzbuch_%28StGB%29.html.

⁵³ Sicherheitspolizeigesetz 1991,

<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10005792>.

⁵⁴ Exekutionsordnung 1896, http://www.jusline.at/index.php?cpid=f04b15af72dbf3fdc0772f869d4877ea&law_id=62.

zaistniały przesłanki do jego wydania. O uchyleniu zakazu niezwłocznie powiadamia się ofiarę i domniemanego sprawcę przemocy. W ciągu pierwszych trzech dni od wydania zakazu policja ma obowiązek odwiedzić mieszkanie choć raz, aby upewnić się, że sprawca przestrzega zakazu powrotu.

2.1.2. Sądowy nakaz opuszczenia lokalu

Policyjny zakaz jest środkiem umożliwiającym odizolowanie sprawcy od jego ofiary jedynie na bardzo krótki czas. Jeśli zachodzi potrzeba trwalszej ochrony przed przemocą, wówczas jedynie sąd powszechny może ingerować w sferę uprawnień sprawcy przemocy (prawo do zamieszkiwania we własnym mieszkaniu jest niewątpliwie uprawnieniem).

Właściwy sąd rejonowy, na wniosek osoby dotkniętej przemocą bądź z urzędu, wydaje tymczasowy nakaz opuszczenia mieszkania przez sprawcę przemocy, jeśli swym zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy fizycznej bądź psychicznej uniemożliwia on dalsze wspólne zamieszkiwanie (§ 382b EO). Sąd nakazuje sprawcy opuszczenie mieszkania i jego okolic na okres do 6 miesięcy. Jeżeli w tym okresie pokrzywdzona zainicjuje postępowanie w sprawie o rozwód, unieważnienie małżeństwa, podział majątku bądź ustalenie prawa do zajmowanego lokalu, zabezpieczenie ulega przedłużeniu do czasu zakończenia postępowania sądowego w tej sprawie.

Aby możliwe było orzeczenie nakazu, osoba dotknięta przemocą powinna wykazać, że mieszkanie, z którego chce usunąć sprawcę, służy zaspokojeniu jej pilnej potrzeby mieszkaniowej. W przypadku wniesienia wniosku o nakaz w okresie obowiązywania policyjnego zakazu powrotu do mieszkania, sąd wydaje orzeczenie w ciągu 4 tygodni od wydania zakazu.

2.1.3. Sądowy zakaz zbliżania

Sąd rejonowy może również na wniosek osoby dotkniętej przemocą zakazać sprawcy przebywania w określonych miejscach i kontaktowania się z ofiarą (§ 382b EO). Zakaz taki może zostać wydany na okres do jednego roku, lecz jeśli przemoc powtarza się, można wnioskować o jego przedłużenie. W przypadku wszczęcia postępowania o rozwód, unieważnienie małżeństwa, podział majątku bądź ustalenie prawa do zajmowanego lokalu, zabezpieczenie ulega przedłużeniu do czasu zakończenia postępowania sądowego w rozpoczętej sprawie.

Wymienione orzeczenia wydaje sąd w postępowaniu cywilnym. Przesłuchanie wnioskodawcy nie jest konieczne, jednak należy przedstawić wiarygodne dowody na istnienie przemocy, np. zeznania świadków, orzeczenia szpitalne, zaświadczenia lekarskie, orzeczenie lekarza medycyny sądowej, raporty psychologów, terapeutów lub pracowników socjalnych. Egzekucję nakazu wydanego przez sąd cywilny przeprowadza komornik sądowy bądź – w przypadkach szczególnie niebezpiecznych – policja.

Jeśli sprawca przemocy nie stosuje się do nakazów, policja może użyć siły w celu przymuszenia go do ich wykonania. W przypadku powtarzających się naruszeń nakazu sąd może zastosować środek przymusu w postaci aresztowania. Postępowanie nie jest wolne od opłat, konieczne jest wniesienie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych w przypadku niskich dochodów uniemożliwiających ich pokrycie. Pomoc procesowa może obejmować: zwolnienie z kosztów sądowych lub przejęcie kosztów tłumacza.

2.2. Prawnokarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym

Większość aktów przemocy wobec kobiet, w tym ze strony partnera lub członka rodziny, stanowi przestępstwo w rozumieniu przepisów austriackiego Kodeksu karnego. Są to m.in:

- uszkodzenie ciała i ciężkie uszkodzenie ciała (§§ 83 i 84 StGB),
- umyślne ciężkie uszkodzenia ciała (§ 87 StGB),
- pozbawienie wolności (§ 99 StGB),
- handel ludźmi (§ 104a StGB),
- zmuszanie i ciężkie zmuszanie (§ 105 i §106 StGB),
- groźba karalna (§ 107 StGB),
- uporczywe prześladowanie (*stalking*) (§ 107a StGB),
- uporczywe stosowanie przemocy (§ 107b StGB),
- zgwałcenie (§ 201 StGB),
- zmuszanie do czynności seksualnych (§ 202 StGB),
- ciężkie seksualne wykorzystanie i seksualne wykorzystanie małoletnich (§§ 206 i 207 StGB).

Wszystkie powyższe przestępstwa są ścigane z urzędu, co oznacza, że organy ścigania wszczynają postępowanie po uzyskaniu informacji wskazujących na prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, bez względu na stanowisko osoby pokrzywdzonej.

Warto zwrócić uwagę na przestępstwo uporczywego stosowania przemocy, które w typie podstawowym zagrożone jest karą pozbawienia wolności do 3 lat. Paragraf 107 b StGB penalizuje wszystkie zachowania polegające na ciągłym dokonywaniu umyślnych, karalnych aktów przemocy wymierzonych przeciwko życiu bądź zdrowiu drugiej osoby przez istotny czas, które nie są zagrożone wyższą karą na podstawie innych przepisów karnych.

Ustawa przewiduje również ostrzejszą odpowiedzialność sprawcy w zależności od cech osoby dotkniętej przemocą. Jeśli jest ona małoletnia lub wymaga szczególnej troski ze względu na wiek, stan zdrowia bądź niepełnosprawność, zagrożenie karą pozbawienia wolności wynosi wówczas od 6 miesięcy do 5 lat. Taka sama kara jest przewidziana wobec sprawcy, który przez stosowanie przemocy „przejmuje kontrolę nad zachowaniem ofiary bądź istotnie ogranicza jej autonomię”.

Jeśli uporczywe stosowanie przemocy trwa dłużej niż rok bądź jego konsekwencją jest ciężkie uszkodzenie ciała, sprawcy grozi kara pozbawienia wolności od 5 do 15 lat. Jeśli natomiast konsekwencją czynu jest śmierć pokrzywdzonego – przestępstwo takie jest zagrożone karą od 10 do 20 lat pozbawienia wolności.

2.3. Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym

W procesie karnym wszczętym przeciwko sprawcy przemocy, zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania karnego (dalej: STPO)⁵⁵, osobie pokrzywdzonej przysługują – poza ogólnymi uprawnieniami wynikającymi z faktu bycia stroną postępowania – również uprawnienia szczególne:

- prawo do sądowego przesłuchania bez obecności oskarżonego, z wykorzystaniem środków przekazu dźwięku i obrazu,

⁵⁵ Strafprozessordnung 1975,
http://www.jusline.at/index.php?cpid=f04b15af72dbf3fdc0772f869d4877ea&law_id=14.

- prawo do pomocy tłumacza, również przy przeglądaniu akt postępowania, jeśli nie można przyjąć, że pokrzywdzony będzie sam w stanie zapewnić tłumaczenie doręczonych mu kopii akt sprawy,
- prawo do żądania orzeczenia środka zapobiegawczego na czas postępowania karnego w postaci obowiązku zamieszkiwania przez podejrzanego w określonym miejscu, zakazu kontaktu z określonymi osobami, spożywania alkoholu i środków odurzających,
- prawo do niezwłocznej informacji – udzielanej z urzędu – o zwolnieniu sprawcy z aresztu,
- bezpłatne wsparcie psychospołeczne i prawne w toku postępowania.

Wsparcie psychospołeczne i prawne (§ 66 STPO) przysługuje bezpłatnie wszystkim ofiarom przemocy na ich wniosek i ma na celu ochronę ich praw w procesie. Obejmuje wszystkie etapy postępowania karnego (w niektórych wypadkach również cywilnego), od złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa (wniesienia pozwu) do prawomocnego zakończenia postępowania. Wsparcie zapewniają prawnicy i psycholodzy zatrudnieni przez ośrodki interwencyjne lub centra przeciwdziałania przemocy na podstawie umowy z Ministrem Sprawiedliwości. Wsparcie prawne oznacza bezpłatną pomoc adwokata, zarówno w formie porady, jak i reprezentacji przed sądem. Wsparcie psychospołeczne obejmuje przygotowanie osoby pokrzywdzonej do procesu i towarzyszenie jej w trakcie przesłuchań na etapie postępowania przygotowawczego i sądowego oraz przy składaniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, jak również udzielenie informacji o postępowaniu karnym.

Od 1 czerwca 2009 roku osoby dotknięte przemocą, które w procesie karnym otrzymują wsparcie zgodnie z § 66 STPO, mogą również zażądać takiego samego wsparcia w procesie cywilnym (§ 73B ZPO). Konieczne jest jednak, by postępowanie cywilne miało związek rzeczowy z postępowaniem karnym (np.: postępowanie rozwodowe, postępowanie w celu uzyskania tymczasowego nakazu opuszczenia mieszkania, postępowanie w celu ustalenia władzy rodzicielskiej). We wszystkich pozostałych sprawach pokrzywdzona ma prawo żądać bezpłatnej pomocy adwokata z urzędu, jeśli nie posiada wystarczających środków na opłacenie adwokata z wyboru.

2.4. Schronienie i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą

2.4.1. Centrum przeciwdziałania przemocy i ośrodek interwencyjny

Centra przeciwdziałania przemocy (*Gewaltschutzzentrum*, dalej: GSZ) i ośrodki interwencyjne (*Interventionsstelle*, dalej: IS) są prywatnymi, interdyscyplinarnymi placówkami wykonującymi zadania publiczne w zakresie wsparcia ofiar przemocy. Działają na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy, ustawy o policji (która przewiduje, że w każdym landzie powinno funkcjonować co najmniej jedno GSZ bądź IS) i umów zawieranych z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych.

W przypadku każdej interwencji, podczas której dokonano choćby policyjnego usunięcia sprawcy przemocy z lokalu mieszkalnego, policja jest zobowiązana zawiadomić o zdarzeniu GSZ i przekazać jego pracownikom dane kontaktowe ofiary. Następnie to GSZ ma obowiązek niezwłocznie nawiązać kontakt z osobą dotkniętą przemocą, udzielić jej bezpłatnej porady i wsparcia, jakiego potrzebuje, m.in. przez ustalenie indywidualnego planu zapewnienia bezpieczeństwa i wyjścia z sytuacji kryzysowej, udzielenie porady prawnej i psychologicznej. Pracownicy ośrodków są również zobowiązani do wsparcia procesowego na podstawie § 66 STPO. Wynagrodzenie profesjonalnych pełnomocników jest wówczas pokrywane ze środków pozostających w dyspozycji Ministra Sprawiedliwości.

Centra przeciwdziałania przemocy działają również w zakresie prewencji – są zobowiązane sporządzać roczne raporty ze swojej działalności, w których przedstawiają propozycje ulepszenia współpracy ze służbami i władzami publicznymi – w celu zwiększenia efektywności ich działań w zakresie zapobiegania przemocy.

GSZ zatrudnia tłumacza w razie napotkania trudności w porozumieniu się z cudzoziemką nieposługującą się językiem niemieckim. W niektórych placówkach są zatrudnieni cudzoziemcy pochodzący z krajów najszerzej reprezentowanych w austriackiej społeczności migrantów, co ułatwia komunikację z potrzebującymi pomocy. Dodatkowo niektóre organizacje pozarządowe prowadzą swego rodzaju punkty konsultacyjne wyłącznie dla ofiar przemocy pochodzenia cudzoziemskiego⁵⁶.

2.4.2. Domy dla kobiet

Domy dla kobiet (*Frauenhäuser*) są schroniskami prowadzonymi przez kobiece organizacje non-profit, finansowanymi – co do zasady – ze środków publicznych. Ponieważ jednak polityka socjalna należy do kompetencji krajów związkowych (landów), metody finansowania domów dla kobiet różnią się w zależności od regionu. Dla przykładu: Burgenland, Dolna i Górna Austria zawarły w swych lokalnych ustawach o pomocy społecznej (*Sozialhilfegesetz*) regulacje dotyczące schronisk dla kobiet, zapewniając im stabilny dopływ środków z budżetu (na podstawie dwu- lub trzyletnich kontraktów), natomiast np. Tyrol nie wprowadził żadnych regulacji dotyczących funkcjonowania takich ośrodków, skutkiem czego tyrolski dom dla kobiet co roku ubiega się w konkursach o finansowanie ze środków publicznych⁵⁷. W Austrii funkcjonuje 30 takich placówek, większość z nich jest stowarzyszona w sieci *Verein Autonome Österreichische Frauenhäuser*⁵⁸.

W domach dla kobiet zarówno osoba dotknięta przemocą, jak i jej małoletnie dzieci otrzymują – poza schronieniem – kompleksową pomoc psychologiczną i prawną. Kobiety mogą pozostać w schronisku tak długo, jak tego potrzebują, choć kadra placówki od początku ich pobytu opracowuje z nimi plan wyjścia z życiowego kryzysu, w którym się znalazły. Pracownicy ośrodków pomagają swoim podopiecznym w znalezieniu pracy i mieszkania, wspierają je w trakcie postępowań sądowych i w rozwiązywaniu problemów wychowawczych. Do domów dla kobiet przyjmuje się wszystkie ofiary przemocy bez względu na narodowość, pochodzenie czy obywatelstwo⁵⁹. Jednak regulaminy niektórych z nich nie pozwalają na przyjmowanie osób o określonych tytułach pobytowych, np. przebywających w Austrii na podstawie wizy czy krótkoterminowego zezwolenia na pobyt. W takiej sytuacji możliwe jest znalezienie innej placówki za pośrednictwem bezpłatnej, 24-godzinnej linii telefonicznej dla ofiar przemocy, w której od 2005 roku można uzyskać poradę w językach: arabskim, angielskim, bośniackim, serbsko-chorwackim, rumuńskim, hiszpańskim i tureckim.

⁵⁶ Informacja o punktach konsultacyjnych dla osób dotkniętych przemocą pochodzenia cudzoziemskiego: <http://www.frauen.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=37420>.

⁵⁷ Verein Autonome Österreichische Frauenhäuser – Informationsstelle gegen Gewalt, *Qualitätsbroschüre der autonomen österreichischen Frauenhäuser*, Wiedeń 2008.

⁵⁸ [Http://www.a oef.at/cms/index.php](http://www.a oef.at/cms/index.php).

⁵⁹ Verein Autonome Österreichische Frauenhäuser – Informationsstelle gegen Gewalt, *Qualitätsbroschüre*.

2.5. Legalizacja pobytu osób dotkniętych przemocą

Cudzoziemki, których prawo pobytu na terytorium Austrii jest ściśle powiązane z osobą męża bądź partnera – sprawcy przemocy domowej, po rozstaniu z nim mogą owe prawo pobytu utracić ze względu na brak podstawy do jego przedłużenia. Uzależnienie od partnera sprawia, że cudzoziemka nie zawiadamia odpowiednich organów o przemocę i nie dochodzi swych praw. Z tego względu austriacka ustawa o prawie pobytu i osiedleniu przewiduje ułatwienia w legalizacji dla cudzożemek dotkniętych przemocą zależnie od jej dotychczasowej podstawy pobytu.

Cudzoziemce, której przysługuje na terytorium Austrii jedna z form osiedlenia, będącej ofiarą przemocy domowej ze strony osoby, od której zależy jej status migracyjny, ułatwia się uzyskanie samodzielnego, czasowego tytułu pobytowego. Na podstawie § 27 NAG, jeśli sprawcą przemocy była osoba, od której zależy tytuł pobytowy cudzoziemki, w przypadku uzyskania przez nią sądowego nakazu opuszczenia mieszkania bądź zakazu zbliżania się, może ona ubiegać się o zezwolenie na osiedlenie bez konieczności spełnienia ogólnych warunków jego uzyskania, tj. odpowiednio wysokiego dochodu, znajomości języka niemieckiego czy ubezpieczenia. Takie samo uprawnienie przysługuje ofierze przymusowego małżeństwa (o czym poniżej).

Natomiast stosownie do § 69a ust. 4 NAG w sytuacji, gdy migrantce nie przysługuje żaden z tytułów pobytowych na terytorium Austrii, jednak jest ona ofiarą przemocy i uzyskała przeciwko sprawcy przemocy sądowy nakazu opuszczenia lokalu bądź zakaz zbliżania lub spełnia ona warunki uzyskania takiego środka, można udzielić jej zezwolenia na pobyt ze względu na „szczególne okoliczności”, jeśli udowodni, że dalszy pobyt w Austrii przyczyni się do jej ochrony przed dalszą przemocą. Migrantka nie musi wówczas spełniać ogólnych warunków udzielenia zezwolenia, a wniosek o udzielenie zezwolenia jest wolny od opłat. Zezwolenie zostanie cofnięte, jeśli środka izolacyjnego wobec sprawcy przemocy ostatecznie nie zastosowano. Po 12 miesiącach pobytu na podstawie zezwolenia udzielonego ze względu na „szczególne okoliczności” cudzoziemka może ubiegać się o wydanie zezwolenia na osiedlenie się – „Karty Czerwono-Biało-Czerwonej Plus”, która daje nieograniczony dostęp do rynku pracy.

Osoby korzystające ze szczególnego zezwolenia na pobyt, przysługującego osobom dotkniętym przemocą, nie są wliczane do maksymalnej liczby cudzoziemców, którzy mogą być zatrudnieni na terytorium Austrii w danym roku.

3. Przymusowe małżeństwa

Od 1 czerwca 2006 roku przymuszanie do zawarcia związku małżeńskiego jest w Austrii przestępstwem ściganym z urzędu. Zgodnie z § 106 ust. 3 StGB w zw. z § 105 StGB: „kto zmusza drugą osobę przemocą bądź groźbą do zawarcia związku małżeńskiego lub rejestrowanego związku partnerskiego, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat”. Jeśli skutkiem owego wymuszenia jest samobójstwo bądź próba samobójcza, sprawca podlega karze od roku do 10 lat pozbawienia wolności. Przed 1 czerwca 2006 roku przestępstwo to było ścigane jedynie na wniosek osoby pokrzywdzonej, co siłą rzeczy wiązało się z niską skutecznością wymiaru sprawiedliwości w tych sprawach z uwagi na presję wywieraną na osobie pokrzywdzonej przez jej rodzinę.

Mając na uwadze specyfikę przestępstwa, które często polega na tym, że rodzice wysyłają swoje dzieci do kraju pochodzenia w celu zawarcia małżeństwa, istotna jest ostatnia zmiana Kodeksu karnego, rozszerzająca jurysdykcję sądów austriackich na przestępstwo zmuszania do małżeństwa popełnione rów-

niez za granicą, jeśli sprawca bądź pokrzywdzony ma austriackie obywatelstwo bądź miejsce zamieszkania w Austrii (§ 64 ust. 4 StGB). Sprawcami przestępstwa mogą być zarówno rodzice, jak i jeden z nupturientów.

Po zawarciu związku małżeńskiego w dalszym ciągu może dochodzić do popełniania innych czynów zabronionych przepisami Kodeksu karnego, takich jak: uporczywe stosowanie przemocy (§ 107b StGB), zgwałcenie (§ 201 StGB), zmuszanie do czynności seksualnych (§ 202 StGB), ciężkie seksualne wykorzystanie i seksualne wykorzystanie małoletnich (§206i §207 StGB). Wszystkie powyższe czyny są ścigane z urzędu. Sprawcą przestępstwa zmuszania do czynności seksualnych, zagrożonego karą od 6 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności, może być, poza małżonkiem, każda inna osoba, która przemocą bądź groźbą zmusza drugą osobę do czynności seksualnych, a więc również np. rodzice pokrzywdzonej czy teściowie. Jeśli skutkiem takich czynności jest uszkodzenie ciała bądź ciąży pokrzywdzonej, przestępstwo jest zagrożone karą od roku do 10 lat pozbawienia wolności.

Środkiem częściowo zapobiegającym zawieraniu przymusowych małżeństw jest wymóg, by wnioskodawca przebywający za granicą, ubiegający się o możliwość połączenia z małżonkiem bądź partnerem przebywającym w Austrii, miał ukończone 21 lat w chwili składania wniosku (§ 2 ust. 9 NAG).

Dodatkowo, stosownie do § 30a NAG, jeśli co najmniej jedna z osób zawarła małżeństwo (bądź związek partnerski) pod przymusem, żadne z małżonków bądź partnerów nie może otrzymać zezwolenia na pobyt lub przedłużyć swojego pobytu, powołując się na więzi rodzinne wynikające z tego związku. Jednak z uwagi na konieczność ochrony ofiary małżeństwa przymusowego, której po ucieczce od małżonka nie przysługuje na terytorium Austrii żaden tytuł pobytowy, przepisy omawianego już § 69a NAG również zezwalają w takiej sytuacji na wydanie osobie pokrzywdzonej zezwolenia na pobyt, ze względu na „potrzebę jej szczególnej ochrony”.

Ofiara małżeństwa przymusowego może skorzystać także z ułatwień w uzyskaniu zezwolenia na osiedlenie przewidzianych dla ofiar przemocy domowej w § 27 NAG (brak konieczności przedstawiania dowodu ubezpieczenia, wykazywania dochodu itd.), jeśli wcześniej przysługiwało jej zezwolenie na osiedlenie w ramach łączenia rodzin oraz jeśli spełnia inne przesłanki udzielenia zezwolenia.

Pełnoletnie ofiary przymusowych małżeństw bądź kobiety takim małżeństwem zagrożone w przypadku ucieczki od rodziny mogą schronić się w domach dla kobiet przeznaczonych dla wszystkich kobiet w kryzysie. Ochronę taką uznaje się jednak za niewystarczającą z uwagi na potrzebę utajnienia miejsca pobytu ofiar i udzielenia intensywnego, indywidualnego wsparcia psychologicznego.

W planie rządowym na lata 2008–2013⁶⁰ znalazło się zobowiązanie ministrów do zapewnienia specjalnego kryzysowego zakwaterowania (*Notwohnung*) ofiarom bądź osobom zagrożonym przymusowymi małżeństwami. Mieszkanie to zostało oddane do użytku jesienią 2012 roku. Przewidziano w nim 8 miejsc dla ofiar przymusowych małżeństw, jego adres jest utajniony, a ofiary mogą przebywać w nim przez czas nieokreślony.

Małoletni zagrożeni przymusowym małżeństwem, którzy uciekli ze swoich rodzin, mogą znaleźć schronienie w centrach kryzysowych (*Krisenzentrum*) dwóch rodzajów – dla małoletnich do 15 roku życia bądź dla chłopców lub dziewcząt między 15 a 18 rokiem życia. Sytuacja prawna takich osób (podlegają władzy rodzicielskiej rodziców, którzy przymuszają ich do małżeństwa) utrudnia skuteczną ochronę ich praw.

⁶⁰ Bundeskanzleramt Österreich, *Regierungsprogramm für die XXIV. Gesetzgebungsperiode*, <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=32966>.

Nie ma wystarczających regulacji pozwalających na izolację niepełnoletnich osób od ich rodzin bez konieczności pozbawienia ich opiekunów władzy rodzicielskiej.

4. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych

Okaleczanie żeńskich narządów płciowych jest w Austrii przestępstwem ściganym z urzędu. W zależności od rodzaju zabiegu i jego skutków, przestępstwo to może zostać zakwalifikowane jako umyślne ciężkie uszkodzenie ciała (§ 84 StGB w zw. z § 87 ust. 1 StGB) zagrożone karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat, bądź – najczęściej – uszkodzenie ciała o długotrwałych skutkach (§ 85 StGB w zw. z § 87 ust. 2 StGB) – zagrożone karą pozbawienia wolności od 5 do 10 lat.

FGM/C dokonane za granicą podlega również karze zgodnie z przepisami austriackiego Kodeksu karnego, jeśli sprawca – osoba aranżująca zabieg – bądź pokrzywdzony, mają austriackie obywatelstwo lub miejsce zamieszkania w Austrii (§ 64 ust. 4 StGB). Czyn okaleczenia żeńskich narządów płciowych jest karalny również wówczas, gdy zabieg został wykonany za zgodą pokrzywdzonej.

Prawo nie przewiduje utworzenia specjalnych placówek pobytowych dla ofiar okaleczeń – pokrzywdzone lub kobiety zagrożone okaleczeniem mogą znaleźć schronienie w domach dla kobiet bądź, jeśli są niepełnoletnie, w centrach kryzysowych dla dzieci i młodzieży.

W latach 2006–2008 funkcjonowała w Austrii na zasadzie projektu pilotażowego baza danych małżeństw przymusowych i przypadków okaleczeń. Korzystać z niej mieli w sposób aktywny (również zgłaszając dane) lekarze, nauczyciele, pracownicy socjalni i policjanci. Z uwagi na niewielką liczbę zgłoszonych przypadków, programu po 2008 roku nie kontynuowano.

III. SZWECJA

1. Cudzoziemcy w Szwecji

Wysoka stopa życia i zaawansowana polityka integracyjna (Szwecja niemal co roku plasuje się na pierwszym miejscu zestawienia MIPEX – Migrant Integration Policy Index⁶¹) sprawiają, że Szwecja jest pożądanym celem migracji, zarówno dla obywateli państw trzecich, jak i państw europejskich. W 2010 roku w Szwecji mieszkało 1 384 929 osób urodzonych poza Szwecją, co stanowi 14,7% populacji (przy czym wśród tych osób 818 574 ma obywatelstwo szwedzkie). W połączeniu z liczbą osób, które choć urodzone w Szwecji, mają oboje rodziców nie-Szwedów (około 413 tysięcy), liczba zamieszkujących w Szwecji osób innego niż szwedzkie pochodzenia stanowi 19,1% całej populacji. Największą grupą są imigranci z Finlandii, Iraku, byłej Jugosławii, Polski oraz Iranu⁶².

W 2012 roku Szwecja plasowała się na trzecim miejscu wśród 44 krajów uprzemysłowionych pod względem liczby rozpatrywanych wniosków o azyl⁶³. Do końca 2012 roku wnioski o ochronę międzynarodową złożyło w Szwecji 44 000 cudzoziemców⁶⁴. W latach 2009–2010 najwięcej wniosków złożyli uchodźcy z Serbii, Somalii, Afganistanu i Iraku, w ostatnich dwóch latach w Szwecji znajdują schronienie również migranci z krajów ogarniętych tzw. wiosną arabską. Uwagę zwraca odsetek kobiet poszukujących ochrony międzynarodowej – 38%⁶⁵, który jest w Szwecji najwyższy wśród wszystkich krajów UE.

1.1. Legalizacja pobytu

Warunki pobytu cudzoziemców na terytorium Szwecji są regulowane przez przepisy ustawy o cudzoziemcach z 2005 roku (dalej: Ulag)⁶⁶. Cudzoziemcy zamierzający imigrować do Szwecji w celu podjęcia pracy, podjęcia studiów, prowadzenia badań naukowych bądź dołączenia do członka rodziny mogą ubiegać się o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony. Cudzoziemcy pracujący w Szwecji legalnie mogą po pięciu latach pobytu ubiegać się o zezwolenie na pobyt stały. Pozostali, którzy zamieszkują nieprzerwanie na terytorium Szwecji, również przez okres pięciu lat, mogą uzyskać zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE, pod warunkiem, że wykażą posiadanie odpowiednich środków do utrzymania siebie i członków swojej rodziny (*kapitel*⁶⁷ 5a Ulag).

Większość cudzoziemców, którzy nie uzyskali jeszcze zezwolenia na pobyt stały, potrzebuje pozwolenia, by podjąć pracę w Szwecji. Procedura wydawania pozwoleń jest wówczas powiązana z procesem legalizacyjnym – możliwe jest uzyskanie zezwolenia na pobyt wraz z zezwoleniem na pracę. W ciągu pierwszych dwóch lat pracy zezwolenia te są ściśle powiązane z osobą pracodawcy i zajmowanym stanowiskiem. Szwedzcy pracodawcy, którzy mają zamiar zatrudnić cudzoziemca, muszą uprzednio przeprowadzić test

⁶¹ [Http://www.mipex.eu/countries](http://www.mipex.eu/countries).

⁶² Szwedzki Urząd Statystyczny, www.scb.se.

⁶³ Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców, *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries: Statistical overview of asylum applications lodged in Europe and selected non-European countries 2011*, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4e9d6ac72.html>.

⁶⁴ Prognozy szwedzkiej Rady ds. Migracji na 2012 rok: <http://www.migrationsverket.se/info/6614.html>.

⁶⁵ *Asylum Aid, Gender-related asylum claims in Europe*, http://www.asylumaid.org.uk/data/files/Gender-related_asylum_claims_in_Europe.pdf.

⁶⁶ *Utlänningslag (2005:716)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20050716.htm>.

⁶⁷ Podstawową jednostką redakcyjną tekstu prawnego w prawie szwedzkim jest rozdział (*kapitel*, dalej: kap.).

rynku pracy – tj. ogłosić ofertę pracy w Szwecji i na portalu EURES oraz zapewnić zatrudnianemu takie same warunki pracy i wynagrodzenia, jak w przypadku zatrudnienia Szwedów. W kolejnym roku pobytu zezwolenie wydaje się już tylko w celu wykonywania określonej pracy. Jeśli cudzoziemiec spełnia warunki otrzymania zezwolenia, dostęp do rynku pracy na ten sam okres otrzymują członkowie jego rodziny przebywający w Szwecji. Cudzoziemcy, którzy otrzymali zezwolenie na pobyt stały, uchodźcy i cudzoziemcy objęci ochroną uzupełniającą mają pełny dostęp do szwedzkiego rynku pracy.

1.2. Prawo do łączenia z rodziną

Do obywatela szwedzkiego bądź cudzoziemca mającego w Szwecji prawo stałego pobytu może dołączyć małżonek lub zarejestrowany partner przeciwnej bądź tej samej płci będący obywatelem państwa trzeciego. Takie samo uprawnienie przysługuje partnerom, którzy nie zawarli związku małżeńskiego, ale przed przyjazdem do Szwecji pozostawali w trwałym, poważnym związku intymnym. W tym przypadku organ migracyjny, wydając zezwolenie na pobyt, jest zobowiązany ustalić, czy związek między partnerami jest wystarczająco poważny – czy zamieszkiwali wcześniej razem, czy posługują się tym samym językiem, czy dobrze się znają (kap. 5 § 3 Ulag). Do 2010 roku przebywająca za granicą rodzina cudzoziemca zamieszkałego w Szwecji miała prawo dołączyć do niego bez spełniania dodatkowych warunków. Po nowelizacji ustawy o cudzoziemcach⁶⁸ obcokrajowiec, do którego dołącza reszta rodziny (tzw. sponsor), musi wykazać, że posiada odpowiednie zakwaterowanie i środki utrzymania dla siebie i dołączających do niego członków rodziny.

Jeśli partnerzy przed przyjazdem do Szwecji pozostawali w związku małżeńskim bądź zarejestrowanym związku partnerskim przez co najmniej dwa lata, przybywający członek rodziny może otrzymać zezwolenie na pobyt stały. W pozostałych przypadkach pierwszego zezwolenia udziela się maksymalnie na okres 2 lat, a dopiero po upływie tego okresu cudzoziemiec może ubiegać się o zezwolenie na pobyt stały. W tym przypadku po raz kolejny ustala się istnienie i wiarygodność związku, który ma być podstawą do udzielenia zezwolenia. W szczególnych przypadkach zezwolenia można udzielić jeszcze przed upływem przepisanych dwóch lat.

1.3. Ochrona międzynarodowa

Reguły udzielania ochrony międzynarodowej⁶⁹ (statusu uchodźcy i ochrony uzupełniającej) są niemal tożsame z regulacjami innych państw – sygnatariuszy Konwencji Genewskiej. Katalog potencjalnych przyczyn prześladowania w kraju pochodzenia jest jednak rozszerzony o płeć (*gender*) i orientację seksualną (kap. 4 § 1 Ulag).

Osoby, którym odmówiono azylu, mogą się ubiegać o pozwolenie na pobyt i pracę, jeżeli znajdą zatrudnienie na okres co najmniej 6 miesięcy. Jeśli cudzoziemiec nie spełnia przesłanek udzielenia ochrony międzynarodowej, może otrzymać zezwolenie na pobyt ze względów humanitarnych, jeśli nie może wrócić do kraju pochodzenia z powodu konfliktu zbrojnego bądź katastrofy ekologicznej lub żywi uzasadnioną obawę przed przemocą w kraju pochodzenia.

⁶⁸ *Lag om ändring i utlänningslagen (2010: 175)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/sfs/20100175.pdf>.

⁶⁹ *Lag om mottagande av asylsökande m.fl. (1994: 137)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19940137.htm>.

2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym

Szwedzka polityka antyprzemocowa w swych początkach opierała się na założeniu, że sprawcami przemocy domowej są w przeważającej części mężczyźni. Stąd też w szwedzkim Kodeksie karnym⁷⁰ (dalej: Bb) od 1998 roku przemoc domowa mężczyzn wobec kobiet stanowi odrębne przestępstwo ścigane z urzędu – (wcześniej karalność sprawcy była uzależniona od wypełnienia znamion poszczególnych innych przestępstw charakterystycznych dla tego zjawiska, jak napaść, groźba karalna czy zgwałcenie). Również nazwa najważniejszej w Szwecji państwowej placówki naukowej prowadzącej badania nad przemocą domową – Państwowego Centrum Badań nad Przemocą Mężczyzn wobec Kobiet⁷¹ – wskazuje na specyfikę szwedzkiego podejścia do tego zagadnienia.

Poza Kodeksem karnym, ochrona osób dotkniętych przemocą jest częściowo uregulowana w ustawie o opiece społecznej z 2005 roku (dalej: Slag)⁷², nakładającej na gminne ośrodki pomocy społecznej wiele obowiązków z zakresu wsparcia ofiary przemocy, oraz w ustawie o zakazie kontaktu z 1988 roku (dalej: Kfdlag)⁷³ określającej środki ochrony ofiary przed powtarzającą się przemocą.

Niniejsze opracowanie uwzględnia przede wszystkim obowiązujące przepisy prawa, tym samym nie ma w nim miejsca na opis miękkich środków stosowanych przez poszczególne państwa w celu zwalczania przemocy wobec kobiet. Omawiając politykę antyprzemocową Szwecji, nie można jednak nie wspomnieć o działaniach szwedzkiego rządu polegających na wdrażaniu krajowych programów ukierunkowanych na walkę z poszczególnymi aspektami przemocy ze względu na płeć, takich jak krajowy program przeciwdziałania przemocy mężczyzn wobec kobiet na tle honorowym i przemocy w związkach tej samej płci⁷⁴ czy krajowy program przeciwdziałania małżeństwom przymusowym⁷⁵. Tego rodzaju rządowe programy mają na celu wdrożenie miękkich instrumentów, pozbawionych charakteru obowiązującego prawa, jak np.: prowadzenie szkoleń dla sędziów, funkcjonariuszy policji, pracowników socjalnych, pracowników administracji publicznej i nauczycieli, publikacja podręczników z wytycznymi dla pracowników wszystkich instytucji, z którymi ofiara przemocy może mieć potencjalnie kontakt, prowadzenie szeroko zakrojonych badań nad przemocą ze względu na płeć w różnych jej aspektach czy też kampanii informacyjnych skierowanych zarówno do ofiar, jak i sprawców przemocy.

2.1. Prawnkarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym

Do 1982 roku szwedzkie prawo karne uznawało czyny popełnione z użyciem przemocy w środowisku domowym za prywatną sprawę domowników i uzależniało postawienie sprawcy takich przestępstw w stan oskarżenia od wniesienia przez pokrzywdzonego prywatnego aktu oskarżenia.

W obecnym stanie prawnym przestępstwem, które w największym stopniu odzwierciedla złożoność zjawiska przemocy domowej w kontekście prawnokarnym, jest przestępstwo poważnego naruszenia integralności kobiety, uregulowane w kap. 4 § 4a Bb. Do jego popełnienia dochodzi, gdy penalizowane przez ten Kodeks inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (kap. 3 Bb), wolności i pokojowi (kap. 4 Bb) czy przestępstwa na tle seksualnym (kap. 6 Bb) zostały dokonane przez mężczyznę, którego z pokrzywdzoną (ko-

⁷⁰ *Brottsbalk (1962: 700)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19620700.htm>.

⁷¹ Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK), <http://nck.uu.se/>.

⁷² *Socialtjänstlag (2001: 453)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20010453.htm>.

⁷³ *Lag om kontaktförbud (1988: 688)*, <https://lagen.nu/1988:688>.

⁷⁴ Komunikat Rządu Szwecji 2007/08:39, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/09/21/42/ef0318b1.pdf>.

⁷⁵ Komunikat Rządu Szwecji 2009/10:229, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/71/16/95962f4f.pdf>.

niecznie płci żeńskiej) łączył bądź łączy stosunek małżeństwa lub relacja do małżeństwa podobna, o ile popełniony czyn jest częścią powtarzających się aktów przemocy mających na celu naruszenie godności i integralności pokrzywdzonej. Popełniony w opisanych okolicznościach czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 6 lat. Powyższe rozwiązanie pozwala na skazanie na wyższą karę oskarżonego dopuszczającego się kilku czynów mniejszej wagi, które rozpatrywane w oderwaniu od kontekstu przemocy domowej byłyby zagrożone niższą karą. Skazanie za naruszenie integralności kobiety nie wyklucza jednak postawienia oskarżonemu dodatkowo zarzutu popełnienia czynów zagrożonych wyższą karą, np. ciężkiej napaści lub gwałtu.

Drugim istotnym w kontekście przemocy domowej przestępstwem popełnianym przez sprawców jest napaść (kap. 5 § 1) – rozumiana jako jakiegokolwiek umyślne działanie wywołujące u drugiej osoby ból, chorobę (także w aspekcie psychicznym) lub uszkodzenie ciała bądź doprowadzające ją do stanu bezradności. Czyn ten jest zagrożony karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat. W przypadkach mniejszej wagi czyn ten będzie zagrożony karą pozbawienia wolności do 6 miesięcy. Ponadto szwedzki Kodeks karny penalizuje inne przestępstwa popełniane przez sprawców przemocy domowej: zabójstwo (kap. 3 § 1), poważną napaść (kap. 3 § 6) i groźbę karalną (kap. 4 § 7).

Szwecja posiada również jedno z najostrzejszych regulacji w zakresie przestępstw popełnianych na tle seksualnym – szczególnie szeroka jest definicja zgwałcenia (kap. 6 § 1 Bb). Przez zgwałcenie rozumie się bowiem zmuszenie drugiej osoby za pomocą przemocy lub groźby do odbycia stosunku seksualnego bądź dokonania czynności, która ze względu na jej charakter i okoliczności jej towarzyszące może być do stosunku seksualnego porównana. Za zgwałcenie uważa się również odbycie stosunku seksualnego bądź porównywalnej czynności z osobą pozostającą w stanie nieświadomości, tj. śpiącą, znajdującą się pod wpływem substancji odurzających, zatrucia, w stanie choroby lub chorej psychicznie. Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 2 do 6 lat, a czyny szczególnie brutalne bądź zgwałcenie grupowe są zagrożone karą pozbawienia wolności od 4 do 10 lat.

2.2. Uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym

Osobie dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym poza uprawnieniami każdego pokrzywdzonego, takimi jak: prawo wglądu do akt, udziału w przesłuchaniu świadków i oskarżonego, przysługują również szczególne uprawnienia przewidziane w ustawie o postępowaniu karnym z 1942 roku⁷⁶, rozporządzeniu o dochodzeniu karnym z 1947 roku⁷⁷ oraz w ustawie o pełnomocniku z urzędu z 1988 roku⁷⁸. Należą do nich:

- prawo do informacji – pokrzywdzona powinna zostać poinformowana na wczesnym etapie postępowania przez policję o prawie do wystąpienia z wnioskiem o zakaz kontaktu, o pomoc prawną i wsparcie osoby zaufanej, jak również powinna być zawiadomiona o opuszczeniu przez sprawcę aresztu, więzienia i przeniesieniu go do innej jednostki;
- prawo do pomocy tłumacza w toku całego postępowania karnego począwszy od pierwszego kontaktu z policją;
- prawo do wsparcia osoby zaufanej – osoba, którą pokrzywdzona sama wybierze (często jest to pracownik socjalny bądź wolontariusz ze schroniska dla kobiet), ma prawo towarzyszyć

⁷⁶ Rättegångsbalk (1942: 740), <http://83.145.60.248:8080/lagrummet.se/rinfo/publ/sfs/1942:740>.

⁷⁷ Förundersökningskungörelse (1947: 948), <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19470948.htm>.

⁷⁸ Lag om målsägandebiträde (1988: 609), <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880609.htm>.

pokrzywdzonej na wszystkich etapach postępowania;

- prawo do pomocy profesjonalnego pełnomocnika z urzędu – w przypadku przestępstw przeciwko życiu lub zdrowiu bądź wolności i integralności, jak i przestępstw popełnianych na tle seksualnym, sąd bądź prokurator ma obowiązek wyznaczyć pokrzywdzonej pełnomocnika z urzędu, jeśli ze względu na osobisty stosunek sprawcy do pokrzywdzonej zachodzi taka potrzeba;
- prawo do przesłuchania za pomocą środków przekazu dźwięku w osobnym pomieszczeniu bez kontaktu ze sprawcą;
- prawo do oczekiwania na rozprawę w osobnym pomieszczeniu;
- prawo do pomocy ze strony tzw. świadka – wolontariusza bądź studenta prawa, który w sądzie pomaga osobom nieporadnym w dokonywaniu prostych czynności oraz służy radą i pomocą w trakcie rozprawy.

2.3. Izolacja sprawcy od ofiary przemocy

W oddzielnej administracyjnej procedurze osoba zagrożona przemocą ze strony bliskiej osoby może ubiegać się o objęcie prześladowcy zakazem kontaktu (§ 1 Kfdlag). Zakaz może zostać wydany, jeśli zachodzi realne niebezpieczeństwo, że sprawca przemocy podejmie próbę napaści z użyciem przemocy, będzie napastować swoją ofiarę bądź nękać ją w inny sposób.

Przy ocenie realnego zagrożenia napaścią bierze się pod uwagę wcześniejsze zachowanie sprawcy i dokonywane przez niego akty przemocy, choć w szczególnych przypadkach możliwe jest również wydanie zakazu wobec osoby, która dotychczas nie stosowała przemocy, a jedynie groziła jej użyciem. Zakaz może zostać wydany, jeśli waga grożącego niebezpieczeństwa przewyższa ciężar spowodowanego zakazem naruszenia wolności jednostki (objętej zakazem). Zakaz wydaje prokurator, a odwołanie od jego decyzji rozpatruje sąd rejonowy. Procedura jest niezależna od toczących się postępowań karnych przeciwko sprawcy przemocy. Osoba objęta zakazem nie może kontaktować się z wnioskującą (osobiście, za pomocą telefonu czy poczty elektronicznej), nie może jej odwiedzać ani śledzić. Zakaz można orzec maksymalnie na okres roku. O możliwości złożenia wniosku o wydanie zakazu osoba dotknięta przemocą powinna zostać poinformowana przez policję przy pierwszej interwencji wywołanej zachowaniem sprawcy.

Razem z zakazem kontaktu możliwe jest orzeczenie również nakazu opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania na okres do dwóch miesięcy z możliwością przedłużenia tego okresu dodatkowo o dwa tygodnie. Osoba, która w mieszkaniu pozostała, ma jednak obowiązek udostępnić osobie objętej zakazem jej rzeczy osobiste.

Jeśli można przypuszczać, że zakaz kontaktu nie wystarczy do efektywnej ochrony osoby dotkniętej przemocą, możliwe jest zastosowanie rozszerzonego zakazu – polegającego na zakazie zamieszkania w pobliżu miejsca zamieszkania ofiary bądź jej miejsca pracy. Wobec osób szczególnie niebezpiecznych możliwe jest zakreślenie granic terytorium, których sprawcy nie wolno przekraczać. Celem monitorowania wykonania zakazu stosuje się wówczas wobec osoby objętej zakazem dozór elektroniczny. Złamanie zakazu kontaktu stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny bądź pozbawienia wolności do roku.

W szczególnych przypadkach możliwe jest przydzielenie osobie zagrożonej przemocą ochroniarza bądź nawet zmiana jej tożsamości w celu ochrony. Ponadto każdy komisariat policji udostępnia bezpłatnie kobietom zagrożonym przemocą zestaw alarmowy, zawierający systemy alarmowe do mieszkania, telefonów komórkowych itd.

2.4. Wsparcie i schronienie dla osób dotkniętych przemocą

Obowiązek zapewnienia wsparcia ofiarom przemocy domowej spoczywa głównie na gminnych komitetach pomocy społecznej na podstawie przepisów kap.5 § 11 Slag. Komitety organizacyjnie podlegają radzie gminy, jednak efektywność ich działań jest również oceniana przez Państwową Radę ds. Zdrowia i Opieki Społecznej. Zaawansowany system ewaluacji działań opieki społecznej w tym obszarze jest zresztą jedną z cech charakterystycznych szwedzkiej polityki antyprzemocowej. Na podstawie kap.13 § 1 Slag, do zadań Rady należy m.in. monitorowanie wdrażania systemu pomocy społecznej przez komitety, inicjowanie multidyscyplinarnej współpracy między jednostkami państwowymi oraz doradzanie komitetom w sprawach z zakresu pomocy społecznej. Tym samym jakkolwiek rady gminy samodzielnie opracowują okresowe gminne plany przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz tradycyjnym szkodliwym praktykom – celowość ich założeń, a następnie ich implementacja są poddawane nieustannej ewaluacji.

Komitety pomocy społecznej same prowadzą gminne schroniska dla kobiet bądź współpracują w tym zakresie z placówkami prowadzonymi przez organizacje pozarządowe. W Szwecji działają dwie organizacje o zasięgu ogólnokrajowym zrzeszające organizacje społeczne prowadzące schroniska dla kobiet: Szwedzkie Stowarzyszenie Schronisk dla Kobiet i Centrów Wsparcia Dziewcząt (SKR)⁷⁹ i Krajowa Organizacja na Rzecz Schronisk dla Kobiet i Dziewcząt w Szwecji (ROKS)⁸⁰. Większość schronisk „pозarządowych” funkcjonuje w ramach jednej z tych dwóch organizacji. Przeważająca część pracowników placówek nie pobiera wynagrodzenia za swoją pracę.

Placówki są finansowane ze środków publicznych, a ich oferta różni się w zależności od wsparcia, jakie schronisko otrzymuje od gminy. Większość placówek oferuje schronienie i wsparcie psychologiczne. Osobie potrzebującej szczególnego wsparcia może zostać przydzielona tzw. osoba wspierająca, która pomoże jej w czynnościach życia codziennego, takich jak: uzyskanie pomocy finansowej, zgłoszenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, pomoc w znalezieniu pracy i mieszkania. Oddzielnie funkcjonują ośrodki wsparcia dla młodych dziewcząt, których głównym zadaniem jest pomoc w kontaktach z pracownikami socjalnymi i policją. Osoba zagrożona przemocą może przebywać w schronisku tak długo, jak jest to potrzebne do jej skutecznej ochrony bądź do czasu znalezienia dla niej przez pracowników ośrodka alternatywnego miejsca zamieszkania. Ofiary szkodliwych tradycyjnych praktyk mogą znaleźć schronienie w wyspecjalizowanych ośrodkach dla ofiar przemocy popełnianej w imię honoru.

W Szwecji działa finansowana ze środków publicznych telefoniczna linia wsparcia dla ofiar przemocy i ich krewnych (*Kvinnofridslinjen*). Połączenie z linią jest bezpłatne i nie jest wykazywane na rachunku telefonicznym. Porady są udzielane w języku szwedzkim i angielskim, w przypadku niemożności porozumienia z ofiarą przemocy w tych językach, do dyspozycji doradców pozostają tłumacze prawie wszystkich języków, którymi posługują się imigranci w przebywający w Szwecji.

Za funkcjonowanie linii odpowiedzialne jest wspomniane wyżej Narodowe Centrum Badań nad Przemocą Mężczyzn wobec Kobiet, jednostka organizacyjna Uniwersytetu w Uppsali, finansowana z funduszy publicznych. Na zlecenie rządu szwedzkiego dokonuje najbardziej bieżących badań wszelkich aspektów przemocy ze względu na płeć. Na podstawie wyników badań centrum tworzy wytyczne i podręczniki dobrych praktyk w zakresie pomocy ofiarom przemocy, np. dla służby zdrowia czy pracowników socjalnych

⁷⁹ Sveriges Kvinnojourers Riksförbund, <http://www.kvinnojouren.se>.

⁸⁰ Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, <http://www.roks.se>.

proceedi kampanie informacyjne i monitoring funkcjonowania szwedzkich regulacji służących ochronie przed przemocą. Ponadto, w ramach centrum funkcjonuje ośrodek medyczny dla ofiar przemocy.

2.5. Legalizacja pobytu osoby dotkniętej przemocą

Cudzoziemka, która utraciła dotychczasową podstawę pobytu, którą był związek (małżeński bądź partnerski) z przebywającym w Szwecji na stałe cudzoziemcem bądź obywatelem szwedzkim, co do zasady nie jest uprawniona do otrzymania kolejnego zezwolenia na zamieszkanie. Jeśli jednak cudzoziemka bądź jej dzieci w trakcie trwania związku doświadczyły przemocy ze strony partnera, okoliczność ta może stanowić podstawę do wydania jej czasowego zezwolenia na pobyt (kap. 5 § 16 Ulag). Wykazanie zaistnienia przemocy w związku następuje przez udostępnienie raportów policyjnych, oświadczeń pracowników socjalnych i zaświadczeń medycznych. Do otrzymania tego typu zezwolenia pobytowego nie jest jednak konieczne wszczęcie postępowania karnego przeciwko sprawcy ani tym bardziej uzyskanie wyroku skazującego.

3. Przymusowe małżeństwa

Obowiązujący aktualnie w Szwecji Kodeks karny nie definiuje pojęcia „przymusowego małżeństwa”, penali-
zuje jednak zachowania, które *de facto* wyczerpują wszystkie znamiona tego czynu – bezprawnego użycia przymusu, groźby karalnej, zmuszania do czynności seksualnych, zgwałcenia, bezprawnego pozbawienia wolności i handlu ludźmi. Od maja 2012 roku toczą się prace nad nowelizacją prawa karnego, która ma wprowadzić odrębne przestępstwo wymuszania zawarcia związku małżeńskiego, karalne również w przypadku, gdy małżeństwo zostało zawarte poza granicami Szwecji. Przestępstwo to miałoby być zagrożone karą pozbawienia wolności do 2 lat.

Jakkolwiek przepisy regulujące prawo do łączenia rodzin cudzoziemskich nie zakazują *expressis verbis* wjazdu do Szwecji małżonkowi, który jest niepełnoletni, to jednak według kap. 6 § 17a ustawy o cudzoziemcach, organ migracyjny może odmówić udzielenia zezwolenia małżonkowi/partnerowi cudzoziemca zamieszkującego w Szwecji bądź obywatela szwedzkiego, jeśli jedno z małżonków/partnerów nie ukończyło 18 lat. Każdy przypadek jest jednak analizowany indywidualnie celem ustalenia, czy zachodzą szczególne okoliczności, ze względu na które udzielenie zezwolenia byłoby niedopuszczalne. Wnioskując z dotychczasowych orzeczeń Sądu ds. Migracji, szczególną okolicznością uzasadniającą udzielenie zezwolenia może być np. ciąża partnerki bądź żony⁸¹.

Szwedzkie przepisy o małżeństwie dopuszczają zawarcie związku małżeńskiego jedynie przez dwoje pełnoletnich narzeczonych, którzy przed urzędnikiem z własnej woli zadeklarują wolę zawarcia związku małżeńskiego. W szczególnych przypadkach, za zgodą sądu możliwe jest zawarcie małżeństwa przez osobę niepełnoletnią. Reguły te odnoszą się do wszystkich nupturientów pragnących zawrzeć związek małżeński uznawany przez szwedzkie władze – szwedzkie prawo prywatne międzynarodowe (ustawa o niektórych międzynarodowych związkach w odniesieniu do małżeństwa i opieki z 1902 roku⁸²) stanowi, że bez względu na obywatelstwo nupturientów, zdolność do zawarcia małżeństwa ocenia się według prawa szwedzkiego. Tym samym nie jest możliwe uznanie przez szwedzkie władze małżeństwa zawartego z pogwałceniem wyżej

⁸¹ Orzeczenie Sądu Migracyjnego (MIG 2006: 8), <https://lagen.nu/dom/mig/2006:8>.

⁸² *Lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap (1904:26, s. 1)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19040026.htm>.

wymienionych zasad pełnoletności, jednoczesnej obecności nupturientów i ich nieprzymuszonej woli zawarcia związku małżeńskiego.

4. Okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych (FGM/C)

Zgodnie z przepisami ustawy o zakazie okaleczania żeńskich narządów płciowych z 1982 roku⁸³, dokonywanie jakichkolwiek zabiegów na żeńskich narządach płciowych, zmierzających do ich okaleczenia lub wywołania innych trwałych skutków, jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 4. Jeśli na skutek zabiegu wystąpiło zagrożenie życia (np. zagrażające życiu zakażenie), czyn jest zagrożony karą od 2 do 10 lat pozbawienia wolności. Karą zagrożona jest również osoba, która zaaranżowała zabieg za granicą, nawet w kraju, w którym tego rodzaju proceder jest dozwolony, jeśli ma miejsce zamieszkania w Szwecji. Karalne jest przygotowanie zabiegu, jego zlecenie, pomoc w jego przeprowadzeniu, jak również wejście w porozumienie z innymi osobami w celu jego dokonania – tym samym karze podlegają np. rodzice dziewczynki, którzy o przeprowadzenie zabiegu poprosili inną osobę, nawet jeśli do zabiegu ostatecznie nie doszło. Okres przedawnienia karalności w przypadku, gdy pokrzywdzona jest małoletnia, biegnie od momentu osiągnięcia przez nią pełnoletności.

Na karalność czynu nie ma wpływu zgoda osoby pokrzywdzonej na zabieg. Czyn ścigany jest z urzędu, tj. nie jest wymagane złożenie wniosku o ściganie przez osobę pokrzywdzoną. Ustawa nakłada na każdego obywatela obowiązek zgłoszenia na policję podejrzenia dokonania okaleczenia. Dodatkowo ustawa o opiece społecznej zobowiązuje w sposób szczególny pracowników socjalnych do zawiadomienia organów ścigania, jeśli powezmą podejrzenie dokonania FGM/C. Jeśli do okaleczenia jeszcze nie doszło, a osoba nim zagrożona jest niepełnoletnia, pracownik socjalny ma obowiązek, na podstawie przepisów ustawy o opiece nad małoletnimi z 1990 roku⁸⁴, umieścić małoletnią w schronisku dla młodzieży w trybie nagłym, jeśli takie postępowanie uchroni ją przed dokonaniem zabiegu. W ciągu tygodnia od podjęcia takiej decyzji pracownik socjalny powinien uzyskać wyrok sądu administracyjnego utrzymujący tę decyzję, jeśli sąd nie podzieli jego stanowiska, małoletnia powinna wrócić pod opiekę rodziców.

Stosownie do przepisów ustawy o zaświadczeniach lekarskich w przypadku popełnienia przestępstwa z 2005 roku⁸⁵, jeśli zachodzi podejrzenie, że dziewczynka lub kobieta mogła być ofiarą okaleczenia, lekarz może przeprowadzić obdukcję również bez zgody pokrzywdzonej.

W postępowaniu karnym przeciwko osobom aranżującym zabieg, małoletnią chronią przepisy ustawy o specjalnym przedstawicielu małoletniego z 1999 roku⁸⁶. Nakładają one na prokuratora obowiązek wyznaczenia specjalnego przedstawiciela reprezentującego małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jeśli przedstawiciel ustawowy jest osobą podejrzaną o popełnienie przestępstwa bądź pozostaje ze sprawcą w takim stosunku osobistym, że zachodzi podejrzenie, że nie będzie należycie reprezentował małoletniego w toku postępowania, a dodatkowo są podstawy, by zakładać, że wobec sprawcy zostanie orzeczona kara pozbawienia wolności.

⁸³ Lag med förbud mot könsstympning av kvinnor (1982: 316), <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19820316.HTM>.

⁸⁴ Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990: 52), [http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svensk forfattningssamling/Lag-199052-med-sarskilda-be_sfs-1990-52/](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svensk%20forfattningssamling/Lag-199052-med-sarskilda-be_sfs-1990-52/).

⁸⁵ Lag om rättsintyg i anledning av brott (2005: 225), <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20050225.htm>.

⁸⁶ Lag om särskild företrädare för barn (1999: 997), <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19990997.htm>.

6. Ochrona migrantek przymusowych

Szwedzka ustawa o warunkach przyjęcia osób ubiegających się o ochronę międzynarodową⁸⁷ (dalej: Asyllag) wdrażająca dyrektywę 2003/9/WE tzw. recepcyjną nie uznaje osób dotkniętych przemocą ze względu na płeć za grupę o szczególnych potrzebach w toku procedury uchodźczej. Jej przepisy nie przewidują szczególnych procedur na wypadek zaistnienia przypadków przemocy na tle płci w miejscu zakwaterowania cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową.

Umieszczanie cudzoziemców w ośrodkach dla cudzoziemców i mieszkaniach socjalnych odbywa się w zgodzie z zasadą rozdzielania płci. W placówkach zbiorowych są jednak przestrzenie wspólne, w których dochodzi do kontaktów między kobietami a mężczyznami.

Choć Szwecja na mocy międzynarodowych zobowiązań ma obowiązek zapewnić ochronę każdej osobie dotkniętej przemocą, niezależnie od jej statusu migracyjnego, zagrożone przemocą ze względu na płeć cudzoziemki pozostające w procedurze uchodźczej mają o wiele bardziej ograniczony dostęp do wsparcia i schronienia w porównaniu do innych kobiet. Wspominana już ustawa o opiece społecznej nie znajduje zastosowania do osób ubiegających się o ochronę międzynarodową – tak stanowi *expressis verbis* kap. 4.1 Asyllag. Schronienie i wsparcie psychologiczne ma obowiązek zapewnić cudzoziemkom zagrożonym przemocą Rada ds. Migracji rozpatrująca wnioski o nadanie statusu uchodźcy. Obecnie nie ma jednak wyspecjalizowanych placówek i instrumentów skierowanych specjalnie do cudzoziemek zagrożonych przemocą, które ubiegają się o ochronę międzynarodową na terytorium Szwecji. Rada oferuje schronienie wszystkim cudzoziemcom w procedurze uchodźczej na zasadach określonych w ustawie recepcyjnej w specjalnych mieszkaniach socjalnych bądź w ośrodkach dla cudzoziemców oraz dosyć ograniczony dostęp do pomocy psychologicznej. W wyjątkowych przypadkach możliwe jest przeniesienie kobiety zagrożonej przemocą do innego ośrodka lub innego mieszkania socjalnego. Cudzoziemki mogą również otrzymać schronienie i wsparcie w schroniskach prowadzonych przez organizacje pozarządowe, finansowanych z innych źródeł niż fundusze gminne.

⁸⁷ *Lag om mottagande av asylsökande m.fl. (1994: 137)*, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19940137.htm>.

IV. WIELKA BRYTANIA

1. Cudzoziemcy w wielkiej Brytanii

W 2011 roku saldo migracji w Wielkiej Brytanii wynosiło 216 000, mimo celowego zaostrzenia polityki migracyjnej zmierzającego do obniżenia liczby cudzoziemców emigrujących na Wyspy. W 2010 roku 12% populacji stanowiły osoby urodzone za granicą: 7,3% tej grupy stanowili obywatele innych krajów, a 3,4% osoby, które przyjechały do Wielkiej Brytanii nie wcześniej niż 5 lat temu. Najwięcej imigrantów urodzonych poza granicami Wielkiej Brytanii pochodzi z Indii, natomiast wśród obywateli innych państw największą grupę stanowią Polacy. Pozostałe kraje emigracji to przede wszystkim Pakistan, Bangladesz, Irlandia, Sri Lanka, Niemcy i Stany Zjednoczone. Wielka Brytania jest krajem docelowym dla wielu cudzoziemców poszukujących ochrony międzynarodowej. W 2011 roku wnioski o azyl złożyły 19 804 osoby, z których największą grupę stanowili obywatele Iranu i Pakistanu. Aż 70% osób ubiegających się o ochronę stanowili mężczyźni⁸⁸.

1.1. Legalizacja pobytu

Zasady wjazdu i pobytu cudzoziemców na terytorium Wielkiej Brytanii regulują ustawa o imigracji z 1971 roku (dalej: IMA)⁸⁹ oraz przepisy imigracyjne (dalej: IR)⁹⁰ wydawane przez Home Secretary⁹¹ na podstawie zawartego w niej upoważnienia. Wydawanie zezwoleń na pobyt czasowy dla pracowników i studentów odbywa się na podstawie systemu punktowego (IR 245A–245 ZZE), który selekcjonuje potencjalnych imigrantów pod kątem ich umiejętności, doświadczenia, wieku specyfiki rynku pracy w ich obszarze zatrudnienia albo korzyści, jakie mogą wnieść dla rozwoju państwa przyjmującego, oraz ich zdolności do szybkiej integracji ze społeczeństwem państwa przyjmującego. Najwięcej punktów otrzymują wysoko wykwalifikowani pracownicy, osoby szczególnie utalentowane, inwestorzy, badacze i przedsiębiorcy. Te grupy cudzoziemców, po uzyskaniu zezwolenia na pobyt, mogą podjąć pracę na terytorium Wielkiej Brytanii bez konieczności spełniania dodatkowych wymagań. Przedstawiciele pozostałych kategorii migrantów zarobkowych, jak pracownicy wyspecjalizowani, sezonowi czy pracownicy domowi, aby uzyskać zezwolenie na pobyt w celu podjęcia pracy, muszą najpierw znaleźć sponsora – tj. pracodawcę posiadającego odpowiednią licencję wydaną przez straż graniczną (*UK Border Agency* – dalej: UKBA), który – po przeprowadzeniu testu rynku pracy – zadeklaruje chęć zatrudnienia cudzoziemca. Dostęp do brytyjskiego rynku pracy jest otwarty tylko dla niektórych grup zawodowych – np. aktualnie o prawo pobytu i powiązane z nim prawo pracy nie mogą się ubiegać pracownicy nisko wykwalifikowani czy pracownicy budowlani. Migranci zamierzający pozostać na terenie Wielkiej Brytanii przez ściśle określony okres mogą otrzymać zezwolenie na pobyt na okres od 6 miesięcy (pracownicy sezonowi, studenci) do 3 lat (np. przedsiębiorcy).

O prawo stałego pobytu (*indefinite leave*) można ubiegać się – co do zasady – po 5 latach nieprzerwanego pobytu pod warunkiem wykazania się odpowiednią znajomością języka angielskiego oraz wiedzą o życiu w Wielkiej Brytanii.

⁸⁸ Brytyjski Urząd Statystyczny, www.ons.gov.uk.

⁸⁹ Immigration Act 1971, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/77>.

⁹⁰ Immigration Rules, www.ukba.homeoffice.gov.uk/policyandlaw/immigrationlaw/immigrationrules/.

⁹¹ Home Office – dział administracji rządowej odpowiadający w przybliżeniu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych.

1.2. Ochrona międzynarodowa

Przesłanki uzyskania ochrony międzynarodowej przez osoby uciekające przed prześladowaniem bądź konfliktem zbrojnym w kraju pochodzenia transponowano z Konwencji Genewskiej. Wielka Brytania nie wprowadziła *expressis verbis* płci jako oddzielnej przyczyny prześladowania uprawniającej do uzyskania statusu uchodźcy, jednak niekiedy w wyrokach w sprawach uchodźczych sędziowie odwołują się do wytycznych UNHCR w zakresie zapobiegania i reagowania na przemoc na tle seksualnym i ze względu na płeć⁹².

1.3. Prawo do łączenia rodzin

Członek rodziny, który ma zamiar dołączyć w Wielkiej Brytanii do swojego małżonka (zarejestrowanego partnera lub partnera tej samej płci), który jest – obywatelem brytyjskim bądź cudzoziemcem osiedlonym w Wielkiej Brytanii, ma prawo ubiegać się o zezwolenia na pobyt na okres 30 miesięcy (IR 277–289). Osoba, która chce przyjąć członka rodziny, musi jednak spełnić wiele wymagań: mieć ukończone 18 lat, spełniać kryterium dochodowe, wykazać się odpowiednią znajomością języka angielskiego oraz wykazać, że związek, z którego wywodzi uprawnienie do pobytu, jest prawdziwy oraz uznawany w Wielkiej Brytanii. Możliwe jest również otrzymanie sześciomiesięcznego zezwolenia w celu zawarcia związku małżeńskiego na terytorium Wielkiej Brytanii. Cudzoziemcy przybywający na Wyspy w celu dołączenia do członka rodziny nie mają prawa do pomocy społecznej. Po pięciu latach legalnego nieprzerwanego pobytu cudzoziemiec ma prawo ubiegać się o zezwolenie na pobyt stały, jeśli posługuje się w odpowiednim stopniu językiem angielskim i wykazuje się wiedzą o życiu w Wielkiej Brytanii.

Członkowie rodziny migranta zarobkowego przebywającego w Wielkiej Brytanii na czas określony mogą uzyskać zezwolenie na pobyt przez okres odpowiadający jego zezwoleniu na pobyt. Mogą w tym czasie podjąć pracę na tych samych zasadach, co członek rodziny, choć również nie mają prawa do korzystania ze środków pomocy społecznej. Wstępni oraz rodzeństwo cudzoziemca posiadającego w Wielkiej Brytanii prawo stałego pobytu mogą uzyskać taki sam tytuł pobytowy pod warunkiem, że wykażą potrzebę stałej opieki ze strony członka rodziny, której nie są w stanie otrzymać w kraju pochodzenia. Konieczne jest również wykazanie środków utrzymania na okres najbliższych 5 lat.

2. Ochrona przed przemocą w rodzinie i związku intymnym

Prawne instrumenty ochrony przed przemocą zostały w przeważającej części uregulowane w aktach prawnych: ustawie o przemocy domowej, przestępstwach i ochronie ofiar z 2004 roku (dalej: DVA)⁹³, ustawie o prawie rodzinnym z 1996 roku (dalej: FA)⁹⁴ oraz w ustawie o ochronie przed nękaniami z 1997 roku (dalej: PHA)⁹⁵.

2.1. Izolacja sprawcy przemocy od ofiary

2.1.1. Tymczasowe prawo wyłącznego użytkownika lokalu

W przypadkach, gdy do przemocy dochodzi w środowisku domowym, możliwość niezwłocznego usunięcia sprawcy z lokalu zależy od wiążącego strony stosunku osobistego i prawnego oraz od ich uprawnień do

⁹² Np. *Amare v. Secretary of State for the Home Department* [2005]EWCA Civ 1600 (20.12. 2005).

⁹³ Domestic Violence, Crime and Victims Act 2004, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/28/contents>.

⁹⁴ Family Law Act 1996, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>.

⁹⁵ Protection from Harassment Act 1997, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/contents>.

lokalu, który zajmują. Na mocy ustawy prawo rodzinne (*section*⁹⁶ 33 FA) osobie, wobec której domownik stosuje przemoc, może zostać przyznane tymczasowe prawo do wyłącznego zajmowania lokalu mieszkalnego (*occupation order*), jeśli lokal służył bądź służy zaspokajaniu wspólnych potrzeb mieszkaniowych stron (nie może być to np. domek letni), a strony pozostają w stosunku małżeństwa, rejestrowanego związku partnerskiego czy związku tej samej płci. Sąd cywilny, mając na względzie potrzeby mieszkaniowe stron, ich możliwości finansowe oraz wpływ, jaki wydanie zarządzenia może mieć na sytuację każdej ze stron i ich małoletnich dzieci, może m.in. nałożyć na sprawcę przemocy obowiązek udostępnienia lokalu drugiej stronie, ustalić sposób użytkowania lokalu przez strony, ograniczyć uprawnienie sprawcy przemocy do użytkowania lokalu, tymczasowo przyznać wyłączne prawo użytkowania lokalu wnioskodawcy, a nawet nakazać sprawcy przemocy powstrzymanie się od przebywania w okolicy, w której lokal jest położony. Zarządzenie jest ważne przez 6 miesięcy, jednak po jego wygaśnięciu nie ma przeszkód, aby osoba dotknięta przemocą złożyła na tej samej podstawie kolejny wniosek, jeśli zagrożenie ze strony sprawcy przemocy nie ustało.

Jeśli o wydanie nakazu ubiega się osoba, której nie przysługuje tytuł prawny do lokalu ani która nie jest uprawniona do korzystania z niego ze względu na łączący ją z głównym najemcą czy właścicielem stosunek⁹⁷, sąd jest zobowiązany rozważyć przed wydaniem zarządzenia również inne kwestie, takie jak: charakter stosunku łączącego strony, długość ich relacji, fakt posiadania wspólnych dzieci, inne toczące się między stronami postępowania (o alimenty, zwrot nakładów na mieszkanie itd.), a także dokonać „ważenia dolegliwości zakazu”, tj. ustalić, czy na pewno dolegliwość odczuwana przez sprawcę wskutek wydania powyższych zarządzeń nie będzie większa niż dolegliwość, której doświadcza aktualnie ofiara przemocy na skutek jego przebywania w lokalu.

W przypadku naruszenia przez sprawcę przemocy wydanego przez sąd nakazu, zastosowanie przymusu przez organy ścigania w celu wymuszenia na sprawcy podporządkowania się nakazowi jest możliwe tylko, jeśli wraz z zarządzeniem zostanie wydany przez sąd nakaz aresztowania (*power of arrest*) – co oznacza, że zawiadomiona o naruszeniu policja może bez nakazu sądu aresztować sprawcę i w ciągu 24 godzin postawić go przed sądem, który może ukarać sprawcę za obrazę sądu grzywną lub karą aresztu (najczęściej kilkudniową), a także może zaostriżyć warunki wydanego wcześniej nakazu. Jeśli strona nie uzyskała nakazu aresztowania wraz z zarządzeniem tymczasowym, w przypadku naruszenia przez sprawcę przemocy nakazu powinna sama zawiadomić sąd o naruszeniu i domagać się ukarania sprawcy.

2.1.2. Zakaz nękania

Środek ten (*non-molestation order*) – orzekany przez sąd pokoju w procedurze cywilnej na podstawie s. 42 FA – ma zastosowanie między członkami rodziny lub osobami, które pozostają w zarejestrowanym związku partnerskim. Ma na celu powstrzymanie bliskiej osoby przed zastraszaniem, molestowaniem czy nękaniami wnioskodawcy bądź jego małoletnich dzieci. Zakaz narzuca sprawcy zaniechanie wymienionych wyżej naruszeń, jak i podlegania bądź inspirowania innych osób do ich dokonywania. Jakkolwiek jest to środek cywilny, jego naruszenie stanowi przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do pięciu lat. Oznacza to również, że w takim przypadku sprawca – odmiennie niż w przypadku naruszenia zarządzenia o wyłącznym

⁹⁶ Jednostką redakcyjną tekstu prawnego jest w prawie brytyjskim ustęp (*section*, dalej: s).

⁹⁷ Zgodnie z s. 30 FA, małżonek bądź zarejestrowany partner osoby, której przysługuje prawo do lokalu mieszkalnego (najem bądź prawo własności), ma prawo użytkowania lokalu służącego zaspokajaniu wspólnych potrzeb mieszkaniowych, na które składa się: zakaz eksmisji (za wyjątkiem omawianych przypadków sądowego zarządzenia tymczasowego w razie przemocy) oraz prawo żądania udostępnienia lokalu na potrzeby mieszkaniowe.

prawie użytkownika lokalu – może zostać zatrzymany przez policję ze względu na podejrzenie popełnienia przez niego przestępstwa.

Zarówno zakaz nękania, jak i zarządzenie o prawie wyłącznego zajmowania lokalu mogą zostać orzeczone przez sąd z urzędu w toku każdej procedury dotyczącej spraw rodziny, jeśli sąd uzna, że jest to środek konieczny ze względu na dobro jednej ze stron bądź ich małoletniego dziecka. Zarządzenia mogą zostać wydane również na posiedzeniu niejawnym. W szczególnie pilnych przypadkach sąd może procedować poza ustaloną wcześniej wokandą, a nawet poza godzinami urzędowania.

W przypadku, gdy nękania dopuszcza się osoba nie będąca małżonkiem czy partnerem (np. rodzice męża), prześladowany może skorzystać ze środków ochrony przewidzianych przez ustawę o ochronie przed nękaniami. Środki uregulowane w ustawie są bardziej uniwersalne i dalej idące niż środki z ustawy prawo rodzinne, ponieważ służą przeciwko każdej osobie, której zachowanie ma cechy nękania, bez względu na stosunek, jaki łączy ofiarę z molestującym. Ponadto ustawa zakazuje zarówno zachowania mającego na celu nękanie drugiej osoby, jak i takiego, które mimo braku takiego zamiaru, może być odbierane jako nękanie, o ile sprawca jest tego świadomy (s. 1 PHA).

Osobie nękaney przysługuje roszczenie o zadośćuczynienie za krzywdę wywołaną poczuciem zagrożenia ze strony sprawcy oraz ewentualne odszkodowanie za poniesioną z tego tytułu szkodę majątkową (s. 2 PHA). Rozpoznanie pozwu przez sąd hrabstwa (*county court*) może się odbyć nawet bez udziału pozwanego.

Jeśli osoba zagrożona nękaniami zdecyduje się na wykorzystanie ścieżki cywilnej, ma prawo złożyć wniosek do sądu o wydanie zakazu nękania bądź jakiegokolwiek kontaktu z wnioskodawcą na czas określony bądź, w szczególnych przypadkach, na czas nieoznaczony. Nie jest możliwe wydanie równoczesnego nakazu aresztowania. Tym samym w przypadku naruszenia zakazu na poszkodowanym spoczywa obowiązek zgłoszenia tego faktu do sądu i wystąpienia z żądaniem zatrzymania i ukarania sprawcy. Nakaz zatrzymania może zostać wydany na podstawie złożonego pod przysięgą oświadczenia pokrzywdzonego o naruszeniu przez sprawcę zakazu sądowego.

Nękanie jest przestępstwem ściganym z urzędu zagrożonym karą grzywny bądź pozbawienia wolności do sześciu miesięcy. Jeśli więc naruszenie zakazu jednocześnie wyczerpuje znamiona czynu zabronionego, sprawca zostanie zatrzymany na podstawie podejrzenia popełnienia przestępstwa.

2.1.3. Policijny nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego

Od czerwca 2011 roku w Wielkiej Brytanii są wdrażane w trybie testowym przepisy ustawy o przestępczości i bezpieczeństwie z 2010 roku⁹⁸, upoważniające funkcjonariuszy policji (wyższej rangi) do wydania sprawcy nakazu opuszczenia lokalu w trakcie policyjnej interwencji, jeśli służy to ochronie przed przemocą innego domownika mieszkającego w danym lokalu. Nakaz policyjny opuszczenia lokalu jest ważny przez 24 godziny, w tym czasie policja jest zobowiązana przedstawić sprawę do rozpoznania sądowi pokoju, który w ciągu kolejnych 24 godzin wydaje bądź odmawia wydania sądowego zakazu wstępu do mieszkania na maksymalnie cztery tygodnie. Zakaz może zawierać również zarządzenie o obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonej odległości od mieszkania, w którym doszło do przemocy.

⁹⁸ Crime and Security Act 2010, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/17/contents>.

Powyższe regulacje były stosowane w okresie od czerwca 2011 roku do czerwca 2012 roku w kilku okręgach policyjnych. Po ewaluacji funkcjonowania przepisów, można się spodziewać wydania stosownych regulacji ustawowych.

2.2. Prawnkarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym

W brytyjskim prawie karnym nie wyodrębniono oddzielnego przestępstwa przemocy domowej. Penalizowane są jednak zachowania, które stanowią elementy tego zjawiska, takie jak m.in.:

- nękanie (s. 4 PHA),
- zastraszenie (s. 6 PHA),
- uszkodzenie mienia (s. 1 ustawy o uszkodzeniu mienia⁹⁹),
- groźba pozbawienia życia (s. 16 ustawy o przestępstwach przeciwko osobie, dalej: OPA¹⁰⁰),
- uszkodzenie ciała (s. 47 OPA),
- ciężkie uszkodzenie ciała (s. 20 OPA),
- napaść,
- pozbawienie życia małoletniego lub osoby dorosłej wymagającej specjalnej troski (s. 5 DVA),
- zgwałcenie (s. 3 ustawy o przestępstwach seksualnych¹⁰¹),
- okrucieństwo wobec małoletniego (s. 1 ustawy o małoletnich¹⁰²).

Choć napaść (*assault*) stanowi czyn zabroniony ustawą, nie posiada legalnej definicji, bowiem wywodzi się z systemu *common law* i to uzasadnienia orzeczeń sądowych kształtują jego znamiona. Dopuszcza się zatem napaści ten, kto „swym umyślnym działaniem zmierza do dokonania nagłego i bezprawnego ataku na drugą osobę, powodując u niej konieczność podjęcia działań obronnych”¹⁰³. Początkowo uznawano, że jedynie zachowanie zmierzające do ataku fizycznego wyczerpuje znamiona napaści¹⁰⁴, jednak późniejsze orzeczenia penalizowały również atak werbalny¹⁰⁵. Aktualnie za wyczerpujące znamiona napaści uznaje się m.in. oplucie, popchnięcie, pobicie, uderzenie czy kopnięcie. Popełnienie przestępstwa napaści jest zagrożone karą pozbawienia wolności do 6 miesięcy.

W interesujący sposób zakreślono znamiona przestępstwa zastraszenia, bowiem odpowiedzialności karnej za jego popełnienie podlega ten, kto minimum dwa razy groził drugiej osobie użyciem wobec niej przemocy, jeśli wiedział bądź powinien był wiedzieć, że groźby w każdym z tych przypadków wzbudzą obawę w pokrzywdzonym. Przestępstwo zagrożone jest karą grzywny lub pozbawienia wolności.

Ustawa o przemocy w interesujący sposób reguluje również kwestię odpowiedzialności za przestępstwo spowodowania śmierci małoletniego bądź osoby dorosłej wymagającej szczególnej troski (s. 5 DVA) – za sprawców uważa się bowiem, poza osobą, która rzeczywiście pozbawiła ofiarę życia, również wszystkich dorosłych domowników, którzy nie podjęli kroków w celu zapobieżenia popełnieniu przestępstwa, jeśli jego popełnienie mogli przewidzieć. W obydwu przypadkach czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności do 14 lat.

⁹⁹ Criminal Damage Act 1971, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/48/section/1>.

¹⁰⁰ Offences Against the Person Act 1861, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/24-25/100/contents>.

¹⁰¹ Sexual Offences Act 2003, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>.

¹⁰² Children and Young Persons Act 1933, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/23-24/12>.

¹⁰³ Fagan v MPC [1969] 1 Q.B. 439.

¹⁰⁴ R v Meade and Belt (1823) 1 Lew. C.C. 184.

¹⁰⁵ R v Wilson [1955] 1 WLR 493.

Wszystkie wymienione czyny zabronione są ścigane z oskarżenia publicznego, jednak przed postawieniem sprawcy w stan oskarżenia, prokurator jest zobowiązany ustalić, czy za oskarżeniem przemawia interes publiczny. Rozważając kwestię interesu publicznego, prokurator bierze pod uwagę również stanowisko ofiary w tym zakresie, choć nie jest nim związany.

2.3. Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą w postępowaniu karnym

Prawa osób pokrzywdzonych w procedurze karnej reguluje Kodeks postępowania z ofiarami przestępstw obowiązujący policję, prokuraturę i sądy¹⁰⁶, wydany przez Ministra Spraw Wewnętrznych na podstawie ustawowego upoważnienia zawartego w s. 37 DVA. Kodeks nie odnosi się w sposób szczególny do specjalnej kategorii pokrzywdzonych, którymi są ofiary przemocy w rodzinie, operuje jednak pojęciem „osoby zastraszonej”, co w większości przypadków okazuje się być pojęciem tożsamym.

Już w trakcie interwencji policji w miejscu zamieszkania osobie pokrzywdzonej przysługuje:

- prawo do pomocy tłumacza,
- prawo do rozmowy z funkcjonariuszami wybranej płci w odosobnionym, bezpiecznym miejscu,
- prawo do uzyskania informacji o lokalnych organizacjach i instytucjach udzielających wsparcia ofiarom przemocy najpóźniej w ciągu 5 dni od interwencji.

W toku procedury karnej osobie pokrzywdzonej przysługuje:

- prawo do pomocy tłumacza,
- prawo do rzetelnej i aktualnej informacji o postępowaniu,
- prawo do przesłuchania sądowego w osobnym pomieszczeniu, z użyciem urządzeń przekazujących obraz i dźwięk lub na sali sądowej za osłoną ekranu,
- prawo do złożenia oświadczenia w przedmiocie osobiście odczuwanych skutków przemocy,
- prawo do uzyskania sądowego zakazu zbliżania się sprawcy w przypadku skazania, a w szczególnych sytuacjach nawet w przypadku uniewinnienia oskarżonego,
- prawo do przesłuchania przy pomocy pośrednika – osoby, która na bieżąco tłumaczy osobie pokrzywdzonej pytania sędziego i przekazuje sądowi jej odpowiedzi, nie zmieniając ich treści.

2.4. Schronienie i wsparcie dla osób dotkniętych przemocą

Udzielenie schronienia ofiarom przemocy odbywa się na podstawie przepisów ustawy o lokalach mieszkalnych (dalej: HA)¹⁰⁷ oraz ustawy o bezdomności z 2002 roku¹⁰⁸. Osoba, która jest zmuszona opuścić zajmowane dotychczas mieszkanie z powodu zagrożenia przemocą, uważana jest za osobę bezdomną lub zagrożoną bezdomnością w rozumieniu s. 175 ustawy o lokalach mieszkalnych, a ponadto jest zaliczana do grupy, której potrzeby mieszkaniowe powinny być zaspokajane w pierwszej kolejności (s. 189 HA)¹⁰⁹.

Osoba dotknięta przemocą, która ze względu na istniejące zagrożenie ze strony sprawcy nie może korzystać z dotychczas zajmowanego lokalu mieszkalnego, ma prawo, po zgłoszeniu tego faktu do wydziału

¹⁰⁶ The Code of Practice for Victims of Crime 2005, <http://www.justice.gov.uk/downloads/victims-and-witnesses/working-with-witnesses/victims-code.pdf>.

¹⁰⁷ Housing Act 1996, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/52/contents>.

¹⁰⁸ Homelessness Act 2002, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/7/contents>.

¹⁰⁹ Homelessness Code of Guidance for Local Authorities (Wytuczne dla władz lokalnych dotyczące stosowania ustawy o bezdomności) 2006, <http://www.communities.gov.uk/publications/housing/homelessnesscode>.

mieszkaniowego urzędu miasta, otrzymać lokal mieszkalny z zasobów mieszkaniowych dzielnicy. W okresie oczekiwania na wydanie decyzji wnioskodawcy przydziela się – niezwłocznie po złożeniu wniosku – tymczasowe zakwaterowanie. Najczęściej jest to hostel, pensjonat typu *bed and breakfast* lub noclegownia. Organ wydaje decyzję w terminie do 33 dni roboczych. W przypadku odmowy przyznania lokalu, wnioskodawca ma prawo wnieść o ponowne rozpatrzenie sprawy, a od ponownej decyzji negatywnej odwołać się do sądu hrabstwa. Lokal powinien być bezpieczny i dostosowany do potrzeb osoby dotkniętej przemocą.

Imigranci, którzy nie mają prawa do pomocy społecznej na podstawie obowiązujących przepisów, tj. cudzoziemcy o nieudokumentowanym pobycie, osoby, którym prawomocną decyzją odmówiono ochrony międzynarodowej, osoby ubiegające się o ochronę międzynarodową, osoby oczekujące na rozpoznanie odwołania od negatywnej decyzji w sprawie legalizacji, członkowie rodziny cudzoziemca osiedlonego w Wielkiej Brytanii lub obywatela brytyjskiego posiadający zezwolenie na pobyt na czas określony nie mają prawa do opisanej wyżej pomocy mieszkaniowej.

W takim przypadku migrantka dotknięta przemocą może znaleźć schronienie w jednym z 400 funkcjonujących w Wielkiej Brytanii schronisk dla ofiar przemocy, oferujących tymczasowe schronienie oraz niekiedy wsparcie psychologiczne i prawne. Adresy schronisk są utajnione. Niektóre ze schronisk przyjmują jedynie kobiety wywodzące się z mniejszości etnicznych.

2.5. Legalizacja pobytu osoby dotkniętej przemocą

Cudzoziemka, która przybyła do Wielkiej Brytanii, aby dołączyć do małżonka, zarejestrowanego partnera będącego obywatelem Wielkiej Brytanii bądź cudzoziemca posiadającego na Wyspach zezwolenie na pobyt stały, a ich związek na skutek stosowanej przez partnera przemocy uległ rozpadowi, może ubiegać się o zezwolenie na pobyt stały [*Settlement (Domestic Violence)* – SET (DV)]. Musi wówczas wykazać, że jej małżeństwo (związek partnerski) było prawdziwe (nie zostało zawarte w celu zalegalizowania pobytu), a główną przyczyną jego rozpadu była stosowana przez partnera przemoc (IR 289A–289C). Powyższe uprawnienie cudzoziemka nabywa po dwóch latach pobytu w Wielkiej Brytanii. Zezwolenie to mogą uzyskać tylko osoby, których poprzednie zezwolenie na pobyt było związane z osobą partnera, nawet jeśli uprawnienie wygasło przed złożeniem wniosku o SET (DV).

W toku postępowania przed urzędem migracyjnym cudzoziemka musi wykazać ponad wszelką wątpliwość fakt zaistnienia przemocy – przedstawiając raporty policyjne, zaświadczenia lekarskie, zeznania pracowników pomocy społecznej czy schronisk dla ofiar przemocy.

Cudzoziemka, która zamierza ubiegać się o SET (DV), może jeszcze przed złożeniem wniosku o osiedlenie powiadomić UKBA o zamiarze złożenia takiego wniosku i potrzebie wsparcia z funduszy publicznych do czasu uzyskania zezwolenia. UKBA wydaje w takiej sytuacji zezwolenie na trzymiesięczny pobyt, który umożliwia wnioskodawczyni dostęp do pomocy finansowanej ze środków publicznych. Jest to okres, który ofiara przemocy powinna wykorzystać na znalezienie bezpiecznego schronienia i złożenie wniosku o osiedlenie. Jeśli w tym okresie cudzoziemka nie złoży odpowiedniego wniosku, po upływie trzech miesięcy powinna opuścić Wielką Brytanię.

3. Dobre praktyki w brytyjskiej polityce antyprzemocowej

Od czasu opublikowania pierwszego krajowego raportu o przemocy domowej w Wielkiej Brytanii w 2005 roku¹¹⁰, zawierającego propozycje nowych pozaustawowych instrumentów do walki z przemocą domową, kolejne rządy nie ustają w staraniach mających na celu zwiększenie efektywności brytyjskiej polityki antyprzemocowej. Poniżej zaprezentowano niektóre z inicjatyw rządowych, finansowanych głównie ze środków pozostających do dyspozycji ministerstwa spraw wewnętrznych (*Home Office*).

Specjalistyczne sądy ds. przemocy domowej (*Specialist domestic violence courts – SDVCs*)

W chwili obecnej w Wielkiej Brytanii funkcjonuje 141 sądów specjalizujących się w rozpoznawaniu spraw z zakresu przemocy domowej. Sędziowie pokoju oraz prokuratorzy w nich pracujący są specjalnie przeszkoleni do rozpoznawania tego rodzaju spraw, które dodatkowo trafiają na wokandę w trybie przyspieszonym. Jakkolwiek często SDVC mieszczą się w budynkach ogólnych sądów pokoju, mają specjalne wyjścia i poczekalnie dla ofiar przemocy pozwalające na uniknięcie kontaktu między nimi a sprawcami¹¹¹. Sądy współpracują w szerokim zakresie zarówno z partnerami publicznymi (policją, pomocą społeczną), jak i społecznymi (organizacje pozarządowe specjalizujące się w udzielaniu pomocy ofiarom przemocy).

Niezależni doradcy z zakresu przemocy domowej (*Independent Domestic Violence Advisers – IDVAs*)

są przeszkolonymi specjalistami udzielającymi merytorycznego wsparcia osobom zagrożonym przemocą domową w celu zapewnienia bezpieczeństwa im i ich dzieciom. Są najczęściej osobami pierwszego kontaktu dla ofiary przemocy, ustalają z nią plan wyjścia z kryzysu, towarzyszą jej w toku postępowań sądowych.

Interdyscyplinarne zespoły oceny ryzyka (*Multi-Agency Risk Assessment Conferences – MARACs*) funkcjonują na terenie całej Wielkiej Brytanii od 2003 roku. Tworzone są na poziomie lokalnym pod przewodnictwem przedstawiciela lokalnej policji, a w ich skład wchodzi pracownicy socjalni, przedstawiciele organizacji pozarządowych, pracownicy służby zdrowia i niezależni doradcy w dziedzinie przemocy domowej. Zespoły spotykają się raz w miesiącu celem analizy najbardziej niebezpiecznych przypadków przemocy domowej zaistniałych w okręgu, dla którego są właściwe. Zasadniczo przedmiotem zainteresowania zespołów są ofiary przemocy domowej zagrożone ciężkim uszkodzeniem ciała lub śmiercią.

Spotkania zespołów mają na celu:

- wymianę informacji, by zwiększyć bezpieczeństwo ofiar przemocy,
- ocenę poziomu zagrożenia stwarzanego przez indywidualnych sprawców,
- współpracę w zakresie ustalania i wdrażania planu zapewnienia bezpieczeństwa jednostek i całej lokalnej społeczności,
- zmniejszenie ryzyka powtórnej wiktymizacji ofiar.

¹¹⁰ UK Home Office, *Domestic violence: a national report* (2005), <http://sgdatabase.unwomen.org/uploads/United%20Kingdom%20%20National%20Report%20and%20Delivery%20Plan%20on%20Domestic%20Violence%202005.pdf>.

¹¹¹ HM Government, *National Domestic Violence Delivery Plan Annual Progress Report 2008–09* (2009), <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.homeoffice.gov.uk/documents/dom-violence-delivery-plan-08-092835.pdf?view=Binary>.

Program zabezpieczania mieszkań osób dotkniętych przemocą (*Sanctuary Scheme*)

W ramach programu *Sanctuary Scheme*¹¹² osobom dotkniętym przemocą, które zdecydowały się pozostać w dotychczas zajmowanym mieszkaniu po opuszczeniu go przez sprawcę przemocy, oferuje się usługę polegającą na wzmocnieniu zabezpieczeń zajmowanego lokalu. Może to oznaczać zamontowanie mocniejszych drzwi, zamków czy systemu alarmowego. Docelowo w mieszkaniu osoby zagrożonej przemocą powinno znajdować się jedno bezpieczne pomieszczenie, w którym może się ona schronić w momencie zagrożenia, zadzwonić z niego na policję i oczekiwać na jej interwencję.

4. Przymusowe małżeństwa

Poza tym, że brytyjski rząd aktualnie prowadzi konsultacje nowych przepisów uznających zmuszanie do małżeństwa za przestępstwo ścigane z urzędu, Wielka Brytania już od 5 lat walczy z przymusowymi małżeństwami za pomocą instrumentów prawa cywilnego. Ustawa o środkach cywilnych w obronie przed przymusowym małżeństwem (dalej: FMA)¹¹³ przewiduje ochronę osób zagrożonych przymusowym małżeństwem, jak i tych, które pozostają już w związku małżeńskim zawartym bez swobodnie wyrażonej zgody. Na mocy ustawy, w przypadku zagrożenia zawarciem związku małżeńskiego bądź jego zawarcia bez zgody jednego bądź obojga nupturientów, sąd hrabstwa ma szerokie uprawnienia do wydania zarządzenia tymczasowego modyfikującego zachowania zainteresowanych stron, które jak najskuteczniej zapobiegnie zawarciu małżeństwa bądź uchroni jego ofiarę. Zarządzenia wydaje się na wniosek osoby posiadającej interes prawny w uzyskaniu zarządzenia lub z urzędu, w procedurze cywilnej. Zarządzenia mogą być kierowane zarówno do nupturientów, małżonków, jak i do osób, które organizują, pomagają, nakłaniają bądź zawiązują porozumienie celem doprowadzenia do zawarcia małżeństwa (s. 63B FMA).

Jakkolwiek zarządzenia mają charakter środków cywilnych, ich naruszenie stanowi jednak obrazę sądu i jest zagrożone karą pozbawienia wolności do 2 lat. Zarządzenie może zawierać nakaz aresztowania, co oznacza, że niezastosowanie się do niego nakłada na policję obowiązek zatrzymania sprawcy i niezwłocznego postawienia przed sądem. Sąd może określić okres obowiązywania zarządzenia bądź ustalić, że będzie ono obowiązywać do czasu jego uchylecia przez ten sam sąd.

O wydanie zarządzenia może wnioskować również osoba, która nie ukończyła 18 lat. Na żądanie wnioskodawcy sąd może udzielić jej ochrony polegającej na możliwości skorzystania z oddzielnej poczekalni, oddzielnego wejścia do sądu i miejsca parkingowego, by uniknąć konfrontacji z innym uczestnikiem postępowania. Przesłuchanie może odbyć się za pośrednictwem urządzeń transmitujących dźwięk i obraz. Na żądanie wnioskodawcy zarządzenie może zostać wydane w trybie przyspieszonym na posiedzeniu niejawnym, bez udziału uczestnika.

W przypadku podejrzenia, że do małżeństwa może zostać zmuszona osoba niepełnoletnia pozostająca pod władzą rodzicielską, policja na mocy s. 46 ustawy o dziecku z 1989 roku¹¹⁴ ma prawo odebrać taką osobę w trybie natychmiastowym jej opiekunom i we współpracy z pracownikami socjalnymi umieścić ją na 72 godziny w bezpiecznym miejscu dostosowanym do jej potrzeb. W tym czasie sąd rodzinny na wniosek pracowników pomocy społecznej bądź policji może wydać zarządzenie tymczasowe, ważne do 15 dni, o umieszczeniu dziecka w placówce opiekuńczej bądź nakazujące jednemu z rodziców opuszczenie dotych-

¹¹² Department for Communities and Local Government, *Options for Setting up a Sanctuary Scheme* (2006), <http://www.communities.gov.uk/documents/housing/pdf/154295.pdf>.

¹¹³ Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/contents>.

¹¹⁴ Children Act 1989, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>.

czas zajmowanego wraz z dzieckiem lokalu, jeśli uzna, że taki środek pozwoli uchronić dziecko przed poważną krzywdą.

Prawo karne nie przewiduje aktualnie karalności czynu polegającego na zmuszeniu do zawarcia małżeństwa¹¹⁵, jednak penalizuje inne zachowania, które wyczerpują elementy tego zjawiska: zastraszanie, pozbawienie wolności, porwanie, zagrożenie pozbawieniem życia, kradzież (np. paszportu), a ponadto zgwałcenie czy zmuszanie do innych czynności seksualnych bez względu na to, czy zostały popełnione w związku małżeńskim, czy poza nim.

Jednym ze sposobów zapobiegania przymusowym małżeństwom miał być przepis IR 277 dopuszczający korzystanie z prawa do łączenia rodzin dopiero po ukończeniu 21 roku życia. Przepis ten został uchylony mocą wyroku Sądu Apelacyjnego z 2011 roku, który uznał powyższe ograniczenie za zbyt daleko ingerujące w życie rodzinne i prywatne, a tym samym naruszające art. 8 EKPCz¹¹⁶.

5. Okaleczenie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych

Okaleczanie narządów płciowych jest w Wielkiej Brytanii przestępstwem zagrożonym karą do 14 lat pozbawienia wolności na mocy ustawy o okaleczaniu żeńskich narządów płciowych z 2003 roku (dalej: FGMA)¹¹⁷. Znamiona przestępstwa wyczerpuje, kto przeprowadza zabieg okaleczenia lub usunięcia zewnętrznych lub wewnętrznych warg sromowych lub łechtaczki (s. 1 FGMA). Nie popełnia przestępstwa zarejestrowany lekarz medycyny, który dokonuje zabiegu z przyczyn medycznych. Karalne jest zarówno przeprowadzenie zabiegu, jak i jego organizowanie, pomocnictwo i nakłanianie do jego popełnienia – również poza terytorium Wielkiej Brytanii, jeśli pokrzywdzona jest obywatelką brytyjską lub posiada prawo stałego pobytu w Wielkiej Brytanii. Zgoda pokrzywdzonej nie jest okolicznością zwalniającą od odpowiedzialności karnej.

W przypadku uzasadnionego podejrzenia, że zabiegowi może zostać poddana osoba małoletnia, pracownik socjalny lub policja mogą przedsięwziąć kroki celem odizolowania dziecka od opiekunów na okres do 15 dni, ewentualnie poczynić starania o odebranie rodzicom władzy rodzicielskiej na podstawie ustawy o dziecku z 1989 roku.

6. Ochrona migrantek przymusowych

Według ustawy o warunkach przyjmowania osób ubiegających się o status uchodźcy z 2005 roku¹¹⁸ władze publiczne w trakcie postępowania w sprawie o nadanie statusu uchodźcy mają obowiązek uwzględniać specjalne potrzeby osób wymagających szczególnego wsparcia. Ustawa nie wymienia jednak kobiet jako grupy szczególnie wrażliwej.

W przypadku kobiet, które korzystają z zakwaterowania zapewnianego na czas procedury przez UKBA, zastosowanie mają wytyczne zawarte w założeniach polityki UKBA dotyczące przemocy domowej z 2004 roku¹¹⁹, określające obowiązki podmiotów zapewniających zakwaterowanie osobom objętym postępowaniem o nadanie statusu uchodźcy oraz osobom, wobec których prowadzi się postępowanie wyjaśnia-

¹¹⁵ Proces konsultacji projektu ustawy penalizującej przestępstwo zmuszania do zawarcia małżeństwa, <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/about-us/consultations/forced-marriage/>.

¹¹⁶ *Quila and others v Secretary of State*, [2010] EWCA Civ 1482.

¹¹⁷ Female Genital Mutilation Act 2003, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/31/contents>.

¹¹⁸ The Asylum Seekers (Reception Conditions) Regulations 2005, <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2005/7/made>.

¹¹⁹ UKBA Policy Bulletin No 70/2004, <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/policyandlaw/asylum-support-bulletins/accesstosupport/pb70?view=Binary>.

jące w sprawie zaistniałej przemocy. Wytyczne nakładają na wszystkie podmioty zapewniające zakwaterowanie (także podwykonawców) obowiązek:

- udostępnienia w widocznym miejscu informacji o prawach ofiar przemocy domowej,
- udzielenia ostrzeżenia osobie, co do której zachodzi podejrzenie, że może stosować przemoc wobec osób z nią zamieszkujących,
- niezwłocznego przeniesienia osoby zagrożonej przemocą – na jej żądanie – do innego bezpiecznego lokalu,
- pokrycia kosztów alternatywnego zakwaterowania w przypadku niemożności przeniesienia ofiary przemocy do lokalu znajdującego się w zasobach podmiotu,
- eksmisji sprawcy przemocy z lokalu na polecenie UKBA.

W sytuacji zgłoszenia przypadku przemocy domowej pracownikom UKBA lub osobom pracującym na rzecz podmiotów organizujących zakwaterowanie dla cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową, za zgodą ofiary powinno zostać wszczęte postępowanie wyjaśniające, które prowadzi przedstawiciel Wydziału Pomocy Socjalnej UKBA. Zależnie od wyników owego postępowania zastosowany zostanie jeden lub kilka z niżej wymienionych środków:

- przeniesienie sprawcy przemocy do innego ośrodka/mieszkania,
- przeniesienie osoby dotkniętej przemocą do innego ośrodka/mieszkania,
- cofnięcie pomocy socjalnej udzielanej sprawcy przemocy w formie zakwaterowania i eksmisja z lokalu,
- udzielenie ofierze przemocy porady w zakresie możliwości zgłoszenia zajścia na policję,
- udzielenie ofierze przemocy porady w zakresie oddzielenia jej postępowania azylowego od postępowania sprawcy przemocy.

Wytyczne nakładają na UKBA obowiązek monitorowania efektywności jej polityki poprzez rejestrowanie przypadków przemocy domowej w rodzinach/związках objętych postępowaniem o nadanie statusu uchodźcy i kontrolę zastosowanych w ww. sprawach środków.

Migrantki ubiegające się o ochronę międzynarodową mogą w pewnych przypadkach zostać umieszczone w ośrodku strzeżonym dla cudzoziemców. Brytyjskie standardy funkcjonowania ośrodków strzeżonych znajdują się w rozporządzeniu o zasadach funkcjonowania ośrodków strzeżonych z 2001 roku (dalej: DCR)¹²⁰, które ustanawia zasadę oddzielnego umieszczania kobiet i mężczyzn w ośrodkach, o ile nie stanowią rodziny (s. 10 DCR). Dodatkowo niektóre z ośrodków strzeżonych są przeznaczone wyłącznie dla kobiet i dzieci.

Rozporządzenie wprowadza mechanizm skarg i wniosków dotyczących warunków osadzenia w ośrodku (s. 38 DCR). Można je składać pisemnie lub ustnie w języku ojczystym. Kierownik ośrodka ma obowiązek codziennie na dyżurze wysłuchać skarg i wniosków składanych ustnie. Skargi dotyczące zachowania funkcjonariusza ośrodka powinny być rozpatrywane niezwłocznie.

¹²⁰ The Detention Centre Rules 2001, <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2001/238/made>.

Wydany w 2002 roku przez UKBA poradnik dla funkcjonariuszy pracujących w ośrodkach¹²¹ zawiera jedynie szcątkowe odniesienia do warunków osadzenia kobiet, jednak niektóre z nich służą zwiększeniu bezpieczeństwa migrantek w ośrodku strzeżonym. Należą do nich:

- obowiązek udzielenia informacji o prawie do żądania, by badania dokonywała jedynie lekarka,
- niedopuszczalność żądania, by kobieta obnażała się z jakichkolwiek powodów (choćby np. bezpieczeństwa) przed funkcjonariuszami bądź pracownikami płci męskiej,
- obowiązek zapewnienia, by eskorta kobiety do i z ośrodka odbywała się w towarzystwie przynajmniej jednej funkcjonariuszki,
- obowiązek zapewnienia, by przeszukania osobistego kobiety dokonywała wyłącznie funkcjonariuszka.

7. Prawo szariatu a prawo brytyjskie

W Wielkiej Brytanii zamieszkuje piąta co do wielkości na świecie diaspora muzułmańska. Tradycyjnie funkcję wymiaru sprawiedliwości pełnią w jej kręgu sądy szariackie stosujące religijne prawo szariatu do wszelkich zjawisk życia codziennego – od prawa cywilnego, rodzinnego po prawo karne. W Wielkiej Brytanii funkcjonuje aktualnie 85 takich sądów, których wyroki, zgodnie z prawem brytyjskim, nie mają charakteru wiążącego. Jednak siła tradycji, jak również niska świadomość prawna stron występujących przed sądami szariackimi sprawiają, że nierzadko jest to jedyna droga rozwiązywania sporów dostępna zainteresowanym. Również niektóre sądy – bezprawnie – utwierdzają strony w przekonaniu, że ich wyroki mają charakter wiążący. Ofiary przemocy domowej, przymusowych małżeństw czy okaleczenia żeńskich narządów płciowych rzadko mogą liczyć na efektywną ochronę prawną bądź sprawiedliwe zadośćuczynienie ze strony wymierzających sprawiedliwość imamów¹²².

Odrębną od sądów szariackich instytucją wymiaru sprawiedliwości, mającą oparcie w religii islamu, są muzułmańskie trybunały arbitrażowe (dalej: MAT), działające na podstawie przepisów ustawy o arbitrażu z 1996 roku (dalej: AA)¹²³. Trybunał arbitrażowy jest formą pozasądowego rozwiązywania sporów umożliwiającą osiągnięcie porozumienia stronom o przeciwstawnych interesach w toku szybkiej i taniej procedury. Stosownie do s. 66 AA, ugody zawarte przed trybunałem arbitrażowym bądź wydane przez niego orzeczenia są wiążące i są wykonalne na takich samych zasadach jak wyroki sądów powszechnych (a więc w postępowaniu egzekucyjnym), po uzyskaniu przez stronę w sądzie nakazu wykonalności. Przed wydaniem nakazu wykonalności sąd powinien rozważyć, czy ugoda bądź orzeczenie sądu arbitrażowego pozostają w zgodzie z publicznym interesem i nie prowadzą do rażącego pokrzywdzenia jednej ze stron. Strona, która nie zgadza się z orzeczeniem bądź zawartą ugodą, może również zwrócić się do sądu powszechnego w terminie 28 dni od wydania orzeczenia czy zawarcia ugody z wnioskiem o ich zmianę lub uchylenie.

Trybunał nie posiada jurysdykcji w sprawach karnych oraz rodzinnych. Wyłączenie jurysdykcji w sprawach rodzinnych nie wynika jednak z przepisów ustawy, ale jest wynikiem interpretacji prawa prece-

¹²¹ UK Border Agency, *UKBA Detention Services Operating Standards Manual for Immigration Service Removal Centres*, http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/managingourborders/immigrationremovalcentres/operatingstandards/operatingstandards_manual.pdf?view=Binary.

¹²² Charlotte Rachael Proudman, *Equal and Free? Evidence in support of Baroness Cox's Arbitration and Mediation Services (Equality) Bill* (2012).

¹²³ Arbitration Act 1996, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/part/I>.

densowego¹²⁴ i wypowiedzi ministra sprawiedliwości Jacka Strawa z 2008 roku w odpowiedzi na interpelację parlamentarną, w której kategorycznie wyłączył możliwość wydawania wyroków arbitrażowych w sprawach rodzinnych¹²⁵. W tych sprawach trybunał może jednak podjąć się mediacji między stronami, której wynik nie powinien mieć charakteru wiążącego. Jednak podobnie jak w przypadku sądów szariackich, nie jest oczywiste, że strony poddające istniejący między nimi spór pod osąd trybunału mają świadomość prawną w tym zakresie. Niejasności związane z zakresem jurysdykcji MAT, jak i z zasadami orzekania, pozostające niejednokrotnie w sprzeczności z nadrzędną w prawie brytyjskim zasadą równości, przyczyniły się do zainicjowania przez Izbę Lordów prac nad projektem nowej ustawy o mediacji i arbitrażu¹²⁶, która miałaby bezwzględnie podporządkować orzecznictwo trybunałów arbitrażowych prawu brytyjskiemu oraz wprowadzić odpowiedzialność karną dla sędziów takich sądów za orzekanie poza określonymi ustawą granicami jurysdykcji.

¹²⁴ *Edgar v Edgar* [1980] 1 WLR 1410.

¹²⁵ [Http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmhansrd/cm081124/text/81124w0012.htm#08112421000016](http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmhansrd/cm081124/text/81124w0012.htm#08112421000016).

¹²⁶ Arbitration and Mediation Services (Equality) Bill [HL] 2012-13, <http://services.parliament.uk/bills/2012-13/arbitrationandmediationservicesequality.html>.

V. POLSKA

1. Cudzoziemcy w Polsce

Według danych Eurostat za 2010 rok odsetek cudzoziemców zamieszkujących w Polsce w stosunku do całej populacji jest jednym z najniższych w Unii Europejskiej – wynosi zaledwie 0,1%. Najliczniejszą grupę cudzoziemców w Polsce stanowią obywatele Ukrainy, Rosji i Białorusi. Polska nie cieszy się również znaczącym zainteresowaniem cudzoziemców uciekających przed prześladowaniem czy konfliktem zbrojnym z kraju swojego pochodzenia – w 2012 roku wnioski o objęcie ochroną międzynarodową złożyło w Polsce 10 753 osób¹²⁷. Najliczniej reprezentowani byli w tej grupie obywatele Federacji Rosyjskiej narodowości czeczeńskiej, obywatele Gruzji i Armenii¹²⁸.

1.1. Legalizacja pobytu

Warunki wjazdu i pobytu cudzoziemców - obywateli Państw Trzecich na terytorium Polski reguluje ustawa o cudzoziemcach¹²⁹ (dalej: u.c.). Zgodnie z jej zapisami, cudzoziemiec może przebywać w Polsce przez okres powyżej 3 miesięcy na podstawie następujących tytułów pobytowych: zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenia na osiedlenie oraz zezwolenia na pobyt długoterminowego rezydenta WE. Zezwolenie na zamieszkanie na okres do 2 lat (art. 53–53a u.c.) może zostać udzielone cudzoziemcowi, który zamierza w Polsce m.in. podjąć pracę, studiować, uczęszczać do szkoły bądź prowadzić badania naukowe.

Zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE, które jest zezwoleniem bezterminowym, otrzymać może cudzoziemiec przebywający w Polsce legalnie i nieprzerwanie od co najmniej 5 lat (art. 65 u.c.) Prawo pobytu stałego w postaci zezwolenia na osiedlenie się może natomiast uzyskać cudzoziemiec, który pozostaje w związku małżeńskim, zawartym z obywatelem polskim, co najmniej 3 lata (art. 64 ust. 1 u.c.) lub który wykaże, że ma polskie pochodzenie (art. 52 ust. 5 Konstytucji RP).

Uzyskanie większości zezwoleń na pobyt w Polsce wymaga wykazania, że cudzoziemiec posiada tytuł prawny do lokalu mieszkalnego na terytorium Polski oraz stabilne i regularne źródło dochodu bądź środki finansowe wystarczające do zapewnienia mu utrzymania na poziomie wykluczającym korzystanie z pomocy społecznej (art. 53b u.c.).

Co do zasady obywatele państw trzecich przebywający na terytorium Polski mogą podjąć pracę jedynie po uzyskaniu zezwolenia na pracę bądź – w przypadku obywateli niektórych państw – na podstawie złożonego przez pracodawcę oświadczenia o zamiarze powierzenia cudzoziemcowi pracy. Zezwolenie na pracę, związane ściśle z osobą konkretnego pracodawcy, jest wydawane na podstawie art. 88–88k ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹³⁰. Poza kilkoma ustawowo wyłączonymi przypadkami, do wydania zezwolenia konieczne jest uzyskanie przez organ udzielający zezwolenia informacji starosty właściwego ze względu na siedzibę lub miejsce zamieszkania podmiotu powierzającego wykonywanie pracy cudzoziemcowi o braku możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych pracodawcy, wykorzystując rejestry

¹²⁷ Dane statystyczne Szefa Urzędu ds. Cudzoziemców, <http://www.udsc.gov.pl/Statystyki,2010,1324.html>

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ Ustawa z dnia 23 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. Nr 128, poz. 1175 ze zm).

¹³⁰ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. Nr 99, poz. 1001 ze zm.).

bezrobotnych i poszukujących pracy, lub o negatywnym wyniku rekrutacji organizowanej dla pracodawcy (tzw. test rynku pracy).

Obywatele Białorusi, Gruzji, Mołdowy, Federacji Rosyjskiej i Ukrainy mogą pracować w Polsce w okresie 6 miesięcy w ciągu roku bez zezwolenia na pracę, a jedynie na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze powierzenia cudzoziemcowi pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹³¹ złożonego do właściwego urzędu pracy.

1.2. Legalizacja członków rodziny

Stosownie do art. 53 ust. 6 u.c., małżonek obywatela polskiego może uzyskać zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, nawet jeśli przebywa na terytorium Polski nielegalnie. Cudzoziemiec przebywający w Polsce na tej podstawie ma pełny dostęp do rynku pracy, bez potrzeby uzyskiwania zezwolenia na pracę. Po 2 latach nieprzerwanego pobytu na terytorium Polski na podstawie powyższego zezwolenia, cudzoziemiec, pozostający w związku małżeńskim zawartym z obywatelem polskim od co najmniej 3 lat, ma prawo ubiegać się o wydanie bezterminowego zezwolenia na osiedlenie (art. 64 ust. 1 pkt 2 u.c.).

Cudzoziemiec pozostający w związku małżeńskim uznawanym przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej z cudzoziemcem przebywającym w Polsce legalnie od co najmniej 2 lat na podstawie zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony¹³² ma prawo uzyskać zezwolenie na zamieszkanie w Polsce przez czas oznaczony, jeśli przybywa do Polski lub przebywa na terytorium RP w celu połączenia z rodziną (art. 53 ust. 1 pkt 7 u.c.). Powyższa grupa migrantów nie może skorzystać z prawa do uzyskania zezwolenia na osiedlenie w trybie art. 64 u.c., a dodatkowo okres pobytu w Polsce na podstawie zezwolenia z art. 53 ust. 1 pkt 7 nie wlicza się do pięcioletniego okresu wymaganego w celu uzyskania zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE z art. 65 u.c.

1.3. Ochrona międzynarodowa

Zasady udzielania ochrony międzynarodowej reguluje ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹³³ (dalej: u.c.o.). Nie odbiegają one od uregulowań Konwencji Genewskiej, tj. cudzoziemcowi nadaje się status uchodźcy, jeżeli na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do

¹³¹ Rozporządzenie MPiPS z dnia 20 lipca 2011 r. w sprawie przypadków, w których powierzenie wykonania pracy cudzoziemcowi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest dopuszczalne bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (Dz. U. 2011, Nr 155, poz. 919).

¹³² Członek rodziny powinien przebywać w Polsce na podstawie jednego z następujących tytułów pobytowych (art. 54 u.c.):

- 1) zezwolenia na osiedlenie się;
- 2) zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE;
- 3) statusu uchodźcy;
- 4) w związku z udzieleniem ochrony uzupełniającej;
- 5) co najmniej 2 lata na podstawie zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony, w tym bezpośrednio przed złożeniem wniosku o udzielenie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony dla członka rodziny – na podstawie zezwolenia wydanego na okres pobytu nie krótszy niż rok;
- 6) na podstawie zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony wydawanych naukowcom prowadzącym badania w Polsce;
- 7) na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony w celu wykonywania pracy w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji.

¹³³ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 128, poz. 1176).

określonej grupy społecznej nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego kraju (art. 13 ust. 1 u.c.o.). Nie ma szczegółowych wytycznych dla polskich organów (Szef Urzędu ds. Cudzoziemców oraz Rada ds. Uchodźców), które uwzględniłyby kontekst płci przy ocenie wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej, tym samym każdy wniosek jest rozpatrywany z uwzględnieniem wszystkich okoliczności indywidualnej sprawy.

Cudzoziemcowi, który nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy, udziela się ochrony uzupełniającej w przypadku, gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy przez orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie, poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego i gdy ze względu na to ryzyko cudzoziemiec ten nie może lub nie chce korzystać z ochrony kraju pochodzenia (art. 15 u.c.o.).

Osobom, które nie spełniają warunków uzyskania ochrony międzynarodowej, a których nie można mimo to wydaląc z terytorium Polski z przyczyn humanitarnych (m.in. gdy wydalenie naruszałoby prawo do życia rodzinnego w rozumieniu art. 8 EKPCz lub naruszałoby prawa dziecka określone w Konwencji o prawach dziecka¹³⁴) bądź faktycznych, udziela się zgody na pobyt tolerowany (art. 97 u.c.o.).

2. Przemoc w rodzinie i związku intymnym

Przyczyną, dla której polski ustawodawca nie wprowadził przepisów w szczególny sposób chroniących cudzoziemki przed przemocą – w tym przemocą popełnianą „w imię honoru” – jest prawdopodobnie niewielki odsetek migrantów przebywających w Polsce.

Regulacje chroniące kobiety (niezależnie od ich pochodzenia) dotknięte przemocą zarówno ze strony bliskiej osoby, jak i każdym innym rodzajem przemocy – w tym przemocy seksualnej – znajdują się w prawie karnym, tj. w Kodeksie karnym (dalej: k.k.)¹³⁵ oraz w Kodeksie postępowania karnego (dalej: k.p.k.)¹³⁶. Przepisy powyższych ustaw określają warunki, w których sprawca przemocy poniesie odpowiedzialność karną za popełnione czyny, oraz zawierają środki umożliwiające odizolowanie sprawcy od ofiary w celu zapobieżenia kolejnym aktom przemocy.

Politykę państwa wobec przemocy ze strony osób bliskich ma odzwierciedlać ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (dalej: u.p.p.r.)¹³⁷, w założeniach oparta na modelu austriackiej federalnej ustawy o ochronie przed przemocą (*Gewaltchutzgesetz*). Ustawa określa obowiązki władz publicznych w zakresie prewencji i monitorowania zjawiska przemocy oraz przyznaje osobom nią dotkniętym istotne uprawnienia w zakresie wsparcia, schronienia i ochrony przed kolejnymi atakami ze strony sprawcy. Na podstawie jej przepisów wdraża się procedurę tzw. Niebieskiej Karty – szczególne postępowanie interwencyjne w przypadkach przemocy w rodzinie. Ustawa przejawia interdyscyplinarne podejście do zjawiska przemocy w rodzinie realizowane poprzez ustanawianie na szczeblu gminnym zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w skład których mają wchodzić przedstawiciele wszystkich służb spotykają-

¹³⁴ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. 1991, Nr 120, poz. 526 oraz 2000, Nr 2, poz. 11).

¹³⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553).

¹³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).

¹³⁷ Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz. U. Nr 180, poz. 1493).

cych w swojej praktyce osoby dotknięte przemocą, czy też uchwalanie programów przeciwdziałania przemocy na szczeblu krajowym i wojewódzkim.

Osoba dotknięta przemocą może również uzyskać wsparcie z systemu pomocy społecznej, udzielane na podstawie przepisów ustawy o pomocy społecznej (dalej: u.p.s.)¹³⁸. Jednym z zadań pomocy społecznej jest bowiem wsparcie osób dotkniętych bądź zagrożonych przemocą w rodzinie, jak i osób znajdujących się w kryzysie.

2.1. Ochrona przed przemocą a status migracyjny

W zależności od statusu pobytowego migrantki na terytorium Polski jej ochrona przed przemocą może być słabsza niż ochrona przysługująca w podobnej sytuacji obywatelkom polskim. Jest tak np. w przypadku **świadczeń z pomocy społecznej**, które na mocy art. 5 u.p.s. przysługują jedynie ustawowo wymienionym kategoriom cudzoziemców przebywającym i mającym miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej:

- na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udzielonego w związku z posiadaniem zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej, udzielonego przez inne państwo członkowskie Unii Europejskiej (art. 53 ust. 1 pkt 13 u.c.), lub w związku z uzyskaniem w Rzeczypospolitej Polskiej statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej;
- mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członkom ich rodzin posiadającym prawo pobytu lub prawo stałego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Cudzoziemcy przebywający w Polsce na podstawie zezwolenia na zamieszkanie dla ofiar handlu ludźmi (art. 53 ust. 1 pkt 15 lub art. 53a ust. 2 pkt 4 u.c.) oraz zgody na pobyt tolerowany mają prawo jedynie do niektórych świadczeń z pomocy społecznej, tj. schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego. Pozostali cudzoziemcy, a więc migranci przebywający w Polsce na podstawie wiz bądź większości zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony wydawanych na podstawie art. 53–53a u.c., nie są uprawnieni do otrzymywania świadczeń z pomocy społecznej, a więc nie będą mogli uzyskać schronienia, np. w ośrodku interwencji kryzysowej (choć praktyka pokazuje, że w sytuacjach zagrożenia bezdomnością do ośrodków przyjmuje się na krótkie okresy także migrantki, którym uprawnienie do świadczeń nie przysługuje).

Za niejasny należy uznać sposób ustalenia zakresu podmiotowego **ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie**. Zgodnie z art. 1 u.p.p.r., ustawa normuje postępowanie wobec dwóch grup osób – z jednej strony osób dotkniętych przemocą, z drugiej – stosujących tę przemoc, czyli sprawców. W ten sposób, wydawałoby się, art. 1 określa bardzo szeroko zakres podmiotowy ustawy, wskazując odbiorców działań regulowanych przepisami ustawy¹³⁹. Zgodnie bowiem z § 21 ust. 1 rozporządzenia w sprawie zasad techniki prawodawczej (dalej: r.z.t.p.)¹⁴⁰, w przepisach ogólnych zamieszcza się określenie zakresu spraw

¹³⁸ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U. Nr 64, poz. 593 ze zm.).

¹³⁹ S. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Praktyczny komentarz* (2011).

¹⁴⁰ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. 5.07.2002).

regulowanych ustawą i podmiotów, których ona dotyczy, lub spraw i podmiotów wyłączonych spod jej regulacji. Dodatkowo w preambule ustawy ustawodawca podkreśla, że „przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej”, przed którymi to naruszeniami Polska na mocy zobowiązań międzynarodowych ma obowiązek chronić wszystkie osoby przebywające na jej terytorium. Stanowisko przeciwne do zaprezentowanego znajdujemy jednak w publikacjach rządowych, m.in. w uzasadnieniu wniosku Pełnomocniczki Rządu ds. Równego Traktowania o podpisanie Konwencji Rady Europy o Zapobieganiu i Zwalczaniu Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej, w którym stwierdza się, że skoro „ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, poza preambułą zawierającą odwołanie do obywateli, nie określa podmiotowego zakresu stosowania ustawy, w konsekwencji należy posłankowo zastosować odpowiednie postanowienia ustawy o pomocy społecznej”¹⁴¹. Cytowane stanowisko oznacza nie tylko ograniczenie kręgu beneficjentów świadczeń zapewnianych ustawą (jak np. dostęp do poradnictwa specjalistycznego czy schronienia), ale i uprawnień innego typu, jak prawo wystąpienia do sądu o zobowiązanie sprawcy przemocy do opuszczenia wspólnie zajmowanego lokalu czy objęcie procedurą Niebieskiej Karty. Nie ma racjonalnego uzasadnienia, dla którego niektórym kategoriom cudzoziemców miałyby na terytorium Polski nie przysługiwać ochrona przed przemocą – uznawaną za łamanie praw człowieka – zwłaszcza gdy nie miałyby ona rodzić po stronie państwa dodatkowych kosztów, jak w przypadku prawa żądania eksmisji agresywnego partnera. Nie wydaje się również racjonalne wnioskowanie o ograniczeniu niektórych zobowiązań finansowych państwa w stosunku do jednostek w drodze analogii – ustawodawca miał wszakże możliwość wprowadzenia do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy wyraźnego odesłania do art. 5 u.p.s., na mocy § 22 ust. 1 r.z.t.p., czego jednak nie uczynił. Zabieg legislacyjny polegający na dorozumianym ograniczeniu dostępu jednostek do świadczeń należałoby uznać za stojący w sprzeczności z § 6 r.z.t.p., który nakazuje przepisy ustawy redagować tak, aby dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy.

Dostęp do **bezpłatnych świadczeń zdrowotnych gwarantowanych przez publiczną służbę zdrowia**, w tym prawo do bezpłatnego zaświadczenia o przyczynie obrażeń osoby dotkniętej przemocą, mają jedynie cudzoziemcy podlegający ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia. Prawo nie czyni żadnych wyjątków dla ofiar przemocy w tym względzie. Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych¹⁴² określa, które kategorie cudzoziemców, mogą podlegać ubezpieczeniu zdrowotnemu. Są to:

- obywatele państw członkowskich Unii Europejskiej lub EFTA,
- obywatele państw trzecich, którzy przebywają na terytorium Polski na podstawie następujących uprawnień: wizy w celu wykonywania pracy, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony (z wyłączeniem zezwolenia udzielonego na podstawie art. 53a ust. 2 u.c., tj. w wyjątkowych przypadkach, gdy cudzoziemiec przebywa w Polsce bez prawa pobytu), zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zgody na pobyt tolerowany; lub
- osoby, które uzyskały w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy bądź ochronę uzupełniającą albo korzystające z ochrony czasowej na jej terytorium;

¹⁴¹ Tekst uzasadnienia: <http://bip.kprm.gov.pl/download/75/7476/Uzasadnienie.pdf>.

¹⁴² Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych z dnia 27 sierpnia 2004 r. (Dz. U. Nr 210, poz. 2135).

- obywatele państw innych niż należące do Unii Europejskiej lub EFTA, przebywający legalnie na terytorium innych niż Polska krajów członkowskich Unii Europejskiej lub EFTA.

Ubezpieczeniu podlegają również członkowie rodzin osób należących do powyższych grup. Cudzoziemcom nieubezpieczonym w Narodowym Funduszu Zdrowia przysługuje pomoc medyczna w zakresie niezbędnym dla ratowania życia lub zdrowia, w sytuacjach nagłych wypadków czy ostrych chorób¹⁴³.

2.2. Prawnkarne aspekty przemocy w rodzinie i związku intymnym

Karalność czynów zabronionych powiązanych ze zjawiskiem przemocy w rodzinie uregulowana jest w Kodeksie karnym. Przemoc w rodzinie wyczerpuje znamiona co najmniej kilku przestępstw. Jeśli ma charakter ciągły, może przyjąć kwalifikację z art. 207 Kodeksu karnego (znęcanie się nad rodziną), który obejmuje zarówno znęcanie się fizyczne, jak i psychiczne. Kodeks penalizuje działanie sprawcy polegające na „znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą¹⁴⁴ lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny”. Czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Istota tego czynu została zawarta w czasownikowym znamieniu „znęca się”, które jest pojęciem szerokim i niedookreślonym i może obejmować różne sposoby zachowania się sprawcy. Tym samym katalog tych zachowań jest otwarty¹⁴⁵. Sąd Najwyższy zdefiniował znamie „znęcania się” jako „działanie albo zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwych cierpień moralnych (psychicznych), powtarzających się albo jednorazowych, lecz intensywnych i rozciągniętych w czasie”¹⁴⁶. Karalne będzie zachowanie złożone z jedno- lub wielorodzajowych pojedynczych czynności naruszających różne dobra i systematycznie powtarzających się¹⁴⁷, choć w wyjątkowej sytuacji może wystarczyć jednorazowe zachowanie odznaczające się znaczną intensywnością w zadawaniu dolegliwości psychicznych lub fizycznych¹⁴⁸. Znęcanie się opiera się głównie na zachowaniach zabronionych. Ze względu jednak na specyficzny charakter tego czynu, może obejmować również zachowania oceniane pojedynczo jako legalne, które jednak z powodu nacechowania złośliwością i chęcią upokorzenia ofiary, mających doprowadzić do jej dodatkowych cierpień psychicznych, nabierają walorów znęcania się (np. głośne słuchanie muzyki, wyłączenie ciepłej wody czy przestawianie rzeczy osobistych należących do drugiej osoby)¹⁴⁹.

Interesujące jest, że katalog pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się jest nieco węższy niż zakreślony ustawą o przeciwdziałaniu w rodzinie katalog „osób dotkniętych przemocą”. Obejmuje bowiem tylko osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., a więc małżonka, wstępnego, zstępnego, rodzeństwo, powinowatych w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej

¹⁴³ Zagadnienie dostępu cudzoziemców do opieki medycznej zostało szczegółowo omówione w: *Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus red. (2011), <http://interwencjaprawna.pl/docs/poza-systemem.pdf>.

¹⁴⁴ Katalog osób najbliższych jest określony ustawowo i obejmuje: małżonka, wstępnego, zstępnego, rodzeństwo, powinowatych w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osobę pozostającą we wspólnym pożyciu (art. 115 § 11 k.k.).

¹⁴⁵ J.D. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, Państwo i Prawo (2008).

¹⁴⁶ Wyrok SN z 8 lutego 1982 r., II KR 5/82, OSNPG 1982, Nr 8, poz. 114; wyr. SN z 24.10.2000 r., WA 37/00, Legalis.

¹⁴⁷ Wyrok SN z 24 października 2000 r., WA 37/00, Legalis; post. SN z 11.12.2003 r., IV K.K. 49/03, KZS 2004, Nr 8, poz. 23.

¹⁴⁸ Wyrok z 27 lutego 2002 r., II K.K.N 17/00, OSNKW 2002, Nr 7–8, poz. 55.

¹⁴⁹ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz* (2012).

małżonka, a także osobę pozostającą we wspólnym pożyciu, nie uwzględniając osób wspólnie gospodarujących lub zamieszkujących razem ze sprawcą, o ile we wspólnym pożyciu nie pozostają.

Jeśli sprawca znęca się nad swoją ofiarą ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Jeśli natomiast pokrzywdzony na skutek znęcania się targnął się na swoje życie, sprawca – o ile taki skutek mógł co najmniej przewidzieć – podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.

W obrębie przestępstwa znęcania się może się znaleźć wiele innych czynów zabronionych przez prawo. Jeżeli poszczególne fragmenty działalności polegającej na znęcaniu się wyczerpują znamiona przestępstw zagrożonych karą łagodniejszą od przewidzianej za znęcanie albo nawet karą taką samą – nie stosuje się w tym przypadku przepisów o kumulatywnej kwalifikacji prawnej (tym samym skazuje się sprawcę tylko za przestępstwo znęcania się), ponieważ zachodzi tu jedynie pozorny zbieg przepisów ustawy. Jeżeli natomiast co najmniej jeden z elementów działania polegającego na znęcaniu się przybrał formę przestępstwa zagrożonego karą surowszą niż określona w art. 207 k.k., wówczas zasadne jest skazanie sprawcy zarówno za znęcanie się, jak i za to przestępstwo¹⁵⁰.

Inne czyny zabronione popełniane przez sprawców przemocy mogą zostać zakwalifikowane jako przestępstwo z następujących artykułów ustawy: spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 k.k.), spowodowanie średniego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 § 1 k.k.), spowodowanie lekkiego uszczerbku na zdrowiu trwającego poniżej 7 dni (art. 157 § 2 k.k.), uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu (art. 157a k.k.), pozbawienie wolności (art. 189 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.), zmuszanie (art. 191 k.k.), uporczywe nękanie (art. 190a k.k.), zgwałcenie (art. 197 k.k.), doprowadzenie do obcowania płciowego przez wykorzystanie bezradności lub upośledzenia (art. 198 k.k.), doprowadzenie do obcowania płciowego przez wykorzystanie stosunku zależności (art. 199 k.k.) czy naruszenie nieetykalności cielesnej (art. 217 k.k.).

Stosunkowo niedawno wprowadzonym do polskiego prawa karnego¹⁵¹ przestępstwem jest uporczywe nękanie (*stalking*), przez które należy rozumieć wielokrotne, powtarzające się prześladowanie, wyrażające się w podejmowaniu różnych naprzykrzających się czynności, których celem jest udręczenie, utraπienie, dokuczenie lub niepokozenie pokrzywdzonego albo jego osoby najbliższej. Warunkiem uznania nękania za przestępstwo jest, by zachowanie sprawcy wzbudzało u pokrzywdzonego uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie naruszało jego prywatność. Mogą to być zachowania zarówno legalne, jeśli oceniać je pojedynczo, polegające np. na wysyłaniu esemesów, telefonowaniu, nachodzeniu w różnych miejscach, jak również nielegalne, wyrażające się np. w groźeniu, włamywaniu się do mieszkania ofiary w celu pozostawienia wiadomości lub innych przedmiotów. Ze względu na charakter dobra chronionego, czynności podejmowane przez sprawcę nie mogą przybrać postaci bezpośredniego zamachu fizycznego, tj. na zdrowie, życie lub nieetykalność osobistą pokrzywdzonego lub jego osoby najbliższej. Mogą zawierać się natomiast w bezprawnym postępowaniu z rzeczą będącą własnością ofiary bądź atakować jego cześć lub dobre imię¹⁵². Takie przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności do 3 lat.

Większość wyżej wymienionych przestępstw jest ścigana z urzędu. Jeśli przemoc jest aktem jednorazowym, możliwe jest, że ściganie takiego przestępstwa będzie następowało wyłącznie na wniosek po-

¹⁵⁰ Na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów: wyrok SN z 25.3.1975 r., IV KR 16/75, Pal. 1977, Nr 7.

¹⁵¹ Art. 190a dodany ustawą z dnia 25.02.2011 r. (Dz. U. Nr 72, poz. 381), która weszła w życie 6.06.2011 r.

¹⁵² A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*

krzywdzonej. Jest tak w przypadku przestępstwa zgwałcenia, doprowadzenia do obcowania płciowego przez nadużycie zależności oraz wykorzystanie bezradności bądź upośledzenia (o ile stan ofiary nie jest wynikiem trwałych zaburzeń psychicznych), nieumyślnego spowodowania średniego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 § 3 k.k.), jak i (umyślnego lub nieumyślnego) spowodowania lekkiego uszczerbku na zdrowiu trwającego poniżej 7 dni (art. 157 § 2 k.k.). Ściganie na wniosek pokrzywdzonego oznacza, że oskarżyciel publiczny nie podejmuje ścigania bądź wykonuje tylko czynności niecierpiące zwłoki, dopóki nie uzyska od pokrzywdzonego złożonego na piśmie bądź do protokołu wniosku o ściganie sprawcy przestępstwa. Po złożeniu wniosku postępowanie toczy się z urzędu. Co do zasady wniosek o ściganie może być cofnięty w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora, a w postępowaniu sądowym – za zgodą sądu, do rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej (art. 12 § 3 k.p.k.). Nie można jednak cofnąć wniosku o ściganie, gdy dotyczy przestępstwa zgwałcenia.

Natomiast w przypadku przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.), do którego dochodzi, gdy sprawca uderza ofiarę bądź w inny sposób narusza jej nietykalność cielesną, pokrzywdzony musi sam wnieść do sądu prywatny akt oskarżenia i popierać go przed sądem, aż do uzyskania skazania.

W przypadku przestępstw ściganych z urzędu do wszczęcia ścigania powinien wystarczyć fakt powiadomienia policji przez organizację pozarządową lub sąsiada. Ustawodawca w art. 304 § 1 k.p.k. nakłada na każdego, kto dowiedział się o popełnieniu przestępstwa, społeczny obowiązek zawiadomienia o tym prokuratora lub policji. Natomiast instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swoją działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa, są do tego prawnie zobowiązane (art. 304 § 2 k.p.k.). Stosownie do zapisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, osoby, które w związku z wykonywaniem obowiązków zawodowych powezmą podejrzenie, że na tle przemocy doszło do popełnienia przestępstwa ściganego z urzędu, mają obowiązek złożenia zawiadomienia o tym policji lub prokuratorowi (art. 12 p.p.r.).

2.3. Szczególne uprawnienia osoby dotkniętej przemocą

2.3.1. Uprawnienia w postępowaniu karnym

Przestępstwa przemocy w rodzinie wymagają, by ofiara uzyskała dodatkowe wsparcie w toku postępowania karnego, z uwagi na bliski stosunek łączący ofiarę ze sprawcą. W polskiej procedurze karnej kobiecie pokrzywdzonej przestępstwem przemocy przysługują m.in. następujące uprawnienia:

- prawo do żądania natychmiastowej interwencji policji w postaci zatrzymania sprawcy przemocy (art. 244 § 1a i 1b k.p.k.) – policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi. W przypadku gdy do przemocy doszło przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, policja ma obowiązek sprawcę zatrzymać;
- prawo do objęcia procedurą Niebieskiej Karty (patrz niżej);
- prawo do złożenia zawiadomienia o przestępstwie i żądania ścigania sprawcy (art. 304 i 305 k.p.k.);
- prawo do otrzymania informacji o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania stosowanego względem sprawcy na inny środek zapobiegawczy (art. 253 § 3 k.p.k.);

- prawo do informacji o prawach i obowiązkach w postępowaniu karnym (§ 167 ust. 1 regulaminu wewnętrznego prokuratury¹⁵³, art. 16 k.p.k.);
- prawo do ustanowienia pełnomocnika – adwokata lub radcy prawnego (art. 87 k.p.k.);
- prawo do złożenia zeznań przed sądem pod nieobecność oskarżonego, jeśli jego obecność mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonej (art. 390 § 2 k.p.k.).

Kodeks postępowania karnego nie przyznaje pokrzywdzonemu prawa do bezpłatnej pomocy tłumacza w takim stopniu, jak czyni to w art. 72 k.p.k. w odniesieniu do oskarżonego, który ma prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza w trakcie czynności z jego udziałem oraz otrzymania przetłumaczonych na język dla niego zrozumiałych istotnych orzeczeń zapadłych w toku postępowania. Prawo pokrzywdzonego do pomocy tłumacza w trakcie procedury karnej regulują następujące przepisy:

- § 167 ust. 2 regulaminu wewnętrznego prokuratury – prawo do pomocy tłumacza w czynnościach z udziałem pokrzywdzonego w toku postępowania przygotowawczego;
- art. 5 § 2 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁵⁴ gwarantujący każdej osobie występującej przed sądem bezpłatną pomoc tłumacza;
- art. 204 k.p.k. – prawo do pomocy tłumacza w trakcie przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie.

Należy uznać, że wskazane przepisy, choć różnej rangi, regulują *de facto* te same uprawnienia pokrzywdzonego – do złożenia zeznań, uczestnictwa w eksperymencie czy okazania z udziałem tłumacza. Nie gwarantują jednak pokrzywdzonemu pomocy tłumacza w toku całego procesu, a więc w trakcie przesłuchania innych osób, przeprowadzania pozostałych (innych niż eksperyment czy okazanie) dowodów, ogłaszania orzeczeń, pouczenia uczestników o ich prawach, obowiązkach, możliwości zaskarżenia orzeczeń, itd. Nie przewidują również doręczania pokrzywdzonemu orzeczeń zapadłych w sprawie wraz z tłumaczeniem.

2.3.2. Procedura Niebieskiej Karty

Skuteczność walki ze zjawiskiem przemocy w rodzinie zależy w dużym stopniu od działań podjętych przez przybyłych na wezwanie funkcjonariuszy policji. Od 1998 roku obowiązuje w Polsce procedura interwencji wobec rodziny dotkniętej przemocą, na którą składa się odpowiednia dokumentacja i określony sposób prowadzenia postępowania w przypadku stwierdzenia bądź podejrzenia występowania przemocy. Regulowana najnowszym rozporządzeniem Rady Ministrów z 2011 roku (dalej: rozp. „NK”)¹⁵⁵ tzw. procedura Niebieskiej Karty od 2004 roku Obowiązuje, oprócz funkcjonariuszy policji, również pracowników pomocy społecznej, natomiast od 2010 roku także pracowników gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, pracowników oświaty i ochrony zdrowia. Podejmowanie interwencji w ramach procedury Niebieskiej Karty nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie (art. 9d u.p.p.r.). Procedura obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez zobowiązane podmioty w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Jej wszczęcie następuje przez wypełnienie formularza Niebieska Karta w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podej-

¹⁵³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz. U. Nr 7, poz. 39 ze zm.)

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.)

¹⁵⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury Niebieskiej Karty oraz wzorów formularzy Niebieska Karta (Dz. U. 2011, Nr 209, poz. 1245).

zenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.

Wszystkie podmioty zobowiązane do wszczęcia procedury współdziałają na poziomie gminy poprzez swoich przedstawicieli wchodzących w skład gminnego zespołu interdyscyplinarnego, któremu przekazują informacje o podjętych w ramach procedury Niebieskiej Karty działaniach. Każda ze służb ma w swoich zapisach ustawowych możliwość i obowiązek korzystania z pomocy innych osób, instytucji i organizacji – jest to przykład coraz popularniejszego w krajach europejskich systemowego, interdyscyplinarnego podejścia do problemu przemocy w rodzinie.

Na procedurę składają się działania interwencyjne, w trakcie których pracownik każdej ze służb wymienionych w rozporządzeniu w przypadku zetknięcia z osobą, co do której zachodzi podejrzenie, że jest ofiarą przemocy, niezwłocznie udziela jej pomocy w ramach swoich kompetencji, w razie potrzeby zawiadamiając lub wzywając na miejsce zdarzenia inne służby, oraz wypełnia formularz Niebieskiej Karty. Następnie niezwłocznie przekazuje dokumentację, nie później niż w ciągu 3 dni, gminnemu zespołowi interdyscyplinarnemu, który na posiedzeniu z udziałem osoby dotkniętej przemocą bądź pod jej nieobecność, wdraża drugi etap procedury, tj. długofalowe działania oparte na indywidualnym planie pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, a także dla jej rodziny – w celu poprawy jej sytuacji życiowej.

Wszczęcie procedury Niebieskiej Karty nawet przez funkcjonariusza policji nie jest równoznaczne z postawieniem sprawcy zarzutu popełnienia przestępstwa. Jeśli jednak interwencji dokonuje się w związku z zachowaniem sprawcy wypełniającym znamiona przestępstwa ściganego z urzędu, jej skutkiem powinno być wszczęcie postępowania karnego.

Wszystkie czynności podejmowane w ramach procedury Niebieskiej Karty powinny być dokumentowane. W przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa, dokumentacja jest przekazywana organom właściwym do prowadzenia postępowania przygotowawczego.

Osoba objęta procedurą Niebieskiej Karty ma prawo do:

- bezpieczeństwa osobistego (§ 3 rozp. „NK”);
- rozmowy w funkcjonariuszami dokonującymi interwencji w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności oraz zapewniających jej bezpieczeństwo (§ 4 rozp. „NK”);
- udziału w posiedzeniu zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej zwołanego w jej sprawie (§ 8 pkt 2 rozp. „NK”);
- kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie, formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc, a także o możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę jej sytuacji (§ 11 pkt 2 rozp. „NK”.);
- schronienia w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie (§ 11 pkt 4 rozp. „NK”.);
- niezwłocznego dostępu do pomocy medycznej, jeśli wymaga tego jej stan zdrowia (§ 11 pkt 3 rozp. „NK”);
- opracowanego przez zespół interdyscyplinarny indywidualnego planu pomocy, zawierającego propozycje działań pomocowych (§ 16 ust. 1 pkt 4 rozp. „NK”);

- systematycznych wizyt funkcjonariusza policji (dzielnicowego) w celu sprawdzenia stanu bezpieczeństwa osoby dotkniętej przemocą (§ 13 pkt 6 rozp. „NK”).

2.3.3. Prawo do otrzymania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego

Osoba dotknięta przemocą ma prawo do bezpłatnego badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie (art. 3 ust. 1 pkt 5 u.p.p.r.). W uzasadnieniu do nowelizacji ustawy wprowadzającej ten zapis podniesiono, że konieczność wprowadzenia tego przepisu wynika z tego, że choć „możliwość wykonania takich badań jest już uregulowana w ustawie o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, to jednak w świadomości ofiar pokutuje pogląd, jakoby tylko obdukcja sądowa, która jest kosztowna, była tylko i wyłącznie właściwym materiałem dowodowym. [...] Przepis ten ma po pierwsze wskazać służbie zdrowia konieczność wydawania takich zaświadczeń, a po drugie zmienić świadomość ofiar”¹⁵⁶. Tym samym bezpłatne badanie ma zastąpić niejako obdukcję przeprowadzaną bezpłatnie jedynie na zlecenie prokuratury albo sądu, w związku z postępowaniem prowadzonym na podstawie odrębnych ustaw (art. 16 ust. 2 o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych). Moc dowodowa zaświadczenia może być jednak różnie oceniana, biorąc pod uwagę to, że do przeprowadzenia tego rodzaju badania uprawniony jest lekarz pierwszego kontaktu (wystawiający zaświadczenie lekarskie), którego kompetencje w przypadku jednorazowego pobieżnego badania w zakresie ustalenia przyczyn rozstroju zdrowia mogą być kwestionowane.

2.4. Izolacja sprawcy od ofiary przemocy

2.4.1. Nakaz opuszczenia przez oskarżonego lokalu mieszkalnego jako środek zapobiegawczy

Ustawodawca w Kodeksie postępowania karnego przewidział możliwość izolacji sprawcy od jego ofiary, jednak pod warunkiem, że przeciwko sprawcy zostanie wszczęte postępowanie karne. W celu odizolowania sprawcy na czas trwania postępowania, można zastosować wobec oskarżonego¹⁵⁷ środek zapobiegawczy w postaci nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego (art. 257a k.p.k.). Przesłankami stosowania środka są: duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie z nim zamieszkującej oraz uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, w szczególności jeśli groził popełnieniem takiego przestępstwa. Orzeczenie nakazu opuszczenia lokalu jest niezależne od kwestii zameldowania w lokalu, a nawet własności nieruchomości czy ograniczonych praw rzeczowych na niej. Istotna jest wyłącznie sytuacja faktyczna, a więc fakt prowadzenia w miarę stałego gospodarstwa domowego w lokalu¹⁵⁸. O zastosowaniu środka w postępowaniu przygotowawczym decyduje prokurator na wniosek policji lub z urzędu, a w postępowaniu sądowym sąd właściwy do rozpoznania sprawy. Środek stosuje się na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli nie ustały przesłanki jego stosowania, sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora, może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące. Na wniosek oskarżonego w postanowieniu można wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe (np. schro-

¹⁵⁶ Druk Sejmowy nr 1698 z dnia 12.02.2009 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/1698>.

¹⁵⁷ Przepisy dotyczące oskarżonego stosuje się także do podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym (art. 71 § 3 k.p.k.).

¹⁵⁸ C. Kąkol, *Nakaz opuszczania lokalu*, Rzeczpospolita (2011).

niska dla bezdomnych), pod warunkiem że nie będą to placówki pobytu ofiar przemocy w rodzinie (art. 275a § 5 k.p.k.).

Jeśli sprawca został zatrzymany w trakcie interwencji policji na podstawie art. 244 § 1a lub 1b k.p.k. (tj. ze względu na uzasadnione przypuszczenie, że popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby), policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, występuje z wnioskiem do prokuratora o wydanie nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego, jeśli zachodzą przesłanki do jego wydania. Wniosek powinien być rozpoznany przed upływem 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Tym samym płynne zastosowanie przez organy ścigania przepisów art. 244 § 1a lub 1b wraz z art. 275a k.p.k. pozwala na odizolowanie sprawcy od ofiary już od chwili interwencji policyjnej na 3 miesiące, bez konieczności działania ofiary przemocy w tym zakresie i bez ponoszenia przez nią dodatkowych kosztów.

Jakkolwiek przedstawione powyżej przepisy zdają się zapewniać dość skuteczną ochronę ofiary przed sprawcą przemocy, jednak dane statystyczne ze stosowania środka w postaci nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego w postępowaniu przygotowawczym dotychczas wskazują na dość rzadkie stosowanie tego środka przez prokuratorów. Dla przykładu: w 2011 roku za przestępstwo znęcania się nad członkiem rodziny (art. 207 § 1 kk) skazano 13 588 osób, jednak tylko w 849 przypadkach zanim doszło do wydania wyroku, podejrzany był zmuszony opuścić zajmowany wraz z pokrzywdzonym lokal mieszkalny¹⁵⁹.

2.4.2. Nakaz opuszczenia lokalu jako obowiązek w ramach dozoru policyjnego

Jeśli zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania¹⁶⁰ wobec sprawcy oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, można wobec oskarżonego zastosować – zamiast owego najbardziej rygorystycznego środka izolacyjnego – dozór policyjny, pod warunkiem, że oskarżony opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu (art. 275 § 3 k.p.k.). Dozór policyjny polega co do zasady na wypełnianiu obowiązku określonego w postanowieniu o jego zastosowaniu. Wraz z obowiązkiem opuszczenia lokalu mieszkalnego można również orzec o zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym lub z innymi osobami, a także nałożyć na oskarżonego inne obowiązki czy zakazy, jak np.: zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu, zakaz przebywania w określonym miejscu, nakaz stawiania się w jednostce policji w określonych odstępach czasu, lub nałożyć na oskarżonego inne ograniczenia jego praw czy wolności. Dozór nie jest ograniczony terminami, a zatem trwa do chwili uchylecia postanowienia o jego zastosowaniu, ewentualnie do chwili rozpoczęcia wykonywania kary lub prawomocnego zakończenia postępowania w sprawie, jeśli do skazania nie doszło.

¹⁵⁹ *Sprawozdanie z realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie mieszczących się w kompetencjach Ministerstwa Sprawiedliwości od 1 stycznia 2011 roku do 31 grudnia 2011 roku*, Ministerstwo Sprawiedliwości – Departament Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (2012)

¹⁶⁰ Tj. gdy stosowana przez sprawcę przemoc przybrała formę jednego z ciężkich przestępstw, np. znęcania się ze szczególnym okrucieństwem, pobicia, którego skutkiem był ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby pokrzywdzonej, czy zgwałcenia, a ponadto życiu lub zdrowiu pokrzywdzonej grozi niebezpieczeństwo ze strony oskarżonego, np. gdy sprawca przemocy groził pokrzywdzonej pobiciem, a jednocześnie zachodzi niebezpieczeństwo, że oskarżony będzie próbował zastraszyć osobę pokrzywdzoną, by wycofała wcześniejsze obciążające go zeznania.

Jeśli oskarżony nie wypełnia warunków dozoru, policja niezwłocznie informuje o tym prokuratora bądź sąd, w zależności od tego, na jakim etapie jest postępowanie. W takim przypadku można zaostriżyć warunki dozoru bądź zastosować ostrzejszy środek zapobiegawczy, np. tymczasowe aresztowanie. Dla wzmocnienia skuteczności tego środka zapobiegawczego, można go uzupełnić orzeczeniem dodatkowych wolnościowych środków zapobiegawczych, np. poręczeniem osobistym czy majątkowym.

2.4.3. Nakaz opuszczenia lokalu jako środek karny

Jeśli w wyniku przeprowadzonego postępowania karnego doszło do skazania sprawcy za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej, albo za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego¹⁶¹ lub inne przestępstwo przeciwko wolności¹⁶², sąd – bez względu na orzeczony wymiar kary – może, a w niektórych sytuacjach jest zobowiązany, orzec względem skazanego środek karny w postaci nakazania opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.). Obowiązek orzeczenia środka zachodzi w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego.

Środek może zostać orzeczony na okres od roku do 10 lat. Sąd może orzec nakaz opuszczenia lokalu nawet wówczas, gdy lokal jest własnością sprawcy. Nakaz opuszczenia lokalu nie pozbawia sprawcy przemocy jego własności. Uniemożliwia tylko czasowo faktyczne z niego korzystanie.

Przy spełnieniu tych samych przesłanek, w zależności od potrzeby ochrony pokrzywdzonego, może zostać orzeczony środek karny polegający na obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.). Orzekając zakaz zbliżania się do określonych osób, sąd wskazuje odległość od osób chronionych, którą skazany jest zobowiązany zachować. Powyższe obowiązki bądź zakazy można orzec na okres od roku do 15 lat.

2.4.4. Nakaz opuszczenia lokalu jako środek probacyjny

Jeśli sprawca przestępstwa został skazany, jednak wykonanie orzeczonej kary zostało warunkowo zawieszony¹⁶³, sąd może zobowiązać skazanego do opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, powstrzymania się od kontaktowania się z nim, a także do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy (art. 72 k.k.). Jeśli skazany nie wypełnia określonych przez sąd obowiązków, może zostać mu postawiony zarzut popełnienia przestępstwa z art. 244 k.k. – naruszenia zakazu sądowego. Czyn podlega karze do 3 lat pozbawienia wolności.

¹⁶¹ M.in.: przestępstwo zgwałcenia małoletniego (art. 197§ 3 pkt 2 k.k.), obcowania płciowego z małoletnim (art. 200 k.k.), nawiązania zakazanego kontaktu z małoletnim (art. 200a k.k.), prezentowania małoletniemu treści pornograficznych (art. 202 § 2 k.k.).

¹⁶² Rozdział XXIII Kodeksu karnego: m.in: pozbawienie wolności (art. 189 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.) uporczywe nękanie (art. 190 a k.k.).

¹⁶³ Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny, jeżeli jest to wystarczające do osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa (art. 69 k.k.).

2.4.5. Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego w postępowaniu cywilnym

Osoba dotknięta przemocą może również samodzielnie, w postępowaniu cywilnym – niezależnym od procedury karnej – wnioskować, aby sąd zobowiązał sprawcę przemocy do opuszczenia mieszkania, w którym wspólnie zamieszkują (art. 11a u.p.p.r.). Warunkiem wydania postanowienia jest wykazanie przez wnioskodawcę, że członek rodziny swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie w lokalu. Wydanie postanowienia następuje w cywilnym postępowaniu nieprocesowym, po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia. Środek ten ma charakter tymczasowy – postanowienie może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności. Na treść postanowienia nie ma wpływu tytuł prawny do lokalu wnioskodawcy – sprawca przemocy może zostać eksmitowany z lokalu będącego jego wyłączną własnością, o ile jest to mieszkanie wspólnie zamieszkiwane przez sprawcę i osobę dotkniętą przemocą.

Egzekucja postanowienia wydanego na mocy art. 11a u.p.p.r. odbywa się na podstawie przepisów o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika (art. 1046 § 4–11 Kodeksu postępowania cywilnego, dalej: k.p.c.). Oznacza to, że komornik może na wniosek osoby dotkniętej przemocą usunąć sprawcę z lokalu do noclegowni, schroniska lub innej placówki zapewniającej miejsca noclegowe, wskazanej na wniosek komornika przez gminę właściwą ze względu na miejsce położenia lokalu podlegającego opróżnieniu (art. 1046 § 5¹ k.p.c.¹⁶⁴).

2.4.6. Nakaz opuszczenia lokalu w wyroku rozwodowym

W przypadku gdy małżonkowie zajmują wspólne mieszkanie, sąd w wyroku rozwodowym orzeka także o sposobie korzystania z tego mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków. W wypadkach wyjątkowych, gdy jeden z małżonków swym rażąco nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie, sąd może nakazać jego eksmisję na żądanie drugiego małżonka (art. 58 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, dalej: k.r.o.). Małżonek w procesie rozwodowym może żądać orzeczenia eksmisji drugiego z małżonków z mieszkania, które jest przedmiotem prawa przysługującego wspólnie obojgu małżonkom (np. wspólność majątkowa małżeńska, wspólny najem mieszkania). Tym samym nie jest możliwe orzeczenie eksmisji z mieszkania będącego wyłączną własnością sprawcy przemocy. Orzeczenie o eksmisji jednego małżonka nie zmienia stosunków własnościowych dotyczących mieszkania, jednak może mieć następnie wpływ na sposób podziału majątku po ustaniu wspólności majątkowej.

2.5. Instrumenty polityki antyprzemocowej

2.5.1. Gminny zespół interdyscyplinarny

Jest to podstawowy instrument, za pomocą którego gmina podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinach, w których zidentyfikowano ten problem (art. 9a u.p.p.r.). W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorzy sądowi wykonujący swoje zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych. Posiedzenia zespołu interdyscyplinarnego odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej niż raz

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964, Nr 43, poz. 296).

na trzy miesiące; przewodniczący zespołu jest wybierany na pierwszym posiedzeniu zespołu spośród jego członków. Zespół interdyscyplinarny działa na podstawie porozumień zawartych między wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta i podmiotami wchodzącymi w jego skład. Obsługę organizacyjno-techniczną zespołu interdyscyplinarnego zapewnia ośrodek pomocy społecznej. W celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach zespół może tworzyć grupy robocze.

Stosownie do art. 9b ust. 2 u.p.p.r., zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów mających kontakt z osobami dotkniętymi przemocą, w szczególności przez:

- 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
- 2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
- 3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
- 4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
- 5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

Natomiast zadania grupy roboczej koncentrują się na przypadkach indywidualnych. Są to m.in.:

- 1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
- 2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy, oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
- 3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy, oraz efektów tych działań.

Zespół interdyscyplinarny realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

2.5.2. Programy Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Polska polityka antyprzemocowa podchodzi do zjawiska przemocy programowo – jej podstawą jest Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie¹⁶⁵ przyjęty przez Radę Ministrów, określający szczegółowe działania w zakresie: zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy, upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie.

Implementacja Programu jest zadaniem ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, który powołuje w tym celu w swoim urzędzie krajowego koordynatora realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu (art. 8 u.p.p.r.). Na szczeblu wojewódzkim wdrożenie programu koordynuje wojewódzki koordynator Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie powoływany przez wojewodę.

¹⁶⁵ Tekst KPPPR: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>.

Za monitorowanie wykonania Programu i jego efektywności odpowiedzialny jest – powoływany przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego jako organ opiniodawczo-doradczy – Zespół Monitorujący do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (art. 10a u.p.p.r.). Ponadto Rada Ministrów składa corocznie Sejmowi i Senatowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do dnia 30 września, sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Na szczeblu gminy i powiatu tworzy się gminne i powiatowe programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ich opracowanie należy do zadań własnych tych jednostek (art. 6 ust. 3 i 4 u.p.p.r.).

2.6. Schronienie i wsparcie dla ofiar przemocy

Zgodnie z art. 3. ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- interwencji kryzysowej i wsparcia;
- zapewnienia bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
- zapewnienia osobie, która nie ma tytułu prawnego do lokalu zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

Większość powyższych usług świadczy się w **specjalistycznych ośrodkach wsparcia dla ofiar przemocy** (dalej: SOW) funkcjonujących na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz wydanego na jej podstawie rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej określającego standardy świadczonych przez ośrodki usług oraz kwalifikacje ich pracowników¹⁶⁶. Do ośrodków tego typu można zgłaszać się bez skierowania, bez względu na właściwość wynikającą z miejsca zamieszkania. Ośrodek zapewnia osobom dotkniętym przemocą schronienie przez okres do 3 miesięcy z możliwością przedłużenia pobytu w wyjątkowych sytuacjach. Jedynym wymogiem jest wykazanie, że zgłaszająca się osoba jest dotknięta przemocą.

Ośrodek świadczy bardzo szeroki zakres usług:

– w zakresie interwencyjnym:

- 1) zapewnienie schronienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie oraz dzieciom pozostającym pod jej opieką,
- 2) ochronę osoby dotkniętej przemocą w rodzinie przed osobą stosującą przemoc w rodzinie,
- 3) udzielanie natychmiastowej pomocy psychologicznej i prawnej oraz zorganizowanie niezwłocznie dostępu do pomocy medycznej w przypadku, gdy wymaga tego stan zdrowia ofiary przemocy w rodzinie,

¹⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz. U. 2011, Nr 50, poz. 259).

4) rozpoznanie sytuacji ofiary przemocy w rodzinie i ocena ryzyka w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa ofiary lub jej dzieci pozostających pod jej opieką, a także udzielenie jej innej pomocy;

– w zakresie terapeutyczno-wspomagającym:

- 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
- 2) opracowanie indywidualnego planu pomocy ofierze przemocy w rodzinie uwzględniającego: potrzeby, cele, metody i czas pomocy,
- 3) udzielanie poradnictwa: medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego,
- 4) prowadzenie grup wsparcia lub grup terapeutycznych dla ofiar przemocy w rodzinie,
- 5) prowadzenie terapii indywidualnej ukierunkowanej na wsparcie ofiary przemocy w rodzinie oraz nabycie umiejętności ochrony przed osobą stosującą przemoc w rodzinie,
- 6) zapewnienie dostępu do pomocy medycznej,
- 7) ocenę sytuacji dzieci na podstawie przeprowadzonego w rodzinie rodzinnego wywiadu środowiskowego i udzielanie im wsparcia lub pomocy psychologicznej oraz specjalistycznej pomocy socjoterapeutycznej i terapeutycznej,
- 8) udzielanie konsultacji wychowawczych.

Ośrodek również zabezpiecza potrzeby bytowe osób dotkniętych przemocą przez dostarczenie odzieży, obuwia, wyżywienia oraz środków higieny w przypadku osób o bardzo niskich dochodach. Tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie należy do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat (art. 6 ust. 4 u.p.p.r).

W Polsce obecnie funkcjonuje 35 specjalistycznych ośrodków wsparcia. Jest to liczba niewystarczająca, by zapewnić fachowe wsparcie ofiarom przemocy w całym kraju. W samym województwie mazowieckim, jednym z najlepszą infrastrukturą w tym względzie, ośrodki dysponują 57 miejscami noclegowymi dla ofiar przemocy domowej, co oznacza, że na jedno miejsce przypada prawie 93 000 mieszkańców województwa. Jest to wysoka liczba, jeśli odniesiemy ją do europejskich standardów, które zalecają, by w każdym kraju członkowskim jedno miejsce w wyspecjalizowanej placówce wspierającej ofiary przemocy przypadało na 10 000 mieszkańców¹⁶⁷.

Poza SOW, osoba dotknięta przemocą może również korzystać z instrumentów interwencji kryzysowej przewidzianych przez ustawę o pomocy społecznej, m.in. ze schronienia i wsparcia w ośrodkach interwencji kryzysowej dla ofiar przemocy bądź jeśli posiada małoletnie dzieci – w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży funkcjonujących na podstawie art. 47 ustawy o pomocy społecznej.

W **ośrodkach interwencji kryzysowej** udziela się osobom będącym w kryzysie natychmiastowej specjalistycznej pomocy psychologicznej, a w zależności od potrzeb – poradnictwa socjalnego lub prawnego, w sytuacjach uzasadnionych zaś – schronienia do 3 miesięcy¹⁶⁸. Ich celem jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej (art. 47 u.p.s.). W praktyce, w dużej liczbie

¹⁶⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie priorytetów oraz zarysu ram nowej polityki UE w dziedzinie walki z przemocą wobec kobiet (2010/2209(INI)).

¹⁶⁸ Zasady pobytu różnią się w zależności od jednostki nadzorującej, dla przykładu pobyt w OIK-ach zarządzanych przez Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie może zostać przedłużony do 6 miesięcy (Zarządzenie Dyrektora Warszawskiego Centrum Pomocy Rodzinie z dnia 4.03.2010 r. nr 11/2010 www.wcpr.pl/pliki/procedury/zarzadzenie_nr_11-2010.pdf).

ośrodków obowiązuje zasada pierwszeństwa w przyjmowaniu ofiar przemocy domowej. Tworzenie i prowadzenie ośrodków interwencji kryzysowej należy do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat. Przyjęcie do ośrodka nie wymaga skierowania.

Dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży zapewnia całodobowy, okresowy pobyt matkom z małoletnimi dziećmi i kobietom w ciąży, a także ojcom z małoletnimi dziećmi i innym osobom sprawującym opiekę nad dziećmi. Standard świadczonych usług i zasady przyjmowania do domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży określa rozporządzenie z dnia 8 marca 2005 roku¹⁶⁹. Domy świadczą usługi w zakresie interwencyjnym (np. izolowanie osób ubiegających się o pomoc przed sprawcami przemocy), udzielają schronienia na okres nie dłuższy niż rok oraz zapewniają pomoc w załatwianiu spraw osobistych w przypadku zajścia takiej potrzeby. Co do zasady domy nie zatrudniają psychologów – specjalistów z zakresu traumy powodowanej przemocą – ani prawników. Przyjęcie do placówki odbywa się na podstawie skierowania wystawionego przez ośrodek pomocy społecznej właściwy ze względu na miejsce zamieszkania. Bez skierowania można przyjąć kobietę do domu jedynie w sytuacji zagrożenia jej bezpieczeństwa lub zdrowia.

Pobyt w domu samotnej matki bądź w ośrodku interwencji kryzysowej może być płatny dla osób, których dochód na osobę w rodzinie przekracza kryterium dochodowe¹⁷⁰. Udzielenie świadczeń w postaci interwencji kryzysowej nie wymaga wydania decyzji administracyjnej (art. 106 ust. 2 u.p.s.).

2.7. Legalizacja pobytu osoby dotkniętej przemocą

Ustawa o cudzoziemcach nie przewiduje *expressis verbis* możliwości uzyskania odrębnego zezwolenia na pobyt przez cudzoziemkę, która dotychczas wywodziła prawo pobytu z małżeństwa z obywatelem polskim bądź osiadłym w Polsce cudzoziemcem, a która na skutek izolacji od sprawcy z powodu stosowanej przez niego przemocy traci legalną podstawę pobytu.

Prawo dopuszcza jednak możliwość wydania jednorazowego, rocznego zezwolenia na zamieszkanie cudzoziemce, która przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udzielonego z uwagi na małżeństwo z obywatelem polskim w przypadku rozwodu lub gdy przemawia za tym szczególnie ważny interes cudzoziemki (art. 53 ust. 1 pkt 11 u.c.). Cudzoziemka przebywająca na terytorium Polski w celu połączenia z rodziną, a więc w związku z cudzoziemcem osiadłym w Polsce, może ubiegać się o podobne zezwolenie zarówno w przypadku rozwodu, jak i separacji, jednak powinna wykazać, że przemawia za tym jej szczególnie ważny interes. Nie musi przy tym wykazywać posiadania środków finansowych celem utrzymania w tym okresie ani ubezpieczenia zdrowotnego (art. 53 ust. 1 pkt 10 u.c.).

Decyzje wojewodów w zakresie zezwolenia na zamieszkanie w przypadku, gdy małżeństwo nie zostało rozwiązane wyrokiem sądu, jednak małżonkowie pozostają w faktycznej separacji, nie prezentują jednolitego stanowiska. Niekiedy organy administracji, interpretując fakt „bycia małżonkiem” w świetle art. 22 k.r.o. (wspólne pożycie jako jeden z obowiązków małżeńskich) odmawiają przedłużenia prawa pobytu żonie, która nie zamieszkuje z mężem. Należy jednak uznać, że przepisy ustawy o cudzoziemcach nakazują

¹⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (Dz. U. Nr 43, poz. 418).

¹⁷⁰ Kryterium dochodowe określa Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej z dnia 17 lipca 2012 r. (Dz. U. 2012, poz. 823): jest to aktualnie 542 zł w przypadku osoby samotnie gospodarującej i 456 zł w przypadku osoby w rodzinie.

udzielić zezwolenia na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 6 bądź 7 w każdym przypadku, gdy cudzoziemka jest żoną obywatela polskiego w świetle polskiego prawa, o ile małżeństwo nie zostało zawarte w celu obejścia prawa (art. 55 u.c.). W tym przypadku jednak ponownie sygnałem do uznania, że małżeństwo zostało zawarte w celu obejścia prawa jest fakt, że małżonkowie nie mieszkają razem (art. 55 ust. 1 pkt 3 u.c.). W takiej sytuacji organ odmawiający udzielenia zezwolenia na zamieszkanie powinien wykazać, że cel obejścia prawa przyświecał małżonkom w momencie zawarcia małżeństwa.

Dodatkowo w szczególnie uzasadnionych przypadkach cudzoziemka może ubiegać się o wydanie krótkookresowego zezwolenia na zamieszkanie na okres do 3 miesięcy, jeśli jej wyjątkowa sytuacja osobista wymaga obecności na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (art. 53a ust. 2 pkt 2 u.c.) bez konieczności wykazywania się tytułem prawnym do lokalu czy posiadaniem środków finansowych celem pokrycia kosztów utrzymania. Po upływie ważności zezwolenia cudzoziemka musi jednak bezwzględnie opuścić terytorium Polski.

Wszystkie zezwolenia wydaje wojewoda właściwy ze względu na miejsce pobytu cudzoziemki. Od decyzji przysługuje odwołanie do Szefa Urzędu ds. Cudzoziemców.

3. Przymusowe małżeństwa

Polski system prawa nie zawiera szczególnych regulacji penalizujących zmuszanie do zawarcia małżeństwa, jednak sprawcy może zostać postawiony zarzut popełnienia przestępstwa zmuszania (art. 191 § 1 k.k.), jeśli w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania stosował przemoc bądź groźbę bezprawną. Przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności do 3 lat.

Zmuszanie jest przestępstwem bezskutkowym (formalnym), a więc jego dokonanie nastąpi już z chwilą bezprawnego użycia przemocy lub groźby w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, bez konieczności wystąpienia skutku takiego działania¹⁷¹. Przez przemoc rozumie się takie oddziaływanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamując opór ofiary, ma nie dopuścić do powstania lub wykonania jej decyzji woli lub wywrzeć nacisk na jej procesy motywacyjne w pożądanym przez sprawcę kierunku¹⁷². Ograniczenie zawarte w art. 191 k.k. dotyczy stosowania przemocy wobec osoby, natomiast nie wskazuje wyraźnie, o jaką osobę chodzi. Można więc przyjąć, że chodzi już nie tylko o osobę zmuszaną, ale także o inną osobę (np. rodzeństwo, dalszych wstępnych), jednak nie może być to przemoc wobec rzeczy. Przez groźbę bezprawną należy rozumieć zarówno groźbę karalną uregulowaną w art. 190 k.k.¹⁷³, jak i groźbę spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby najbliższej.

Istotą groźby jest zatem zapowiedź naruszenia prawnego dobra¹⁷⁴, tj. zapowiedź spowodowania negatywnych konsekwencji, jakie mogą spotkać osobę zagrożoną lub osoby jej najbliższe. Ze sformułowania przepisu wynika, że nie będą penalizowane czyny polegające na wywieraniu presji psychicznej przez rodziców wobec ich córki, o ile nie będzie ona oparta na zagrożeniu popełnieniem przestępstwa bądź naruszenia jej czci.

¹⁷¹ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 14 lipca 2005 r., II Aka 155/05, OSA 2006, Nr 1, poz. 1.

¹⁷² Wyrok SN z dnia 6 września 1994 r., II KRN 158/94, Prok. i Pr. 1995, Nr 1, poz. 5.

¹⁷³ Groźba karalna to groźba popełnienia przestępstwa na szkodę drugiej osoby lub szkodę osoby jej najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonej uzasadnioną obawę, że będzie spełniona (art. 190 k.k.).

¹⁷⁴ K. Daszkiewicz, *Groźba w polskim prawie karnym* (1958).

W związku z zawarciem przymusowego małżeństwa może dochodzić też do innych czynów zabronionych przez Kodeks karny: pozbawienia wolności (art. 189 k.k.), zgwałcenia (art. 197 k.k.), znęcania się (art. 207 k.k.), obcowania płciowego z osobą małoletnią poniżej 15 roku życia (art. 200 k.k.) czy wykorzystania bezradności drugiej osoby (art. 199 k.k.).

Według polskiego Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁷⁵, do zawarcia małżeństwa dochodzi, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński (art. 1 k.r.o.). Jeżeli do złożenia oświadczenia doszło pod wpływem przymusu fizycznego – takiego bezpośredniego nacisku na osobę, że tego, co oświadcza, nie można uznawać za jej wolę, ale tylko za transmisję woli przymuszającego – małżeństwo uważa się za niezawarte ze względu na fakt niezłożenia oświadczenia woli¹⁷⁶. Jeżeli natomiast oświadczenie zostało złożone pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, a z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mógł się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste – małżeństwo może zostać unieważnione (art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o.). W tym celu małżonek, który złożył oświadczenie dotknięte wadą, może żądać sądowego unieważnienia małżeństwa w ciągu 6 miesięcy od ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa. Groźba bezprawna w rozumieniu art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. jest bezprawna, jeżeli grozi dokonaniem czynu zabronionego przez prawo (np. pobiciem, zniszczeniem mienia) albo sprzecznego z powszechnie przyjętymi w społeczeństwie normami etycznego postępowania i wzajemnego współżycia, które należy uważać za część obowiązującego porządku prawnego¹⁷⁷. Za bezprawne uważa się również zachowanie, które jest formalnie zgodne z prawem, jednakże zmierza do wymuszenia złożenia oświadczenia woli¹⁷⁸, nie ma więc znaczenia, czy groźba zmierza do dokonania czynu sprzecznego z prawem (np. groźba pobicia), czy też czynu dozwolonego przez prawo (np. groźba doniesienia o przestępstwie popełnionym przez nupturienta)¹⁷⁹.

W przypadku gdy małżeństwo przed polskim urzędem stanu cywilnego zawiera cudzoziemiec, należy rozstrzygnąć, według jakiego prawa oceniać jego zdolność do zawarcia małżeństwa. Zgodnie z ustawą Prawo prywatne międzynarodowe (dalej: p.p.m.)¹⁸⁰ o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej ze stron jej prawo ojczyste z chwili zawarcia małżeństwa, natomiast o formie zawarcia małżeństwa decyduje prawo państwa, w którym jest ono zawierane (art. 48–49 p.p.m.). Możliwość zawarcia małżeństwa obejmuje m.in.: wiek wymagany do zawarcia małżeństwa, brak przeszkód małżeńskich¹⁸¹ czy też wymóg uzyskania zgody osoby trzeciej na zawarcie związku. Może się więc zdarzyć, że prawo ojczyste cudzoziemca reguluje kwestię wymaganego wieku do zawarcia małżeństwa inaczej niż prawo polskie – np. dopuszcza jego zawarcie przez osoby, które nie ukończyły 16 lat. W tym przypadku może znaleźć zastosowanie klauzula porządku publicznego zawarta w art. 6 p.p.m., pozwalająca sądowi na niestosowanie prawa ojczystego cudzoziemca, jeżeli jego stosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami po-

¹⁷⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59).

¹⁷⁶ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (2012).

¹⁷⁷ K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (2009).

¹⁷⁸ Orz. SN z dnia 4 lutego 1957 r., 3 CR 834/55, NP 1957, Nr 7–8, s. 187; wyr. SN z 6.1.1998 r., I CKN 375/97, niepubl.

¹⁷⁹ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny...*

¹⁸⁰ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 80, poz. 432).

¹⁸¹ Przeszkody małżeńskie, których istnienie wyłącza zawarcie małżeństwa na podstawie k.r.o.: nieosiągnięcie wymaganego wieku, tj. 18 lat, w szczególnych przypadkach kobieta może za zgodą sądu zawrzeć związek małżeński w wieku 16 lat (art. 10 k.r.o.), ubezwłasnowolnienie całkowite (art. 11 k.r.o.), choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy (art. 12 k.r.o.), bigamia (art. 13 k.r.o.), pokrewieństwo i powinowactwo (art. 14 k.r.o.), stosunek przysposobienia (art. 15 k.r.o.).

rządki prawnego RP. By ułatwić ocenę, czy prawo ojczyste zezwala cudzoziemcowi na zawarcie związku małżeńskiego, ustawodawca nakłada na nupturienta obowiązek złożenia kierownikowi urzędu stanu cywilnego dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może zawrzeć małżeństwo (art. 56 ustawy z prawo o aktach stanu cywilnego¹⁸²). Jeśli otrzymanie dokumentu napotyka trudne do przewyżnienia przeszkody, sąd w postępowaniu nieprocesowym, mającym na celu ustalenie, czy cudzoziemiec jest zdolny do zawarcia małżeństwa, może go zwolnić od złożenia dokumentu.

Kwestie unieważnienia małżeństwa zawartego przez obcokrajowca ze względu na niewypełnienie przesłanek materialnych reguluje jego prawo ojczyste (art. 50 p.p.m.). Tym samym może się zdarzyć, że w prawie ojczystym cudzoziemca brakuje przepisów umożliwiających unieważnienie małżeństwa zawartego pod przymusem. W tym przypadku polski sąd zastosuje również klauzulę porządku publicznego, odmawiając stosowania prawa obcego sprzecznego z polskim porządkiem publicznym, ponieważ zasada swobody zawierania małżeństw jest jedną z głównych zasad polskiego prawa rodzinnego, a ponadto poszanowanie tej zasady wymuszają na Polsce akty prawa międzynarodowego. W tym wypadku unieważnienie małżeństwa będzie się odbywać na podstawie art. 15¹ k.r.o.

4. Okaleczanie zewnętrznych żeńskich narządów płciowych

Polski Kodeks karny nie penalizuje przestępstwa okaleczania żeńskich zewnętrznych narządów płciowych, jednakże w zależności od rodzaju okaleczeń znamiona tego przestępstwa wyczerpuje przestępstwo spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu zabronione na mocy art. 156 k.k. bądź innego uszkodzenia ciała, uregulowane w art. 157 k.k. Karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat podlega ten, kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu, np. w postaci istotnego zeszpecenia lub zniekształcenia ciała. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat. Surowsza odpowiedzialność ze względu na wystąpienie śmierci człowieka jako następstwa spowodowania ciężkiego uszczerbku (art. 156 § 3 k.k.) wymaga wykazania, że sprawca taki skutek swojego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 9 § 3 k.k.).

W przypadku lżejszego okaleczenia może ono zostać uznane za wypełniające znamiona art. 157 k.k. stanowiącego, że ten, kto powoduje inne naruszenie czynności narządu ciała, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Niewystarczający dorobek judykatury, jak i jurysprudencji w zakresie okaleczania żeńskich narządów płciowych nie pozwala na precyzyjne przewidzenie kwalifikacji prawnej, jakiej dokona sąd w indywidualnym przypadku.

Rodzice pokrzywdzonej, którzy osobiście nie przeprowadzili zabiegu, odpowiadają na podstawie przepisów art. 18 k.k., tj. za podżeganie bądź pomocnictwo, jeśli w celu doprowadzenia do zabiegu swoim zachowaniem ułatwili jego dokonanie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji (pomocnictwo) lub nakłonili inną osobę do przeprowadzenia zabiegu (podżeganie).

W przypadku tego typu okaleczenia istotne są regulacje dotyczące odpowiedzialności karnej za czyn popełniony za granicą. Podstawowym warunkiem pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności na podstawie Kodeksu karnego jest uznanie tego czynu za przestępstwo również w kraju, w którym czyn popełniono (art. 111 § 1 k.k.). Jeśli warunek ten jest spełniony, obywatel polski dopuszczający się przestępstwa z art. 156 lub 157 k.k. za granicą ponosi odpowiedzialność na podstawie omówionych przepisów. Jeśli sprawcą jest cudzoziemiec, odpowiada na podstawie polskich przepisów, jeśli pokrzywdzoną jest obywatelka polska.

¹⁸² Ustawa z dnia 29 września 1986 r. prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. Nr 36, poz. 180 ze zm.).

W przeciwnym razie może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej jedynie w przypadku spowodowania okaleczenia, którego następstwem jest śmierć pokrzywdzonej (art. 156 § 3 k.k.) i jedynie wówczas, gdy przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i postanowiono go nie wydać (art. 110§ 2 k.k.).

5. Ochrona migrantek przymusowych

Osoby, które przybyły na terytorium Polski, aby ubiegać się o ochronę międzynarodową, po złożeniu wniosku o status uchodźcy – o ile nie zostały zatrzymane i umieszczone w ośrodku strzeżonym dla cudzoziemców – mogą zostać zakwaterowane w jednym z ośrodków dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy, gdzie będą oczekiwać na rozstrzygnięcie w zakresie przyznania im statusu uchodźcy bądź innej formy ochrony.

Cudzoziemca kwateruje się w pomieszczeniu mieszkalnym ośrodka w miarę możliwości wraz z innymi członkami jego rodziny i wyznacza mu się miejsce do spania (§ 4 rozporządzenia w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy¹⁸³), jednak jeśli jest to niezbędne do zapewnienia mu bezpieczeństwa, może zostać przeniesiony do innego pomieszczenia. Stosownie do art. 82a pkt 5 u.c.o. cudzoziemiec przyjęty do ośrodka ma prawo dostępu do informacji o procedurach przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy, w tym na tle seksualnym lub ze względu na płeć. Koresponduje z owym przepisem § 12 rozporządzenia w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku, stanowiący, że w ośrodku stosuje się procedury przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy, w tym na tle seksualnym lub ze względu na płeć.

Jakkolwiek brakuje uregulowań ustawowych w tym zakresie, od 2008 roku funkcjonują w ośrodkach Lokalne Zespoły Współdziałania (dalej: LZW), które podejmują skoordynowane działania zmierzające do przeciwdziałania przypadkom stosowania przemocy w ośrodkach i reagują na zaistniałe przypadki przemocy. Zespoły działają na podstawie „Porozumienia w sprawie standardowych procedur postępowania w zakresie rozpoznawania, przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy seksualnej lub przemocy związanej z płcią wobec cudzoziemców przebywających w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy”¹⁸⁴ zawartego w 2008 roku między Szefem Urzędu do Spraw Cudzoziemców, Komendantem Głównym Policji, Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR) oraz organizacjami pozarządowymi: Fundacją „La Strada” i Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć. W rozumieniu porozumienia (§ 2 ust. 1 porozumienia) przemocą seksualną lub ze względu na płeć jest każdy akt przemocy związanej z płcią, obejmujący wyrządzenie fizycznej lub psychicznej krzywdy, jak również groźba jej dokonania, w szczególności:

- doprowadzenie do obcowania płciowego;
- doprowadzenie do poddania się albo wykonania czynności seksualnej;
- prezentacja treści o charakterze seksualnym w taki sposób, że można je narzucić osobie, która sobie tego nie życzy;
- pozbawienie w inny sposób wolności i integralności seksualnej;
- stosowanie przemocy w rodzinie.

¹⁸³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy z dnia 6 grudnia 2011 r. (Dz. U. Nr 282, poz. 1654).

¹⁸⁴ Tekst porozumienia: http://www.udsc.gov.pl/files/komunikat/tresc_porozumienia_zapobieganie_przemocy.pdf.

Postęp realizacji Porozumienia monitoruje Grupa Ewaluacyjna, w skład której wchodzi sygnatariusze Porozumienia, przedstawiciel MSW oraz reprezentanci zaproszonych organizacji pozarządowych.

W ramach działań prewencyjnych LZW podejmują konkretne działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa na terenie ośrodka i upowszechnienie wiedzy o przeciwdziałaniu przemocy wśród jego mieszkańców i pracowników, m.in. monitorują stan bezpieczeństwa w ośrodku, w razie konieczności organizują regularne wizyty policji, rozpowszechniają informacje o zjawisku przemocy i prawach osób dotkniętych przemocą.

Po wykryciu przypadku przemocy w ośrodku, członek Zespołu podejmuje niezwłocznie działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej przemocą, polegające m.in. na przeniesieniu ofiary przemocy lub potencjalnej ofiary przemocy do innego ośrodka, przyznaniu jej świadczeń socjalnych poza ośrodkiem, ograniczeniu dostępu sprawcy do ofiary, przeniesieniu sprawcy do innego ośrodka czy pozbawieniu go świadczeń socjalnych na terenie ośrodka. Ponadto członek Zespołu zapewnia osobie dotkniętej przemocą niezwłoczną, właściwą opiekę medyczną i podejmuje działania mające na celu umożliwienie osobie dotkniętej przemocą kontakt z psychologiem zatrudnionym przez Urząd ds. Cudzoziemców bądź organizacje pozarządowe. Ponadto ofiara przemocy jest informowana o przysługującym jej uprawnieniu do złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i o możliwym do uzyskania wsparciu prawnym ze strony organizacji pozarządowych.

Poza wymienionymi procedurami, w przypadku zagrażających zachowań ze strony funkcjonariuszy ośrodka bądź jego mieszkańców, przebywający w ośrodku cudzoziemiec może wykorzystać mechanizm skarg i wniosków uregulowany w § 15 rozporządzenia o regulaminie pobytu w ośrodku. Stanowi on, że wszelkie wnioski, skargi i prośby cudzoziemców są przyjmowane przez kierownika ośrodka oraz inne wyznaczone przez niego osoby. Jeśli jednak skarga bądź wniosek dotyczy kierownika ośrodka lub spraw funkcjonowania i warunków pobytu w ośrodku, przekazywana jest do Szefa Urzędu ds. Cudzoziemców bez pośrednictwa kierownika ośrodka.

PODSUMOWANIE

W politykach antyprzemocowych wszystkich analizowanych krajów (Austria, Szwecja, Wielka Brytania i Polska) widać interdyscyplinarne podejście do zjawiska przemocy, zarówno na etapie prewencji, jak i pomocy udzielanej w indywidualnych przypadkach. Jest ono wynikiem założenia, że żadna z pojedynczych instytucji nie dysponuje takimi instrumentami ani uprawnieniami, które gwarantowałyby zaspokojenie wszystkich potrzeb osób uwikłanych w zjawisko przemocy domowej, a tym bardziej nie jest w stanie wypracować strategii skutecznego zapobiegania i przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W Austrii instrumentem tej polityki są ośrodki ochrony przed przemocą (*Gewaltschutzzentrum*), w Szwecji gminne komitety pomocy społecznej, w Wielkiej Brytanii MARAC's, a w Polsce interdyscyplinarne gminne zespoły przeciwdziałania przemocy oraz specjalistyczne ośrodki wsparcia.

W obszarze walki z przemocą domową ważnym instrumentem jest możliwość ochrony ofiary przez natychmiastowe usunięcie sprawcy z zajmowanego przez niego wspólnie z ofiarą lokalu. Austriackie rozwiązania pozwalające na odizolowanie sprawcy na mocy decyzji policji na minimum 14 dni, bez konieczności jednoczesnego wszczęcia postępowania karnego, należy uznać za najbardziej efektywną ochronę osoby zagrożonej powtarzającą się przemocą. Wielka Brytania aktualnie testuje podobne rozwiązanie w kilku policyjnych okręgach, przygotowując się do zmiany prawa w tym samym kierunku. Nieco słabiej wydają się chronić ofiarę przepisy szwedzkie pozwalające osobie dotkniętej przemocą na uzyskanie zakazu zbliżenia sprawcy do jego ofiary na mocy postanowienia sądu. Jako najmniej efektywne jawią się rozwiązania polskie, które co prawda pozwalają policji na zatrzymanie sprawcy przemocy, jednak w przypadku, gdy nie dojdzie do wszczęcia postępowania karnego, musi on zostać zwolniony z aresztu w ciągu 24 godzin. Ponadto jedynie polskie przepisy nie przewidują możliwości złożenia wniosku o odizolowanie sprawcy przez osobę dotkniętą przemocą – tj. orzeczenie o nakazie opuszczenia lokalu zajmowanego wraz z ofiarą odbywa się wyłącznie z urzędu, stosownie do uznania prokuratora bądź sądu.

W większości z analizowanych krajów jest zauważalna specjalna potrzeba umożliwienia migrantkom uzyskania pozwolenia na pobyt na ich terytorium, w sytuacji gdy na skutek przemocy stosowanej przez partnera utraciły zależne od niego prawo pobytu. Jest to bardzo istotny instrument umożliwiający uniezależnienie ofiary przemocy od jej sprawcy. Spośród analizowanych krajów jedynie polskie przepisy nie przewidują takiej możliwości – jednak z uwagi na podpisanie przez Polskę Konwencji Rady Europy o Zapobieganiu i Zwalczaniu Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej również polskie przepisy w tym zakresie będą musiały zostać zmienione. Najdalej idącą ochronę zapewnia cudzoziemkom w takiej sytuacji ustawodawca brytyjski, zapewniając osobie dotkniętej przemocą dostęp do świadczeń z pomocy społecznej na czas ubiegania się o zezwolenie na pobyt, co jeszcze efektywniej zmniejsza jej zależność od partnera.

Daje się zaobserwować tendencja do zaostrzania legislacji penalizującej szkodliwe tradycyjne praktyki, takie jak przymusowe małżeństwa i okaleczanie żeńskich zewnętrznych narządów płciowych. Ofiary tych praktyk w niektórych państwach mogą liczyć na specjalistyczne wsparcie i schronienie. Krajowe rządy okazują coraz częściej zainteresowanie problemem przemocy popełnianej w imię „honoru”, wdrażając rządowe programy badawcze, informacyjne czy prewencyjne. Brak pogłębionych badań nad szkodliwymi tradycyjnymi praktykami w Polsce nie pozwala na ocenę potrzeby wprowadzenia ustawodawstwa w Polsce w tym zakresie.

SUMMARY

Having analyzed the anti-violence policies of four of the European countries (Austria, Sweden, United Kingdom and Poland) one can observe a common multi – agency approach to the gender-based violence, both in the field of prevention and assistance provided to the victim. It is the consequence of the assumption that no single institution is fully equipped to address all the needs of the victim or the perpetrator. In Austria, the instruments of this policy are the centers for protection against violence (*Gewaltschutzzentrum*), in Sweden – municipal social welfare committees, in the UK – MARAC`s and in Poland - local multi-agency teams combating violence.

The key issue in the area of protection of victims of domestic violence is the prompt removal of the perpetrator from the premises occupied by the victim, once the violence occurs. The solutions embedded in the Austrian law enabling the removal of the perpetrator with the police`s decision for the period of 14 days – must be regarded as the most effective protection for those at risk of recurring abuse. United Kingdom is currently assessing the effectiveness of a similar solution in several police districts, with the aim of introducing amendments to the law, hopefully in the same direction. The protection provided by Swedish and Polish law seems (by comparison) a bit less effective – in Sweden the victim may obtain a restraining order against the perpetrator issued by the court, in Poland the police has the authority to arrest the perpetrator and remove him from the domestic premises but he is released shortly afterwards unless criminal charges have been pressed against him (which is not always the case).

The majority of analyzed countries has introduced an option of an independent leave to remain on their territory for migrant women forced to flee their relationships as a result of domestic violence. This is an important instrument enabling the victims to regain their independence from the partner. Only the Polish legislation does not provide for such a possibility – however due to Poland having recently signed the CAHVIO Convention, the legislation in this area is expected to be amended. The strongest support is provided by the British lawmaker, granting the migrant women escaping abuse access to public funds while the migration office considers the application for the residence permit.

National governments are showing growing interest in the problem of crimes committed in the name of „honour” – developing research, information, and prevention programs addressing the issue. The observable tendency in the Western European national legislations is to tighten the laws penalizing harmful traditional practices such as forced marriages and FGM/C. In some countries (Sweden, United Kingdom, Austria) the authorities focus more and more on the victim – setting up support centers and refuges for the victims of “honour” violence, acknowledging their special needs. Lack of in-depth studies on harmful traditional practices in Poland, renders it impossible to assess the need for legislative measures in this respect.

NOTA O AUTORCE

Katarzyna Słubik – prawniczka, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, członkini Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, w którym udziela porad prawnych cudzoziemcom oraz koordynuje projekt z zakresu praw cudzoziemców i poradnictwa. Autorka publikacji z dziedziny migracji i przestrzegania praw migrantów.

 <p>UNIA EUROPEJSKA EUROPEJSKI FUNDUSZ NA RZECZ UCHODźCÓW</p>	<p>Publikacja powstała w ramach projektu „Badanie zagrożeń w integracji migrantów przymusowych w Polsce” prowadzonego przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej oraz Instytut Spraw Publicznych i finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców i budżetu Państwa.</p>
--	---

Za treść publikacji w całości odpowiada Stowarzyszenie Interwencji Prawnej oraz autorzy. Poglądy w niej wyrażone nie odzwierciedlają w żadnym razie oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej.

Analizy, Raporty, Ekspertyzy 2013, nr 1 (48); marzec 2013 r.

Komitet redakcyjny: Witold Klaus (przewodniczący), Aleksandra Chrzanowska, Agnieszka Kwaśniewska, Maria Niełacna, Dagmara Woźniakowska-Fajst.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
 ul. Siedmiogrodzka 5 lok. 51
 01-204 Warszawa
 tel./fax. 22 621-51-65
 e-mail: biuro@interwencjaprawna.pl
www.interwencjaprawna.pl